QUADERNS D'ESTUDI

N.º 48 BARCELONA, JULIOL-SETEMBRE 1921 VOL. XIV

EL «TIRANT LO BLANCH» I «DON QUIJOTE DE LA MANCHA»

Els estudis quixotescos, ço és, els dedicats a l'immortal llibre cervantí, sembla que han entrat en una nova fase. No fa molts anys que els més d'ells sols semblaven destinats a enaltir el *Don Quijote* amb els més entusiastes elogis ditiràmbics, però avui dia, seguint la ruta iniciada per l'eminent polígraf santanderí, comencen a recercar-se les fonts que iniciaren a Cervantes per a produir aquella obra que fa tres centúries rep els aplaudiments de les gents; En Menéndez i Pelayo, en el seu magistral treball llegit en la Universitat de Madrid en 1905 tractant de la *Cultura literaria de Miguel de Cervantes y elaboración del «Quijote»*,[1] En Rodríguez Marín en les seves aplaudides produccions *El modelo más probable del Quijote*[2] i *Los modelos vivos del Don Quijote*,[3] i En Menéndez Pidal amb el seu discurs tan celebrat per la crítica *Un aspecto en la elaboración del «Quijote»*,[4] semblen donar-nos la raó.

Sempre s'ha dit que Cervantes era un hom que havia llegit molt, i, demés, aficionat a la farándula, ell mateix ens ho declara en el *Don Quijote*[5] i en el pròleg a les *Comedias*;[6] demés, passant

1. Publicat en la *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, IX, pp. 309-339. Se'n féu tiratge a part.
2. Madrid, *Rev. de Arch. Bib. y Museos*, 1918.
3. Madrid, *Rev. de Arch. Bib. y Museos*, 1916.
4. Madrid, Jiménez y Molina, 1920.
5. «... y, como soy aficionado a leer aunque sean los papeles rotos de las calles ...» (I, 9.)
6. «Yo, como el más viejo que allí estaba, dije que me acordaba de haber visto representar al gran Lope de Rueda, varón insigne en la representación y en el entendimiento ... vistos agora en la edad madura que tengo hallo ser verdad lo que he dicho.»

els ulls per algunes de les seves obres, es veu tot seguit que se sabia de cor els romanços que aleshores, com ara, es publicaven en fulles soles i es cantaven, passant així de generació en generació; també veiem que coneixia a fons els llibres de cavalleries, car sovintegen en la dita novel·la reminiscències de les cròniques pertanyents al cicle greco-asiàtic, així com també se'n troben, si bé de manera no tan abundosa, que corresponen al carolingi.[1] Tot això ha fet dir als crítics cervantins que les fonts del *Don Quijote* es poden veure en el *Romancero* i en els llibres de cavalleries, i d'entre aquests en l'*Amadís de Gaula*, i tant s'ha anat dient, que no ha mancat qui ha escrit que el *Don Quijote* és «un nuevo Amadís a lo ridículo»;[2] a això es deu el que tots els comentaris hagin recercat en l'obra de Garci-Ordóñez de Montalvo[3] passatges del dit llibre per a ilustrar-ne d'altres de la novel·la cervantina.

No negarem que l'autor del *Don Quijote*, en escriure aquesta obra, tingué molt present el famós *Amadís de Gaula*; recordi's que quan l'heroi fa penitència a Penyapobre, exclama: «—¡Venid a mi memoria, cosas de Amadís, y enseñadme por dónde tengo de comenzar a imitaros!»,[4] i poc abans ens havia dit que l'enamorat d'Oriana era «uno de los más perfectos caballeros andantes. No he dicho bien, fué uno; fué el solo, el primero, el único, el señor de todos cuantos hubo en su tiempo en el mundo»,[5] i també ens fa a saber que el Doncell del Mar fou «el norte, el lucero, el sol de los valientes y enamorados caballeros, a quien debemos imitar todos aquellos que debajo de la bandera de amor y de la caballeria militamos».[6] Aquestes cites, referents a l'esmentada crònica cavalleresca, demostren que Cervantes coneixia de sobres *Los*

1. Creiem que Cervantes coneixia les gestes de Carlemany i dels seus cabdills pels romanços, no per haver llegit cap llibre de cavalleria del cicle carolingi.
2. Nicolás Antonio, *Bybliotheca Hispana-Nova*.
3. En la més antiga edició que avui dia es coneix de l'*Amadís de Gaula*, s'hi llegeix : «Garcirodríguez de Montalvo».
4. *Don Quijote*, I, 26.
5. *Don Quijote*, I, 25.
6. *Don Quijote*, I, 25.

cuatro primeros libros de Amadís de Gaula,[1] però nosaltres opinem que també tenia molt sovint a la memòria un llibre imprès a Valladolid a les primeries del segle XVI, però l'original del qual s'havia tret d'una impressió barcelonina feta per En Pere Miquel i En Didac de Gumiel : ens referim al *Libre del valeros e strenu cavaller Tirant lo Blanch*.

Tothom qui ha estudiat quelcom de literatura catalana sap que el llibre d'En Martorell i d'En Galba va publicar-se en 1490 a València, que es reproduí a Barcelona en 1497, que en 1511 s'imprimí en castellà a Valladolid, en 1538 en italià a Venècia, i en 1737 a Londres en francès,[2] però no es cosa tan sabuda ço que hem dit abans, i és que Cervantes havia llegit amb fruïció el famós *Tirant*, i això ens ho demostra en les poques ratlles que dedica al llibre on es descriuen les gestes del fill del Senyor de Marca de Tirania i de Blanca, la duquessa de Bretanya. Aquesta nova font del *Don Quijote*, ja la conegueren els il·lustres comentadors cervantins Bowle,[3] Clemencín[4] i Cortejón;[5] els altres, com Pellicer,[6] García de Arrieta,[7] Bastús,[8] Sales,[9] Máinez[10] i Rodríguez Marín,[11] en diuen poca cosa dels llibres de cavalleries, i per últim, Hartzenbusch[12] i Díaz de Benjumea[13] no en parlen.

1. L'edició més antiga que es coneix avui dia d'aquest celebrat llibre de cavalleria, fou impresa en 1508 a Saragossa per George Coci, i un exemplar d'aquesta es troba en el British Museum.
2. Vegeu, referent a aquest punt, el nostre *Estudio crítico de la novela caballeresca «Tirant lo Blanch»*. (Madrid, Suárez, 1912, p. 90.)
3. *Don Quijote*, Londres, Salisbury, 1781.
4. *Don Quijote*, Madrid, Aguado, 1833-1839.
5. *Don Quijote*, Madrid, Suárez, 1905-1913.
6. *Don Quijote*, Madrid, Sancha, 1797-1798 i 1798-1799.
7. *Obras de Cervantes*. París, Bossange, 1826. Els volums referents al *Don Quijote* són els II-IV.
8. *Nuevas anotaciones al Ingenioso Hidalgo D. Quijote de la Mancha*. Barcelona, Vda. e hijos de Gorchs, 1834.
9. *Don Quijote*. Madrid, Gaspar y Roig, 1847.
10. *Don Quijote*. Cádiz, José R. y Rodríguez, 1876-1879. El volum primer és la *Vida de Cervantes*.
11. *Don Quijote*. Madrid, La Lectura, 1911-1913, i Madrid, *Rev. de Archivos, Bibliotecas y Museos*, 1916-1917.
12. *Don Quijote*. Argamasilla de Alba, Rivadeneyra, 1863, i *Obras completas de Cervantes*, Madrid, Rivadeneyra, 1863-1864. Els volums III-VI de les *Obras* referents al *Don Quijote*, foren impresos a Argamasilla de Alba, en 1863.
13. *Don Quijote*. Barcelona, Montaner y Simón, 1880-1883.

En Bowle fou, hem de dir-ho, el primer comentarista de Cervantes. Amb gran paciència, digna rival de la benedictina, llegí un sens fi d'obres castellanes dels segles XVI i XVII, no oblidant-se dels llibres de cavalleries, i així anà després il·lustrant molts passatges de la novel·la cervantina amb altres d'autors anteriors a Cervantes; En Bowle fou qui donà el model dels comentaris cervantins als altres escriptors que el succeiren, i opinem que cap dels comentaristes que l'han seguit ha fet feina tan profitosa com ell. Ens diu, en tractar del *Tirant*, que tingué a mà la traducció castellana, probablement seria un exemplar propietat del Rvnd. P. Dr. Thomas Percy.[1]

Clemencín va seguir el sistema iniciat per Bowle, i tenint a la seva disposició els llibres de la *Biblioteca Nacional*, car en fou director, féu obra més documentada que la del benemèrit anglès, si bé moltes vegades usà textos esmentats per aquest; féu, diem-ho clar, un comentari, l'únic defecte del qual és el de voler que Cervantes escrivís acadèmicament, amb lleis i regles que aleshores no existien i censurant-li moltes formes d'estil que eren d'ús corrent. Nosaltres hem criticat de manera punyent l'obra d'En Clemencín, quant a l'estudi de l'estil cervantí, però hem celebrat les notes dedicades a llibres de cavalleries, car coneixia a fons aquest gènere de literatura medieval. Sabem que utilitzà la traducció francesa del *Tirant* i la primera part de la italiana.[2]

Les més de les notes que referents a llibres de cavalleries figuren en el comentari de Cortejón, ens pertanyen, com ell ja féu constar en el cap. VI de la primera part del *Don Quijote*,[3] i les que

1. «Agradecimiento al Reverendo Señor el Dr. Thomas Percy, Dean de Carlisle, que de su Librería Caballeresca de Quixote me regaló el uso de quantos libros tuvo, necessarios para ilustrar su Historia.» (Bowle, *Don Quijote, Anotaciones*, I, p. XI.)

2. «Yo no he logrado verlo a pesar de mis diligencias, y sólo he tenido presente la versión italiana de la primera parte, y la francesa del Conde de Cailús.» (Clemencín, *Don Quijote*, I, p. 133.)

3. «Entre los que en España penetraron de propósito en este terreno, entre los escrutadores, por así decirlo, que con más diligencia han examinado los libros caballerescos, merecen citarse, fuera de Gallardo, rey de los bibliófilos, ... y Givanel, quien recogiendo como en un haz lo mejor de cuanto sobre la materia se ha escrito, ocupa aquí lugar preferente y nos sirvió como de guía en tan intrincado laberinto.» (Cortejón, *Don Quijote*, I, p. 123.)

tracten o esmenten el *Tirant*, són nostres per enter; en elles es veuen passatges de l'edició impresa a València per Nicolau Spindaler en 1490, com de l'editada a Barcelona per Marian Aguiló, com també de la feta a Valladolid en 1511.*

En començar el present treball ideàrem dividir-lo en dues parts:

1. Comentaris del *Don Quijote* amb textos del *Tirant lo Blanch* esmentats pels tres últims crítics citats, i 2. Textos del *Tirant lo Blanch* que poden servir com de comentari al llibre de Cervantes. Aquesta última part ens duia a fer un treball nou, cosa aquesta que deixem per a més endavant; solament anem a desenrotllar el tema primer, afegint-li, com és natural, alguns altres comentaris que passaren inadvertits als esmentats cervantistes, i que demostra ço que hem afirmat abans : *Que Cervantes per alguns passatges de la seva novel·la s'inspirà en el llibre de Martorell i de Galba.*

I

«...y quando en Allende robó aquel ídolo de Mahoma, que era todo de oro». *(Don Quijote,* I, 1.)

Comentant Clemencín aquest passatge del *Don Quijote*, i parlant-nos de ço que diu Cervantes referent a l'ídol de Mahoma que robà En Renalt de Montauban, escriu l'esmentat comentarista que en «la historia de Tirante el Blanco, el rey de Túnez llevaba un Mahoma de oro sobre su almete». Té raó; aquesta cita del *Tirant* es troba en el cap. 344.

Això de dur ornaments i figures en els bacinets, cervelleres i elms, és cosa que a cada pas ens ho diuen els autors de cròniques cavalleresques; en el llibre *XII.èn del Crestià*, cap. 217, es llegeix que «los combatents portaven en les crestes dels bacinets lo ferro o agulló argentat e luent...».

* Vegeu Cortejón, *Don Quijote*, I, pp. 149-151, III, p. 44. Els exemplars que utilitzàrem, a part dels de la nostra pertenència, com l'edició feta per N'Aguiló i l'arranjament d'En Caylus, tinguérem a mà el facsímil de l'edició de València i l'únic exemplar conegut de la traducció castellana, pertanyent al nostre bon amic, l'eminent bibliòfil N'Isidre Bonsoms.

II

«...y la otra le calçó la espuela, con la qual le passó casi el mismo coloquio que con la de la espada». *(Don Quijote*, I, 3.)

En descriure'ns Cervantes la graciosa manera amb què l'hostaler féu cavaller a D. Quixot, i en dir-nos com aquelles fembres bordelleres li calçaren l'esperó i li cenyiren l'espasa, dóna matèria a Clemencín per a escriure una llarga nota on esmenta el costum que hi havia d'ésser les dames les protagonistes en el menester que a D. Quixot li fan la Tolosa i la Molinera, i de pas cita passatges del *Romancero*, de l'*Amadís de Gaula* i del *Policisne de Boecia*, on es demostra que ço que feren a l'heroi de la Manxa, si bé de manera ridícola, amb gran pompa ho havien fet a altres cavallers. Però tan diligent crític escriu que «fué singular la ceremonia con que Tirante el Blanco recibió la orden de caballería», i tot seguit copia les paraules que dirigeix el rei d'Anglaterra al novell cavaller, citant el bés que li dóna a la boca, i no deixant d'esmentar el que set donzelles li cenyiren l'espasa i quatre cavallers li calçaren els esperons; coses aquestes que es troben en el *Tirant* (cap. 59).

Si Clemencín hagués conegut el *Libre de l'Orde de Cavayleria* de l'ermità de Randa, no s'hauria admirat del bes a la boca que el rei d'Anglaterra fa al jove paladí, car sabria que el cavaller «en significança de caritat deu besar a escuder» (IV, II), i en les *Partidas* es llegeix que «hale de besar en señal de paz e de hermandad, que debe ser guardada entre los caballeros» (part. 2, tit. XXI, llei XIV). El bes a la boca és fet en senyal d'extrem amor, en el front és bes paternal, i el que's fa a la mà o als peus és en senyal de sumissió o acatament. En el *Tirant* hi trobàrem exemples de ço que hem dit, però solament senyalarem el que fa allusió a la nostra nota. Quan la reina d'Etiopia, la muller del rei Escariano, va a la cort de Constantinoble per a saludar als emperadors, surt a rebre-la la princesa Carmesina, i ens diu el novellista que, «plegant la Reyna dauant la Princesa

dona dels genolls en la dura terra, e la excelsa senyora la pres per lo bras, leuala de terra, e besa la tres voltes en senyal de molta amor», i si aquí no ens diu on la besà, poc després ens fa saber que «ana la Reyna a la Emperadriu, e volgue li besar la ma, e la Emperadriu no u consenti, mas besa la tres voltes en la boca per mostrar li major amor». (Cap. 463.)

En terres franceses, les paraules que dirigia al novell cavaller aquell qui l'armava, eren aquestes : «Au nom de Dieu, de Saint Georges et de Saint Michel, je te fais chevalier». Per tant, no deu estranyar-se Clemencín que a Anglaterra, que és on fan cavaller a Tirant, li par-li el rei, de Sant Jordi : primer com patró que és de la cavalleria, i segon, per ser-ho del país, com així mateix ho és de Catalunya.

El que set donzelles li posin l'espasa i quatre cavallers els esperons, són coses que al nostre entendre donen més solemnitat a l'acte; i la significació del nombre, també la trobem encertada, per quant per sobre de tot el cavaller deu ser cristià, com ja ens digué el Doctor Il·luminat : «ofici de Cavayler es mantenir e defendre la Sancta Fe Catholica». (II, 2.)

Havem de dir que no sempre intervenien donzelles a l'acte d'armar cavaller. En el *Baladro del Sabio Merlín* (cap. CCCVI) es llegeix «que en aquel tiempo era tal costumbre en la Gran Bretaña, que quando hazian cauallero nouel, que le vestian saya de xamete blanco, e despues loriga, e despues ponianle la espada en la mano, y en tal manera yua a oyr la missa e qualquier lugar que fuesse, e despues que oyan la missa ceñiale la espada aquel que lo auia de fazer cauallero»; i en *El VIII libro de Amadís de Gaula* (cap. XIV) es veu com armen cavaller a Lisuarte, fill d'Esplandian, i a Lispan, fill del rei d'Espanya; i hem de dir que el rei de Roma, que es qui armà cavaller al primer, li calçà l'esperó, Florisando li donà l'espasa, Arquesil li posà l'elm i Florestan l'escut; tot seguit Lisuarte féu cavaller a Lispan posant-li l'esperó dret, l'espasa li fou cenyida per l'Emperadriu, la princesa Elisena li donà l'elm i la princesa Teodora l'escut.

També hem de dir que de vegades es feien cavallers sense aquest aparell de vetllar les armes, oir missa, combregar i altres actes que es descriuen en els llibres de cavalleries; recordi's que

en ple camp de batalla el fill del senyor de Malvehí demanà a Tirant que el fes cavaller, i aquest ho féu tot seguit (cap. 140); també en el *Curial* es veu una cosa per l'estil en dir-nos el novellista que «Curial s atura e mira vers aquella part on l Emperador era e ana vers ell, e ficant lo genoll lo requeri que l fes cavaller. L Emperador deualla en una de les scales de la sua loia, e acostant se Curial lo feu caualler...» (p. 41).

Com s'ha pogut veure, hi havien moltes maneres d'armar o fer cavallers, car, com diu amb molt bon encert l'hostaler que féu cavaller a D. Quixot, «todo el toque de quedar armado caballero, consistia en la pescoçada y en el espaldarazo, según él tenia noticia del ceremonial de la orden» (I, 3), i encara que no era molt entès en afers de cavalleria, aquí demostra que en sabia quelcom, per quant ens diu l'autor de *Curial* que Febus, fill del comte de Foix, «complit lo manament de son pare, no sabent qui era lo Caualler de les spases ana enuers ell, e tant lo cerca que l troba, e dix li ço que lo Comte li hauia dit, suplicant li que l fes caualler. Lo Rey alsa la spasa e donant li-n pel cap dix : — Deus te fara bon caualler» (p. 217).

III

«...Por tomar muchos juntos, se le cayó uno a los pies del barbero, quien le tomó gana de ver de quien era, y vio que dezia: Historia del famoso cauallero Tirante el Blanco. ¡Valame Dios, dijo el Cura, dando vna gran voz, que aquí esté Tirante el Blanco! Dádmele acá, compadre, que hago cuenta que he hallado en el vn tesoro de contento y vna mina de passatiempos. Aquí está don Quirieleyson de Montaluan, valeroso cauallero, y su hermano Tomas de Montaluan, y el cauallero Fonseca, con la batalla que el valiente Detriante hizo con el alano, y las agudezas de la donzella Plazerdemiuida, con los amores y embustes de la viuda Reposada, y la señora Emperatriz enamorada de Ipolito su escudero. Digoos verdad, señor compadre, que por su estilo es este el mejor libro del mundo : aquí comen los caualleros y duermen, y mueren en sus camas, y hazen testamento antes de su muerte, con estas cosas de que todos los demas libros deste género carecen. Con todo esso, os digo, que merecia el que le compuso, pues no hizo tantas necedades de industria, que le echaran a galeras, por todos los dias de

su vida. Lleuadle a casa y leedle, y vereys que es verdad quanto del os he dicho.» *(Don Quijote,* I, 6.)

Aquest passatge cervantí, és un text d'alta crítica quant al *Tirant lo Blanch,* i demostra que Cervantes coneixia el dit llibre de cavalleries fins en els seus més recòndits i petits detalls. Vegeu com esmenta la lluita que el cavaller té amb l'alà del príncep de Gales (cap. 68), com cita al banderer de l'emperador (cap. 132), com recorda els germans Kirielayson i Tomàs de Montalva (capítols 75-82) i ens parla del testament que féu l'estrenu cavaller a l'hora del seu trànsit (cap. 469).

En Bowle, copia breus textos de l'edició castellana del *Tirant,* per a donar idea al llegidor dels personatges i fets esmentats per Cervantes; però hem de dir que a més hi ha una nota interessant, esmenant el text de la primera edició del *Don Quijote,* erro seguit pels editors de les altres edicions. On es llegia «el valiente Detriante» hi posà «el valiente de Tirante» esmenant així una errada senyalada per Freret en l'estudi que es veu encapçalant la traducció francesa del *Tirant.**

En Pellicer només escriu unes poques ratlles inspirades amb els comentaris de Bowle, i la part bibliogràfica la treu del P. Méndez i de Quadrio; però ens diu que «escribiose el libro en lengua castellana, como lo supone la traducción lemosina, que hizo de ella mosén Juannot Martorell, y que por quedar imperfecta por su muerte, concluyó mosén Juan de Galba a ruegos de D.ª Isabel de Lorig». Com s'ha pogut veure, en Pellicer tergiversa els conceptes.

El comentari de Clemencín és fort interessant. Fa crítica més extensa que la de Bowle, i dóna més perfecta idea de l'obra de Martorell i Galba, així com dels tipus esmentats per Cervantes.

Comença el treball del citat crític amb una llarga nota bibliogràfica, en la qual hi llegim que els exemplars del *Tirant* són de difícil adquisició, i que «todavía debió ser más raro en estos últimos tiempos, y aun dudo que haya quedado ninguno en España después que la curiosidad extranjera, o por mejor decir, la negligencia española nos privó estos años pasados de un ejemplar, que ya acaso era el único que quedaba en España».

* Edició de 1737, p. IV. — Edició de 1775, p. 4.

Critica al comte de Caylus, traductor francès del *Tirant*, perquè en el pròleg de la dita traducció es diu que en la novel·la no hi figura el nom del cavaller Fonseca; quant a aquest punt hem de dir que és cert que no es veu el nom del cavaller que duia la bandera de l'emperador, però es deu a què el treball de Caylus és un arranjament. També ens diu Clemencín que en el *Tirant*, hom esmenta «a Urganda la Desconocida, lo cual persuade que se escribió despues que el *Amadís de Gaula*». A això replicarem que l'erro del traductor francès, qui usa el nom d'Urganda pel de Morgana, que és aquest el que es llegeix en els caps. 190-202 de l'edició original, fa que diga ço que han repetit molts : ja tractarem d'aquest punt més avant.

Creu Clemencín amb l'existència del *Tirant* en llengua portuguesa, però sense exposar cap hipòtesi. — Senyala que no està prou clara la frase que diu : «La señora Emperatriz enamorada de Hipólito su escudero», puix sembla que aquest era escuder de l'Emperatriu, essent així que ho era de Tirant. També censura el «digoos verdad», proposant que deuria llegirse : «digoos de verdad» o be «digoos en verdad». — En tractar de l'elogi que posa Cervantes en boca de Pero Pérez dient que «por su estilo es éste el mejor libro del mundo», li fa escriure que no es veu de manera clara la veritable opinió que l'autor del *Don Quijote* tenia del *Tirant*, però que per ell «es el mejor libro de caballerías que se conoce entre todos los demás deste género». Quant a la frase aquella en què es parla d'anar l'autor del *Tirant* a galeres, opina que és el passatge més obscur del llibre cervantí,* però no esclareix la qüestió, si bé creu que amb tot i l'additament de Freret, el prologuista de la traducció francesa del *Tirant*, i no Caylus, com escriu Clemencín, segueix tan obscur el passatge com abans. Opinant que els elogis de Cervantes són irònics.

Hem de dir que si no es conegués la crítica d'aquest últim passatge feta per Calderón en el seu llibre *Cervantes vindicado*, potser molts trobarien justes les ratlles de Clemencín; per a Calderón, el *Tirant* és bo perquè els cavallers mengen, dormen,

* D'aquest obscur passatge del *Don Quijote* he donat a conèixer en el meu *Estudio crítico*, pp. 91-98, les conjectures de Freret, Clemencín, Calderón, Hartzenbusch, Aguiló i Menéndez i Pelayo.

moren i fan testament abans de morir, coses aquestes que en els altres llibres de cavalleries no es veuen, però, amb tot, el que l'escrigué mereixia galeres per haver posat, amb coneixement de causa, imprudències i coses fora de tota raó.*

Els comentaris que dedicats a aquest passatge del *Don Quijote* es veuen en l'edició de Cortejón, són els més extensos, però amb tot i ésser en gran part nostres, hem d'assenyalar alguns erros que ara anem a corregir : Es llegeix «Condam» per «quondam», «Diego Gumiel» per «Diego de Gumiel», «Galva» per «Galba», «Lelio Manfredi» per «Lelio di Manfredi», i alguns més que el lector corregeix tot seguit.

No direm que les notes de l'edició de Cortejón sien millors que les que es veuen en la de Clemencín, puix ens pertanyen en gran part, però sí afirmarem que, comparades unes i altres, el lector veurà que s'han tingut més materials a mà en les publicades en 1905 que en les impreses en 1833. Les pertanyents a tractar dels personatges de la crònica cavalleresca que esmenta Cervantes, estan fetes de manera que donen més perfecta idea que les de Clemencín; el testament de l'heroi està copiat de l'edició castellana, i la idea general de l'obra és feta tenint al davant gairebé tots els interessants estudis que referent a la dita novel·la s'han escrit.

IV

«...para coronarte por rey...» *(Don Quijote,* I, 7.)

Ens diu Cervantes que anant D. Quixot i Sanxo per terres del camp de Montiel, a poc d'haver eixit del poble, digué el cavaller a l'escuder que era cosa molt corrent en els llibres de cavalleries llegir com el senyor guanya en una lluita amb altre cavaller un comtat, marquesat o ducat, donant-ho d'estrenes al seu escuder; i així enraonant, digué al bo de Sanxo que «bien podría ser que antes de seis días ganase yo tal reino, que tuviese otros a él adherentes que viniesen de molde para coronarte por Rey de uno dellos».

* El títol del llibre és *Cervantes vindicado en ciento y quince pasajes del texto del Ingenioso Hidalgo D. Quijote de la Mancha, que no han entendido, o que han entendido mal, algunos de sus comentadores o críticos.* Madrid, 1854.

Això de donar un cavaller al seu escuder un títol nobiliari, un castell, una població, etc., és cosa abundosa en els llibres de cavalleries. Clemencín, en trobar-se amb el passatge objecte d'aquesta nota, remembra tot seguit que en l'*Amadís de Gaula*, es diu que la donzella Filistea, que fou un llarg temps escuder del dit cavaller, rebé en premi dels seus serveis el regne de Tebes, i que en el *Tirant*, l'heroi dóna el regne de Fez i de Bògia, a son cosí germà Agramunt de Muntalt (cap. 382), i encara hauria pogut dir que en el cap. 355 del *Tirant*, diu Plaerdemavida les estrenes que havia donat l'heroi a son cosí germà Diafebus, «al qual tu graciosament li donist lo comdat de sent Angel, apres lo fist duch de Macedonia e li donist Stephania, neboda del Emperador, per muller».

Hem de dir que no és cosa novella veure una donzella fent l'ofici d'escuder. En el *Curial* trobem el cas de l'heroi qui va llarg temps acompanyat per Larta, i en el mateix *Tirant* s'hi veuen exemples, i sia un d'ells els accidentats desafiaments que té el fill del senyor de Marca de Tirania amb aquells quatre incògnits germans d'armes, que resulten ésser els reis de Polònia i de Frisa, i els ducs de Borgunya i de Bavera, presentant-se al camp el jove paladí acompanyat de «totes les sues donzelles, ab tot lo stat de cauallers» (cap. 71). Recordi's, també, que en el dit *Tirant* es troben casos on una donzella o diverses fan l'ofici d'escuder; un dels tals és aquell en què una donzella es presenta davant dels reis d'Anglaterra dient que Tirant, amb armes falses o dissimulades, ha donat mort als reis de Polònia i Frisa (cap. 75 i ss.); i encara anem a esmentar-ne un on hi prenen part moltes donzelles fent l'ofici d'escuders : La presentació del jove paladí al camp clos on havia de lluitar amb el gegantí Tomàs de Montalva, anant acompanyat i portant les llances de Tirant no prínceps, ducs, comtes ni marquesos con les del seu rival, «empero no volgué consentir cauallers portassen les lances, sino doncelles a totes les iiij parts de les lances, les mes belles, mes galanes e mes abillades de tota la cort» (cap. 81).

J. GIVANEL I MAS

(Seguirà.)

EL PRIMER CAPÍTOL DE L'ÈTICA D'ARISTÒTIL A NICÒMAC

1. *Tota art i tot mètode i de faisó semblant l'acció i l'elecció sembla que qualque bé cobegen : per això bellament ha estat declarat el bé, ço que totes coses cobegen.*

Notes. — Mètode. La versió de Dion. Lambino publicada amb les *Aristotelis Opera Omnia*, per Du Val (vol. II, París, 1629), posa *docendi via atque institutio* i la impresa per la casa Firmin Didot *(Arist. Opera Omnia*, vol. II, París, 1883) tradueix : *ratione descripta institutio.* Ambdues traduccions diuen d'una manera parafràstica el mateix que comporta la paraula mètode que havem posat. La versió comentada de sant Tomàs d'Aquino *(Sti. Thomae Aquin. Opera Omnia, vol. xxv-Com. in Ethicam Arist.* L. Vives, París, 1889) deia *doctrina*, i aquella paraula és així mateix emprada en l'esmentada traducció al bell començament del nombre segon del capítol que estem analitzant en un passatge paral·lel al nostre, on en el lloc corresponent a μέθοδος posa el text grec ἐπιστήμη que, generalment, es tradueix *ciència* (cf. cap. I, n. 5 in fin. i llib. VI, cap. III). Això i un altre passatge paral·lel de doctrina aristotèlica (llib. I, cap. I, núm. 9) Ἠθικῶν μεγαλῶν que diu : *de tota ciència i facultat és qualque fi i aquell bo ...* (πάσης ἐπιστήμης καὶ δυνάμεως ἐστί τι τέλος, καὶ τοῦτ' ἀγαθόν) fan pensar, de moment, si el text grec d'on brollava la versió que comentaven els escolàstics deia ἐπιστήμη i no μέθοδος. Albert el Gran, però *(In I, Ethic. tract. iii, cap. v, Opera Omnia*, vol. VII, París, 1891), ens trau cuitosament de dubtes. Car, després de consignar el text aristotèlic, dient : *Omnis ars et omnis doctrina, similiter autem et omnis actus et electio, bonum quoddam appetere videtur*, afegeix (cap. III) : «Doctrinam autem dicimus eam quam

Graeci *methodum* vocant, methodus autem componitur a graeca praepositione μετά quod latine sonat vel *cum*, vel *in*, vel *ulterius*, et ὁδός quod est via. Methodus, igitur, doctrina talis est quae est cum via vel in via vel ultra viam dirigendam. Omnis autem via terminum habet et in finem in quem dirigit. Methodus igitur est doctrina viam dans in terminum vel finem intentum per doctrinam...» Aquesta glossa d'aquell gran mestre apareix confirmada dins la *Paràfrasi d'Andrònic de Rhodes* (llib. I, cap. I, § I : *Fragmenta Philosophorum Graecorum*, vol. III, p. 303, París, 1881), on es llegeix : *En tota art i mètode qualque bé cerquem* ('Εν πάσῃ τέχνῃ καὶ μεθόδῳ ἀγαθόν τι ζητοῦμεν). I el mateix sant Tomàs, comentant la paraula *doctrina* escrivia (lloc. cit.) : «ponit doctrinam per quam transfunditur scientia a magistro in discipulum». Es veu, doncs, que, salvat el fons, no es procedia pas amb molt de rigorisme. Així Aristòtil, en el nombre present, posa τέχνη, πρᾶξις, μέθοδος i προαίρεσις com programa total, mentre que en el nombre segon posa la primera i la tercera de les esmentades paraules, suprimeix la quarta i substitueix la segona per ἐπιστήμη. Demés, en els *Ètics grans* no es diu altra cosa que ἐπιστήμη i δύναμις. I Andrònic de Rhodes (lloc cit.), volent sintetitzar, deia després : «és, doncs, de tota acció i moviment, un fi» ('Εστι μὲν οὖν πάσης πράξεως καὶ κινήσεως τέλος).

Acció. — El text grec diu πρᾶξις. Tal paraula, que en el capítol que estudiem s'usa alternant indistintament amb ἐνέργεια, segons el lèxic significa *acció*, i les diferències que pren són extrínseques a ella, ço és a saber, les rep de fora *(empresa, negoci, intriga, comerç)*; al contrari ἐνέργεια, la qual, segons que aviat veurem, significa així mateix *acció*, però amb relació intrínseca de manera que, o vol dir *força, virtut*, o desenrotllament d'aquella *(acció, acte, operació)*. Quant a aquest punt escriu Albert *el Magne* (ob. cit., cap. IV, tract. III) : «Quod nos actum appellamus, Graeci πρᾶξιν consueverunt appellare. Dicunt autem Nazianzenus et Ioannes Damascenus quod praxis est secundum electionem hominis energia, id est, operatio. Energia, enim, sive operatio, est naturalis uniuscuiusque substantiae virtus et motus. Et rursum deffinientes energiam dicunt quod energia

est naturalis omnis substantiae innatus motus. Et iterum, energia est naturalis et manifestativa uniuscuiusque substantiae virtus. Et iterum: Energia est naturalis et prima semper mobilis virtus intellectivae animae, et hoc est semper ipsius mobilis ratio naturaliter et semper ex ipsa irrigata. *Energia, igitur; idem est quod operationes: praxis, autem, idem est quod actus vel actiones...*»

I sant Joan Damascè *(De Fide ortodoxa,* llib. II, cap. XXII) defineix la ἐνέργεια *moviment eficaç* (κίνησις δραστική), i més avall *moviment conforme a la natura* (ἐνέργεια μὲν γαρ ἐστι κατὰ φύσιν κίνησις).

Les ja esmentades traduccions llatines tradueixen en aquest cap. I les paraules πρᾶξις i ἐνέργεια del mode següent:

Πρᾶξις

Paràgrafs.....	I	II	III	IV	V.
Obres sant Tomàs.	Actus..	Operatio.	Operatio.	Operatio.	Actus.
Lambino.....	Actio...	Actio....	Actio....	Actio....	Actio.
Didot.....	Actio...	Actio....	Actio....	Actio....	Actio.

Ἐνέργεια

Paràgrafs	II (dues voltes).....	V.
Obres sant Tomàs.	Operatio	Operatio.
Lambino.....	Actio: Muneris functio	Muneris functio.
Didot	Actio, energia	Energia.

Nosaltres traduïm per *acció* ambdues paraules per les següents raons: א) L'ús indistint i en un mateix sentit que en fa aquí Aristòtil. ב) La pràctica del seu comentarista Andrònic de Rhodes en sa Παραφρασις, on empra sempre πρᾶξις en sentit d'*acció* i la substitueix a ἐνέργεια fins en aquelles avinenteses en què li caldria repetir-la (πράξεως τέλος ἄλλη πρᾶξις) i són paralleles a altres on Aristòtil no repeteix i posa les dues paraules (ἐνέργειας αὐτὰς εἶναι τὰ τέλη τῶν πράξεων, cap. I, n.º 5). ג) La tradició bizantina (sant Joan Damascè i sant Gregori Naziancè) qui, segons adés hem vist, donen a la paraula πρᾶξις el significat d'acte per elecció, que és el que aquí vol dir Aristòtil. ד) L'exposició que fa sant Tomàs d'aquest lloc, on diu que l'Estagirita parla d'*elecció* (προαίρεσις) i d'*execució* (πρᾶξις). I ה) El comentari o resum que d'aquest capítol féu Mr. Du Val, qui només

parla d'*actio*, i així mateix les traduccions de Lambino i Didot en les quals són traduïdes per *acció* ambdues paraules.

Ço que totes coses cobegen. — La doctrina sintetitzada en aquesta definició del bé és una de les més belles conquestes de la filosofia hellènica i fa força honor a l'escola estoica en el programa de la qual apareix com una de ses notes característiques. «Stoici, diu Albert *el Magne* (lloc cit., llib. I, tract. III, cap. VII), bene enuntiaverunt bonum, dicentes quod bonum est quod omnia appetunt.» Fou incorporada, segons que es veu en aquest text, per Aristòtil a sa escola (cf. *Rethorica*, llib. I, cap. VI, núms. 2 i 23, i *Magn. Moral.* llib. II, cap. VII, n.º 20), des d'on passà als grans escolàstics qui la feren cèlebre i l'acceptaren simplement, segons que hom pot veure en sant Tomàs *(Sum. Contr. Gent.*, llib. III, cap. XVI; Escot *Exposit. in metaph. Arist.*, llib. I, summa II, cap. IV, n.º 69, i sant Bonaventura *De reductione artium ad Theologiam*, n.º 14, i *Comment. in Ecclessiast.*, proemi) si bé cal remarcar que el doctor seràfic sentia una forta predilecció per aquella altra profundíssima definició del bé que fa remembrar els coneguts opuscles *De Coelesti Hierarchia* (cap. IV, § I) i *De Divinis Nominibus* (cap. IV, § I) — (cf. *Maxima Bibliotheca Veterum Patrum*, vol. II, pp. 154 i 263, Lió, 1677) — i fins el Τίμαιος de Plató (p. 205 de l'edició Firmin Didot, París, 1900), la qual comporta només el concepte de *comunicable* que el bé presenta (cf. sant Bonaventura *Breviloquium*, part. I, cap. VI, n.º 2, *Itinerarium mentis in Deum*, cap. VI, n.º 2, i nostres *Estudios Buenaventurianos** publicats a la Revista *Estudios*

* Veu's aquí el que en ells dèiem : «Ya que tratamos del *fin* y de lo *bueno* no estará de más esclarecer aquí ciertas verdades que con ellos directamente se relacionan y torturan no pocas veces la cabeza de los alumnos de metafísica. En efecto, decimos que lo bueno *es lo que todos apetecen* (οὐ παντα ἐφίεται, Andrónico de Rhodas, *Paráfrasis a la Ètica de Aristóteles a Nicomaco*, lib. I, cap. I, cf. Arist., *Magn Moral.*, lib. II, cap. VII, número 20); que *el fin y el bien se identifican (bonum et finis convertuntur);* que *lo bueno es esencialmente difusivo (bonum est diffussivum sui):* que *el bien es lo conveniente* y que *se divide en honesto, útil y deleitable.* En efecto, todo agente obra por un fin relativamente a él *cuius*, o sea para adquirir o recibir algo que llamamos *finis cuius*, así como *finis cui* al que lo recibe. Esta división es genuinamente aristotélica, como lo prueba el siguiente

Franciscanos, de Barcelona. I cal fer esment per a arribar al ple coneixement del progrés que l'esmentada doctrina representava entre els grecs de ço que quant al bé havièn escrit o escrivien grans pensadors de l'Hellada. Tales de Milet deia que era *difícil el bé conèixer* (χαλεπὸν τὸ εὖ γνῶναι. — *Fragmenta Philosophorum Graecorum*, vol. I, p. 213, París, 1883), i Heràclit (ob. i vol. cit., p. 327) que tant era bé com mal (καὶ ἀγαθὸν καὶ κακόν): un autor anònim grec qui escriví unes Διαλέξεις ἤθικαι (ob. i volum cit., p. 544) començava tranquillament son treball fent notar que a Grècia hi havia dues opinions quant al bé i al mal. Car els uns — deia — creuen que *una cosa és el bé i altra el mal* (ἄλλο ἐστι τὸ ἀγαθὸν, ἄλλο τὸ κακόν), mentre que els altres jutgen que una mateixa cosa és bona i dolenta, ço és a saber, com diu l'adagi català, bona per uns, dolenta per altres i fins per un mateix, bona en qualques ocasions i dolenta en altres. Epicarme (ob. i vol. citats, p. 142) escrivia que *el bé qualque cosa és en si mateixa, i qui*

pasaje del Estagirita : «τό δ' οὗ ἕνεκα διττὸν, τὸ μὲν οὗ, τὸ δ' ᾧ», esto es, más lo por causa del cual (es) doble, lo uno de quien *(cuius)* y lo otro para quien *(cui)* *(De anima*, lib. II, cap. IV, n.º 2). Pero si el agente obra para obtener el fin *(cuius)*, claro es que lo hace porque lo apetece, porque tiende a él, luego el fin en cuanto es esencialmente apetecible, es esencialmente bueno, mas lo bueno y, por tanto, lo apetecible es también esencialmente fin. «Bonum — dice Escoto — secundum propiam rationem habet rationem finis : nam *bonum* est quod omnia appetunt ex I Ethic. cap. I, illud autem in quo tendit appetitus videtur habere rationem finis.» *(Exposit. in Metaph. Arist.*, lib. I, sum. 2, cap. IV, n.º 69), luego el bien y el fin son convertibles. Ahora bien, a tenor de las explicaciones que anteceden, conclúyese fácilmente que así como el bien con relación al agente es esencialmente *apetecible* y *fin*, considerado en sí mismo es esencialmente *difusivo* y *comunicable*, puesto que de lo contrario el agente que a él tiende obraría en vano, y su apetito sería inútil. De aquí la nota, el acto esencial, la *operación propia*, como dice el Doctor Seráfico, de lo bueno, su mejor definición, o sea la *difusión* y *comunicación*. Por esto San Buenaventura en el opúsculo *Declaratio termin. theologic.* (voz *bonum)* dice que «bonum est ens communicable» y en el *Breviloquio* (Parte I, cap. VI, n.º 2) escribe que «bonum nominat ens secundum quod *communicabile* et hoc habet per indivisionem sui a propria operatione». (Cf. IV, *Sentent.*, dist. XIV, pars. II, art. I, q. I in corp.) Y en tanto lo bueno en sí consiste en la comunicación de sí, que aun en los casos en que no hay agente o ser preexistente que lo apetezca para sí, guarda de un modo esencial aquella nota de comunicación, como, por ejemplo, en la creación del universo por parte de Dios que no fué más que difusión extrínseca de sus bienes. Adonde hay que advertir con San Buenaventura que tal comunicación puede hacerse, bien

la coneix, bo, encontinent, esdevé (τὸ γα ἀγαθόν τι πραγμ'εἶμεν καθ'αὑθ'·ὅστις δέ κα εἰδῇ μαδῶν τῆν, ἀγαθὸς ἤδη γινέται). En sa obra titulada Περὶ αἱρέσεων (ob. cit., vol. II, p. 62 i segs.) el pitagòric Dídim féu una llarga exposició de les doctrines més corrents a les antigues escoles de Grècia. I en arribar als conceptes que del bé els estoics tenien, comença observant que, segons aquells *el bé és dit de força maneres* (τὸ ἀγαθὸν λέγεσθαι πλεοναχῶς...) (ob. cit., p. 33) i pot ésser definit dels següents modes : *ço de què o pel que esdevé ésser-ne aidat* (ἀφ' οὗ ἢ ὑφ' οὗ συμβάινει ὠφελεῖσθαι) *o ço que pot ésser útil* (τὸ οἷόν τε ωφελεῖν). I després es posa estudiar la noció del bé sota l'aspecte que esdevingué clàssic. *Dels béns* — diu — *uns són per causa d'ells cobejables i els altres eficients* (ἀγαθῶν τὰ μὲν εἶναι δι' αὐτὰ αἱρετὰ, τὰ δὲ ποιητικά). *Cert, quants per causa d'altre són raonablement escollits per causa d'ells són cobejables : quants són, però, de qualques altres preparatoris, segons l'eficiència són apel·lats* (Ὁπόσα μὲν οὖν οὐδενὸς ἄλλου ἕνεκεν εἰς εὔλογον αἵρεσιν ἔρχεται, δι' αὐτα αἱρετά·ὁπόσα δὲ τῷ ἑτέρων τινῶν παρασκευαστικὰ γίγνεσθαι, κατὰ τὸ ποιητικὸν λέγεσθαι). *I, cert, tot bé cobejable és, car plaent i provat i lloable és : tot mal,*

por multiplicación o ya por medio de operación útil. Oigámosle : «Diffusio potest esse a bono, aut per modum multiplicationis sicut calor vel lumen dicitur se diffundere, aut per modum utilis operationis per quem modum dicitur bonus homo bonitatem suam diffundere dum ad hoc operatur et laborat, ut alii bonitatem non ab ipso sed a Deo suscipiat» (II *Sentent.*, dist. X, art. II, q. I ad 1um); que la «magnitudo diffusionis potest intelligi intensive vel extensive; sed in effectu bonitatis praecipuo non oportet esse diffusionem bonitatis per extensionem sed per intensionem. Unde quanto maiora sunt dona tanto paucioribus communicantur» (III *Sentent.*, dist. II, art. I, quaest. 3, ad 3um), y finalmente, acerca de la difusión suma del bien sumo que «hoc verum est de diffusione naturali, sed de voluntario sive a proposito non est verum. Primo modo est diffusio in productione personarum, secundo modo in productione creaturarum» (I *Sentent.*, dist. 44, art. I, quaest. II, ad 4um). Por último, lo bueno en cuanto se comunica lo hace como *conveniente* a otro, esto es, en cuanto tiende a perfeccionar al que lo recibe; la naturaleza no apetece lo destructor ni lo violento. Lo bueno es, pues, conveniente, mas lo conveniente es también bueno, puesto que es naturalmente apetecido y tiende, por ley intrínseca, a comunicarse, toda vez que como su mismo término indica, su razón de ser tal es precisamente la de perfeccionar a otro y la naturaleza nada hace en vano. Luego lo bueno y lo conveniente son convertibles. Para la división de ellos en *honesto, útil* y *deleitable* consúltese la magnífica *Summa Theologica Ven. Scoti*, del P. Jerónimo de Montefortino.»

però, ha d'ésser evitat (Καὶ πᾶν μὲν ἀγαθὸν αἱρετὸν εἶναι ἀρεστὸν γάρ, καὶ δοκιμαστὸν, καὶ ἐπαινετὸν ὑπάρχειν·πᾶν δὲ κακὸν φευκτόν). *Car el bé, certament, segons que raonablement desig excita és cobejable* (Τὸ γὰρ ἀγαθόν καθὸ μὲν αἵρεσιν εὔλογον κινεῖ αἱρετόν ἐστι).

2. *Qualque diferència, però, apareix en els fins, car els uns són accions, els altres, més enllà d'aquelles, qualques obres. En les coses, però, on són qualques fins més enllà de les accions, en aquestes millors són, naturalment, que les accions, les obres.*

Notes. — Accions. Departeix aquí Aristòtil els fins dient breument que uns són accions i altres obres. Per a millor capir aquesta distinció cal saber : Que hi ha accions que de si ja són fins, com és ara el *sentir*, l'*entendre* (sant Tomàs, *Sum. Cont. Gent.*, llib. III, cap. II), així com el cantar melodiosament és fi de la música (Du Val, ob. cit., resum del cap. I) i de l'art de cavalcar l'anar a cavall (Andrònic de Rhodes, Παράφρασις llib. I, cap. I). I que quan el fi no és o rau en acció per força ha d'ésser qualque obra, i, en aquest cas, l'acció o activitat desenrotllada per l'agent no és altra cosa que mitjà per a realitzar-la, v. gr. l'activitat o treball de l'escultor en fer una estàtua.

Més enllà... — Capit a bastament ço que és escrit en la nota anterior és fàcil entendre l'exacte sentit d'aquesta expressió *més enllà* que havem posada, la qual vol dir que on hi ha agent, activitat (l'*opus operantis* dels escolàstics) i obra (l'*opus operatum* d'aquells) el caràcter de fi no és pas en l'activitat, sinó que, anant més enllà d'ella, caracteritza exclusivament a l'obra. Vegeu el que diu Aristòtil en el text següent :

3. *Essent, però, força les accions i les arts i les ciències, força són, així mateix, els fins : car de la medicina* [*n'és fi*] *la salut; i de l'art de bastir vaixells la nau; i de l'estratègia la victòria, i de l'economia domèstica la riquesa.*

4. *Quantes, però, són de les tals sota una qualque facultat — així com sota l'art de cavalcar el de fer brides, i quants d'altres tenen*

per objecte els instruments eqüestres ; i aquell i tota militar acció sota l'estratègia : en fi, d'igual faisó altres sota altres — en totes els fins de totes les arquitectòniques són més cobejables que els [fins qui són] davall d'ells, car per causa d'aquests així mateix aquells són desitjats.

Notes. — Facultat. L'edició de Firmin Didot posa aquí la paraula δύναμις, lliçó, a l'ensems corroborada per Andrònic de Rhodes, qui la usa en sa esmentada paràfrasi. L'edició Taunitz per compte de la susdita paraula posa ἀρετή, i el text grec publicat per Mr. Du Val, si bé és veritat que diu δύναμις, en canvi, en son marge, hi ha una nota que diu : «Vulgo ἀρετὴν, vide Eustr.». Sant Tomàs en els a dalt esmentats comentaris ètics, en arribar al text on som, escriu : «Ponit ordinem habituum ad invicem. Contingit enim unum habitum *quem vocat virtutem sub alio esse*», i la versió llatina que el sant tenia a la vista posa : *sub quadam virtute.*

Sota altres. — Del precedent aplec de proposicions intercalades que havem distingit encloent-les entre dos guions, escriu sant Tomàs : «Littera autem suspensiva est, et sic legenda : *Quaecumque sunt talium sub una quadam virtute ... In omnibus itaque architectonicarum fines...*».

Arquitectòniques. Això és, principals ordenadores. Quant a aquest punt, escriu Andrònic de Rhodes a dins la ja esmentada Παράφρασις (llib. I, cap. I), i bo i referint-se a l'estratègia amb relació a les arts a ella subordinades : *L'estratègia, però, arquitectònica quant a elles és apel·lada* (ἡ δὲ στρατηγικὴ, ἀρχιτεκτονικὴ πρὸς αὐτὰς καλεῖται) car pot ço que l'arquitecte entre els obrers (δύναται γὰρ ὅπερ ὁ ἀρχιτέκτων ἐν τοῖς τέκτοσι) : puix així com aquell considerant la forma de la casa, ço fa manament que facin els obrers que a aquesta forma porta, així mateix l'estratègia i qualque altra tal, per causa del fi propi, dóna regles a les altres. I, en efecte, el baster féu tal la brida considerant com a norma la victòria.

5. *No res, però, vol dir que les accions mateixes sien fins d'accions, o més enllà d'aquelles, altra cosa, com en les ciències abans esmentades.*

PERE M. BORDOY-TORRENTS

DOS DISCURSOS DE FELIP DE MALLA

El ms. 466 de la Biblioteca de Catalunya, procedent de la compra Dalmases,[1] conté quinze sermons i discursos, en català i en llatí, de mestre Felip de Malla,[2] que, junt amb la *Contemplació del cors de Jhesu Christ*, continguda en el ms. 53 de la mateixa Biblioteca,[3] completen la bibliografia inèdita d'aquest famós teòleg i ambaixador català, a l'ensems que ens donen algunes dates que permeten afirmar la seva actuació de predicador des de 1408, omplint, així, en part, la manca de notícies que teníem d'aquest autor amb anterioritat a la introducció del casal d'Antequera.[4]

L'interès dels discursos que avui publiquem, ve augmentat per tractar-se de l'única mostra conservada del que deuria ser un discurs joc-floralesc al començ del xv.ènsegle.

Coneguda de tothom és la descripció que fa Enric de Villena en la seva *Arte de trovar*, de les festes poètiques d'aleshores. Dues eren les solemnitats públiques en aitals festes, i a cada una corresponia un parlament, o «presuposición», com l'anomena el pròcer castellà.

En la primera, el mestre en teologia, un dels quatre mantenidors, hi pronunciava una oració «con su thema y sus alega-

1. Vegeu *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, t. III (1916), p. 32. La lletra és de la segona meitat del segle XV.

2. L'índex del ms., que sembla fet del segle XVII, li atribueix també una *Oració* (en llatí) *a l'angel de la Guarda*, escrita a continuació dels seus sermons.

3. Vegeu *Butlletí*, t. III, p. 111.

4. Demés, dos d'aquests sermons — el «de la Passió de J. C.» (que degué ser pronunciat davant d'Anfós IV), i el «de l'Epifania» (predicat a l'església del Pi l'any 1414), són d'un particular interès per haver estat aprofitats per l'autor en el seu *Peccador remut*, servint, així, per a la datació d'aqueixa darrera obra.

ciones e loores de la gaya sciencia, e de aquella materia que se auia de tratar», i anunciava la joia presentada, que aquí, estant Ferran d'Antequera a punt d'empendre la seva campanya definitiva contra el malaurat comte d'Urgell, hagué de ser «hun brusch spinós, significant la aspretat dels temps de la guerra».

L'altre discurs tenia lloc en el consistori públic, i es reduïa a proclamar l'autor premiat.

Mostra d'aquestes dues menes de discursos són els que avui exhumem.

Ens cal advertir, emperò, que el manuscrit — que més aviat que una collecció de sermons, feta amb la cura que requereix un llibre destinat a eixir a la llum pública sembla una còpia, bastant posterior, dels papers de l'autor — no ens dóna aquests discursos en la seva definitiva redacció; això ens ha obligat a fer una sèrie de transposicions, que hem cregut necessàries perquè el text presenti la correcció deguda, tenint sempre en compte que no es tracta d'una obra acabada, sinó de meres notes.

L'ordre en què ens presenta el ms. els cinc fragments que hi hem destriat, és el següent : *a'* (corresponent al primer discurs; fa l'efecte de ser un primitiu borrador, abandonat després per l'autor)[1] : ff. 84 v.º-86; *b* (fragment contenint també el primer discurs, mancat de l'exordi) : ff. 86-89; *a* (és l'exordi; la seva anteposició al fragment anterior ens sembla indubtable) : f. 89; *c* (discurs proclamant la sentència del jurat) : ff. 89-90 v.º; *d* (fragment en què s'hi esmenta la joia presentada)[2] : f. 90 v.º.

L'ordre que adoptem nosaltres en publicar aquests discursos, és aquest : *a* (f. 89); *b* (ff. 86-89); *c* (f. 90 v.º); *d* (ff. 89-90 v.º); *a'* (ff. 84 v.º-86).

Tots dos sermons estan escrits en aquell estil inflat que tant amava Felip de Malla, estil que devé més feixuc encara sota el pes de les «allegacions», obligades en tot discurs de caire teològic.

1. El publiquem, a manera d'apèndix, a part de la redacció que creiem més correcta.

2. Confessem que no acabem de veure ben clara la il·lació d'aquest fragment amb els altres, però cal tenir present, com hem dit abans, que es tracta de simples borradors.

La llur importància, anc que purament anecdòtica, és considerable. La personalitat de F. de M.[1] és prou per a donar-los-hi interès. Hi ha, demés, una afirmació, ben patent,[2] de la consciència amb què era acceptada l'assimilació a la lírica provençal, que no deixa de ser un nou document en aquesta qüestió.

Quant a la data de la festa poètica en què aquests discursos degueren ser pronunciats, el manuscrit es limita a dir-nos que fou pel febrer de 1413, en presència del rei Ferran, en el seu palau de Barcelona.

Ni en el *Dietari de la Generalitat*, ni en el *Manual de novells ardits*, es fa esment de cap jocs-florals en les noves corresponents al mes i any indicats. Per altra banda, el rei romangué a Barcelona, si no per tot el mes, almenys durant la major part d'ell.[3]

En la publicació d'aquest text ens hem permès regularitzar l'ús de la *u* i la *v*, de la *i* i la *j*, i de la *c* i la *t*, fent ús del guionet i el punt volant, conservant en el demés l'ortografia del ms., fortament llatinitzada.

[Fragment *a*] «Vos, senyor rey e princep nostre molt excellent e molt virtuós, f. 89
retenits, conservats e autorizats les insignes, memorables e dignes costumes, observances e cerimonies de vostres predecessors gloriosos e ben fortunats, e superlativament illustres e catholichs reys d'Aragó, los quals, sabents la fi dels reys, segons tradició de Aristòtil e de Plató, esser fer bones les coses públiques, volien tals exercicis nodrir e fomentar en lurs naturals vassalls per los quals lo cors, passionat per benignes e amigables passions, fós illustrat e ben regit per influencia del enteniment, inspirant ab dolç parlar graciosa doctrina, segons lo torn del gay saber. Mas per que yo puxa pus compendiosament ordir, com sia fill e alumpne, jatssia inutil, de la sancta e seràphica Theologia, voltar m'[h]e ves ella com a mare e maestressa per que la fredor de mon enteniment reba auxili[4] per

1. No estudiada encara, literàriament, en tots els seus caires interessants, el dantesc, per exemple.

2. En el punt que diu: «Vivit per famam magister Joannes de Mehn in Francia, qui scripsit 'romantium de rosa', *vivit inter nos Arnaldus Danielis*, vivit in Tuscia Dantes...»

3. El 27 escrivia, encara de Barcelona estant, al veguer de Lleyda. (A. Giménez Soler, *Don Jaime de Aragón, último conde de Urgel*, Memorias de la R. A. de B. L. de Barcelona, VII, p. 301.)

4. Ms. «exili».

la calor de les sues vestidures, les quals dóna dobles als seus domèstichs. — Prouerbiorum, ult.º : «Non timebit domui sue a frigoribus niuis, omnes domestici eius vestiti sunt duplicibus».

»Car ella es com a luminari maior del món dant calor, splendor e stils de honor a cells qui la servexen. Per que yo, ara, entrant en lo seu ort copiós, qui no es tanquat a algún amador de la sua bellesa, cullire alguna flor de la qual faça thema; e es aquesta :

[Fragment *b*] «[Q]uoniam Rex omnis terre Deus, psallite sapienter». Psalmo 46º. f. 86

»La sentencia del present thema applicada a alguna celebració, commendació e lahor de la art dictatoria, concinatoria e declamatoria, apellada vulgarment «gaya sciencia», es aquesta : «Per tal com Deus es Rey de tota la terra, monarcha, príncep, preceptor, provisor, administrador, e triumphador universal, vostres metres, o trobadors studiosos! vostres gays e rhetòrichs dictats, sien limats, brunits, cementats, soldats e ormejats ab dolç stil, mesura e compàs de sancta saviesa; de sancta saviesa dic, ad excludendum terrenam, animalem et dyabolicam». — De qua Jacobi, 3º, et de qua dicitur Jeremie, 4º : «Sapientes sunt ut faciant mala».

»E fou scrit lo present e dessús dit thema, per aquell excellent trobador, perabòlic maravellós, e poeta, orator virtuós, hystòric ensemps savi, theòlec e propheta David, Rey de Jerusalem e de Judea, qui vestint se de la vestidura de Simònides, poeta e philosoph, e cantant ab mida de vers perfeta, incorporant ab si los studis d'aquells famosos Achademians e Stòichs, Pindarus, Alcheus, Flaccus, Catulus et Serenus, qu'a semblança del cigne, qui canta com es vell e hun poch ans que's muyre, cantaren pus dolçament en lur extrema vellesa, ab mística viula, variant lo so ab tenor de seny tropològic, ab octaves de allegoria, e ab setzenes de enteniments sobirans e anagògichs, e ab psalteris de x cordes, significants observança dels x manaments de la ley, scrits en dues taules — Exodo, 34º. —, e ab arpa, choro, symbols e guitarra de so spiritual, volch, en sperit de prophecia, despertar lo bon Jesús, per mort corporal dormint en lo sepulcre — Iuxta illud, psalmos 46º * : «Exurge gloria mea, exurge psalterium et cithara, et rendet Jesus, exurgam diliculo».

»Oc no resmenys, com a dolç ministre precehint lo Rey de la gloria, féu molts psalms en la sua lahor, quaix comprenent per via de càntich tota l'escriptura en lo libre dels psalms, segons dien los doctors. E aço par vulla notar aquell excellent rhetòric sant Hierònim, abeurat en les fonts de eloqüencia de Demòstenes, Virgili,

* És el psalm 56.

Salusti, Titus Livius, e Tulli, e Plató, dient in «Epistola ad Paulinum» : «Dauid Simonides[1] noster, Pindarus et Alcheus, Flaccus quoque, Catulus atque Serenus, Christum lyra predicat et in decacordo psalterio ab inferis excitat resurgentem».

»No ha cantat aquest com Orpheus, poeta de Tracia, devant Plutó, deus infernal, e los duchs de les ombres, segons poètica ficció deducit Boetius — 3º «De Consolatione», metro ultimo — ni com les fornicaries fembres de Jherusalem fahents lo plant per Adònides, amich de la Regina Venus — Ezechielis, 8º. — Ni axí com los antichs romans in ludis scenicis, quos reprobat Augustinus — primo «De ciuitate dei»[2] —; mas ha cantat per dar gloria al Rey Jesús, sciens quem «rex omnis terre deus» — unde Ecclesiastici, 42º : «Dauid de omni corde suo laudauit deum et dedit in celebrationibus decus». Hic enim est qui dicit, psalmo 100[3] : «Cantabo domine in vita mea, psallam deo meo quia diu sum iocundum sit ei eloquium meum. Ego vero delectabor in domino». Et, ut ceteros, sui exemplo ad dei laudem impelleret ardenter; ideo dicit in themate : «Quoniam Rex omnis terre Deus psallite sapienter».

»Lo bon Rey David, exemplar e mirall, forma e regla dels trobadors en lo gay saber, vehe[4] que esser hun Deu Rey de tota creatura era cosa evident, || en lum natural per virtuosa empremta feta f. 87
dins nostra pensa ab eternal segell — unde Damascenus, in principio sui libri[5] : «Omnibus cognitio essendi deum naturaliter est inserta» —; e los excellents philosophs Aristòtil, Plató, Sòcrates, Theofrastus[6] Termegistus, Bias, Pictetus,[7] et similes, en aquesta veritat no duptaren — vide «ad Romanos» 1º : «Inuisibilia dei, etc.». — E per ço alguns theòlechs, vehents que Deus esser era demonstrable per sola philosophia, digueren que no era article de fe, mas preàmbol de article, — inter quos erat Thomas de Aquino. E per tant com aquesta veritat és per si manifesta en sol lum de natura, la presuposà, e no la provà, lo dit Rey David, dicens quod «rex omnis terre deus».

»E, qui pot duptar que no sie Rey de tota la terra aquell qui fa regnar los reys? — Prouerbiorum, 8º : «Per me Reges regnant et

1. Ms. «Symphonides».
2. Cap. XXXII.
3. És el psalm 103.
4. Ms. «vehent».
5. *De fide orthodoxa*, lib. I, cap. I.
6. Ms. «Theofrastrus».
7. Ms. «Pictatus».

legum conditores iusta decernunt, per me principes imperant* et potentes decernunt iustitiam qui non sunt reges nisi quantum desuper accipiunt potestatem». — Joannes, 18º, et «ad Romanos», 13º : «Et in quantum gerunt imaginem dei in terris». Iuxta illam diffinitionem Regis famosam est : «Quedam potestas publica et in terris quedam divine maiestatis imago». Sunt enim Reges et principes veluti quidam parvi dii super terram. Iuxta illud psalmi : «dii terre, etc.» Ille ad cuius nutum contremiscunt columne celi.— Job, 26º «Qui dicit Regi apostata?» — Job, 34º. Qui disoluit baltheum Regum? — Propter quod dixit Daniel ad Baltasar : «Potestatem habet altissimus in regno hominum et quantumcunque voluerit sustinebit». Super illud, Danielis, 5º, de quo rursus scriptum est : «Quis restitit ei et pacem habuit, id est, qui transtuli montes, id est superbos, et nescierunt», «qui commovet terram de loco suo», «qui precipit soli et non oritur», «qui graditur super fluctus maris, qui facit Arcturum et Orionas et Yadas et interiora Austri», cuius ire nemo potest discere : «Cur ita facis?» — Job, 9º —, «apud quem est fortitudo et regnum et potestas et maiestas omnium evorum», et — Esdre, 4º — Propter quod dicit Jeremie, 10º : Qui non timebit te, o Rex gentium!».

»D'on appar que Deu Rey es de tota la terra, al qual devem, ab arbitre de intellectual saviesa, càntichs de laor presentar en la art del gay saber, quia subiungitur : «psallite sapienter».

»E qui vol considerar ab quant studi cantà Virgili les laors de Enees, e Homerus les lahors de Achilles, e Luchà les de Cató e dels Romans, e ensemps ab ell Oraci e Ovidi, e Sèneca los treballs de Hèrcules en les «Tragedies»; e si anam als prosaychs, Tulli les lahors de Pompeyo, e Tito Livio les lahors dels Scipions, e le Regina de Sabba les lahors de Salamó — 3º Regum, 10º — e Lactanci || les lahors de les f. 87 v.
Sibilles; e molts han cantat per Elena e Dido, per Lucrecia, e Julia, e Martia, e Servilla, e per Camilla, e Lavinia, e Pantasilea, e per altres, segons on declina la injusta balança de lur affecció e opinió. Per tal dic injusta balança quare «amantium ceca sunt iuditia», ut dicit Theofrastus.

»E donchs, no devem be cantar los christians per lo Monarcha del món universal, qui es pus alt e digne de lahor que no són les nou muses ni Minerva, ni Pallas, ni Augustus (?), ni Apolló, e navegar per aquell pèlec de la mar de laor interminable? — Iuxta illud, Ecclesiastici, 43º : «Glorificantes dominum quantumcunque potes-

* Ms. «imparant».

tis supernalebit aduc et admirabilis magnificentia eius benedicentes dominum exaltate illum quantum potestis». Maior est enim omni laude. Huic cantabit Maria soror Moysi cum ceteris mulieribus — Exodo, 19º. Huic prophetes Delbora — Judicum, 19º. Huic Anna mater Samuelis — primo Regum, 2º. Huic Thobias senior. — Tho bie, 13º. Huic Isayas — Isaye, 12º. Huic Ezechias — Isaye, 38º. Huic Abacuch — Abacuch, 3º. Huic Zacharias — Luce, 1º. Huic beata Maria — Luce, 1º. Huic Simeon — Luce, 2º.

»Ací, donchs, trobadors e amadors de la sciencia gaya, ací prenets port de vostre desig pelagrí! ací firmats antenes de vostre alegre e plasent studi, en aquest camp maravellós vos delitats en cullir flors e violes per fer garlandes a les vostres intellectuals penses, car aquest studi e aquesta occupació, per la qual exercirets lo offici dels Angels e dels Sants — iuxta illud, Job, 38º : «Quum me laudarent astra matutina et iubilarent omnis filii dei». — tolrà de vosaltres malignes temptacions e impugnacions dels spirits de tenebres, així com lo so de la arpa de David squivava lo mal spirit de Saúl — 1º Regum, 16º — E habilitarà* vostre ànima per esser temple de spirit divinal, així com sobre Heliseu devallà al so del psaltiri — 4º Regum, 3º Unde dicit Gregorius, super Ezechiellem : «Quum vox psalmodie per intentionem cordis agitur omnipotenti domino iter ad cor paratur».

»E si volets vostre inventiva dilatar, havets la humanitat de Jesu, la qual Deus ha feta tant reverent per unió ab divinal suppòsit. Havets denant los ulls la imperiosa majestat de la Regina de pau, mare de Deu, havent en si, per l'esguard de la attinencia spiritual, divinal dignitat infinida, considerant com ella es hun centre perfeccional comprenent en si virtualment tota perfecció communicada a tota creatura sicut linee circuli concurrunt in centro — Iuxta illud : «In plenitudine sanctorum, etc.».

»Ací no us calrà duptar de mentir ni de fer fals legot, ací no podets mes dir que val; no || habundarets per molt que us sforcets, ne farets f. 88 par a tantes virtuts.

»E mes, si volets per lo pèlec del setgle jusà navegar, havets gran materia de dictar sobre les valors de nostre illustrissimo Rey don Ferrando, qui vuy per sa presencia embellex e honesta vostre collegi. La bellesa e virtut sua corporal ya la vehets; de la virtut polithica sua moral, intellectual, mes ham callar que poc dir, digne cosa es a expletar l'esforç de vostre guay saber. Rey es just ab egual balança, sabent que és scrit — Sapientie, 1º. — : «diligite iusti-

* Ms. «habilitare».

tiam qui iudicatis terram». Rey savi a Deus demanant saviesa com Salamó, sciens quod scriptum est — Sapientie, 6º. — : «Si delectamini in sedibus et sceptris, o reges populi, diligite sapientiam ut in perpetuum regnetis». Certe, possumus de eo dicere illud — Neemie, 19º — : «Non erat similis illi et dilectus deo suo erat».

»O beata terra nostra «cuius rex est nobilis nobilitate non solum generis, sed mentis» — Ecclesiastes, 10º. — Non inmerito scripsit Plato beatas fore respublicas si eas studiosi sapientie regerent vel earum rectores studere sapientie contigisset. Et, certe, hic est ille qui more regum dicit Sapientie. «Soror mea es» et prudentiam uocat amicam suam — Prouerbiorum, 10[1] —, qui est multum inclinatus ad amorem populi adinstar Artasersis potentie non vult abuti magnitudine sed clementia et lenitate gubernatione subiectos ut absque ullo terrore vitam silentio transigentes optata cunctis mortalibus pace fruerentur. Unde in eius laudibus dici potest : «Paci imponere morem, parcere subiectis, debellare superbos»[2] Magna erat eius fama apud nos sed ad hec potius dicere — 2º Paralipomenon, 9º — : «Vicisti famam virtutibus tuis». E per tal com sab aquest nostre Rey savi e virtuós que aquesta gaya sciencia tol oci, ministra materia de virtut, fa exercici del enteniment, e sab que de Saviesa e de Eloqüencia, axí com de Mercuri e Philolegia, se fa bell matrimoni — ut dicit Martianus Capella; e sap que per eloqüencia se promouen grans fets e's tracten paus e'n són conservades e augmentades moltes coses públiques, segons enduex Tulli, in proemio prime rhetorices — dicens : «multas urbes constitutas, plurima bella restincta, firmissimas societates, sanctissimas amititias. Intelligo tamen animi ratione tum facilius eloquentia comparatas». —; e sab que quaix ret los homens per fama inmortals, axí com diu Valeri quod Symonides quendam eternitati suo carmine consecrauit[3] — Unde, ipsi qui laudant et ipsi qui ab eis laudantur semper in memoriis hominum vivunt. Unde Salustius, in prologo Cathilinarii : «Et qui facere et qui facta aliorum scripsere || multi laudantur». Vivit per fa- f. 88 v.
mam magister Joannes de Mehn in Francia, qui scripsit» «romantium de rosa», vivit inter nos Arnaldus Danielis, vivit in Tuscia Dantes, et vivunt ii de quibus locuti sunt, sicut ii de quibus dicit Virgilius — 9º Eneydos[4] — : «Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,

1. És el versicle 7.ª.
2. *Eneida*, VI, 853-854.
3. *Dictorum factorumque memorabilium*, lib. I, cap. 7.
4. V. 446-447.

nulla dies unquam memori vos subducet evo» —, vol autorizar per sa presencia lo collegi dels trobadors e sab que aço fou pratiquat per lo gran rey Artaxerses — 2º Esdre, 3º — car com tres seus cubicularis aguessen dictat, la hun loant lo vi com a fort sobre totes coses, e l'altre dient lo rey esser pus fort, lo terç, ço és, Zoraball, dient esser pus fort les fembres, e sobre tot vençre e esser pus fort la veritat, loha la sentencia del terç, e magnificà aquell ab grans dons — 3º Esdre, 4º. Considerants e quod Salamon fecit sibi cantatores et contatrices—Ecclesiastes, 2º; et quod dilectus est in carminibus usque ad quinque milia — 3º Regum, 3º —; et quod cecinit sub alphabeto — Prouerbiorum, ultimo —; et quod idem fecit Hieremias in «trenis», sciens quod hic est virtus eutrapelie intellectualis, vult in hoc studio homines exerceri. Et si aliquis obitiat quod ista re, sicut et Rheto rica, multi utuntur male, sicut judei oratore Tertullo contra Paulum — Actuum 24º —, hoc non obstat quamvis enim furibundus utatur gladio ad pernitiem, non ideo gladius est malus quo miles utitur ad uirtutem, sic enim leges canones et medicina male essent quibus mali male utuntur, sic et theolegia qua utitur hereticus ad malum. Non enim oratio dominica est mala qua utitur nigromanticus male.

»Havets, no resmenys, materia de parlar en lo illustre primogènit, en magnificar bé, en detestar mal, en plànyer lo scisma de la sglesia, qui stà pijor en lo món que una gran plagua en la faç d'una donzella pus que negún fil o núvol en lo preciós rubiz o maragde, pus que una màcula tenebrosa en lo mig del sol, e pits que negún monstre en natura.

»E si per ventura vana amor vos empeny en seguir vostres passions, e d'armes e folles amors fermar vostres quereles, servats límits; e finalment, tota virtut, o corporal, o altre, que loarets en algún, reduits en Deu com actor «omnia in gloriam dei facite». E honor qui's pertany a Deu no la donets a creatura, quare ipse dicit : «Gloriam meam alteri non dabo» — Isaye, 42º. Mardocheus dei gloriam noluit transferre in Aman — Eester, 13º — sciens rursus quod iustum est deo subditum esse et mortalem non paria deo sentire — 2º Machabeorum, 9º.

»Per que, ans que loets, pensats la cosa quant val, e tant la extimats; no segons passió, quare amor et odium peruertunt || rationis iuditium, ut dicit Aristoteles, mas segons aquella saviesa de qua in psalmo : «Psallite sapienter, quare igitur rex omnis terre deus». f. 89

»Psallite «sapienter» per tal que de lahor en lahor passets en aque-

lla casa divinal de qua scriptum est : «beati qui habitant in domo tua, domine, in secula seculorum laudabunt te».[1] Amen.

[Fragment *c*] «Militia est uita hominis super terram» — Job, 7°. f. 90 v.

»La licencia del rhetòric es universal, car pot generalment parlar de tota criatura — unde Salamon ut contionator locutus est de omnibus que sunt sub sole. Nunc enim orator loquitur tragice, nunc comice, nunc de uno, nunc de reliquo sepe digrediendo — Est uerum quod quia sermo debet esse secundam materiam subiectam, ut dicit Aristoteles — 1° Ethicorum. Et iam fuit in tempore passionis factus sermo de dolore virginis. Nunc dum est tempus belli rege, id est, stante in expeditione, fuit intentio rhetorum predicantium tractare de armis, quare sciunt quod «militia est vita hominis super terram.» In hoc enim tempore non pervenitur ad pacem nec ad coronam regni monastici nisi per bellum, quare, ut dicit Apostolus : «qui certat[2] in agone non coronabitur nisi legitime certaverit — 2° ad Thimoteum, 2°. Et Aristoteles, in primo Ethicorum : «In olimpiadibus non optimi et fortissime coronantur, sed agonizantes, dum enim victe sunt passiones, tunc quis adeptus est semetipsum». E no pot esser en lo món tan maravellosa conquesta com de si mateix. — iuxta ea que dicta sunt collatione facta in adventu barchinonensis episcopi[3] : Ibi vide, et cetera — Per que aquests han volgut d'armes tractar per a dar entendre lo gran conflicte de les passions ab la voluntat intellectual, la qual ab imperi de raho regne en lo regne del món. E així com aquell qui mils les suppeditarà acquirirà la aureola pus excellent que talibus datur in premium, així aquell qui vuy mils d'armes tractarà acquirirà la joya presentada, la qual es hun brusch spinós, significant la aspretat dels temps de la guerra.

»In presentia domini ferdinandi Regis Aragonum, apud Barchinonam, in sui aula Palatii die ... februarii 1413.»

[Fragment *d*] «Vostre christianisme, reyal e dominativa maiestat, senyor Rey f. 89
e princep nostre molt just e molt dreturer, sabent que'l enteniment humanal ha mester temps en judici de veritat, car és discursiu et silogizatiu — unde Ecclesyastici, 4°[4] : «Numerum dierum et tempus dedit illi» — e en aço és different del enteniment angelical qui en hun instant e moment, sens triga e successió del temps, perceb

1. Psalm 83.
2. Ms. «creat».
3. Aleshores era bisbe de Barcelona En Francesc Çapera, promogut en 26 de febrer de 1410.
4. És el 17.ª.

la veritat a ell preposada — sicut dicit Dyonisius, v.º «de diuinis nominibus», vocans angelos «celeres mentes» —, ha volgut temps congruent als jutges de la gaya sciencia donar per lo examen dels dictats tyrants a la joya, assignant la present jornada per promulgació de sentencia, e per tal com per mos maestres e companyons, jutges de la gaya ‖ sciencia desús nomenats, és stat a mi qui són lo f. 89 v.
menor de tots ells dat lo càrrech de la dita sentència pronunciar, e aquella a vostre triumphant dominació presentar, postularé lo suffragi d'aquella Regina de totes les sciencies, regulativa de la vida del christià, sanctíssima Theologia — ipsa enim est illa domina de qua, Proverbiorum, 9º : «Misit ancillas suas ut uocarent ad arcem»—, prenent del seu tresor maravellós alguna pedra fina de la qual faça fonament, no volent, segons lo consell de nostre salvador — Mathei, 5º, — hedificar sobre arena, e és aquesta, la cual prench per thema : «Omnes quidem currunt, sed unus accipit brauium» — Prima ad Corintios, caº 9º.

»Lo cos de la nostra vida és ordenat per aconseguir corona de fruició divinal — unde «2º ad Thimoteum», 4º : «Cursum confirmavi, fidem servavi, in reliquo reposita est mihi corona iustitie, etc.». De hac autem corona habetur, Isaye, 64 : «Occulus non vidit, deus, absque preparasti expectantibus te». Ad hanc autem coronam finaliter deus hominem ordinavit; unde si queratur : «quare deus fecit hominem?», bene respondetur, secundum Magistrum sententiarum, 2º, distinctione 1º : «Ut deum intelligeret, et intelligendo amaret amando possideret, et possidendo frueretur». Et Augustinus, LIº «Conffessionum» : «Domine, fecisti nos ad te», hoc est esse factum ad dei imaginem — Genesis, 1º. — Habere scillicet participative id quod deus habet per essentiam, et, habita coronam glorie, regnare, sicut scriptum est in Apocalipsis* : «Regnabunt in eternum cum Christo», hoc est, eos quodammodo, id est, participative, deos esse et omnipotentes esse, non simpliciter, sed sue voluntatis, secundum Anselmum.

»Ad hoc autem bravium aliqui uoluerunt transitum facere per voluptates, ludos et falsam spem mundane alacritatis, et hic non accipiunt coronam quia non invenitur in terra suaviter viventium — Job, 28º. Immo de istis dicitur — Job, 21º — : «Infantes eorum exultant lusibus, tenent tympanum et citharam et gaudent ad sonitum organi, ducunt in bonis dies suos et in puncto et in forma descendunt». De talibus, Juvenalis : «dum bibimus, dum serta, un-

* *Apocalypsis*, 20.

guenta, puellas, poscimus, obrepit non intellecta senectus»[1]. Et Virgilius : «optima queque dies miseris mortalibus, evi prima fugit subeuntque morbi tristisque senectus et labor, quia dire rapit inclementia mortis». De talibus dicitur — Job, 30º : «esse sub sentibus delitias computabant». Et has sancti delecciones renuunt, quare sciunt — Ecclesiastes, 2º. — scriptum esse : «Reputavi errorem et gaudio dixi : quid frustra deceperis?».

»Alii per divitias et negotiationes transitum facere volunt ad beatitudinem. Alii per famam inanem et per potentiam secularem et horum omnium studia reprobantur — Baruc, 3º.

»Restant illi qui per viam virtutis — iuxta illud psalmo [83º] — : ‖ f. 90 «ibunt de virtute in virtutem, donec videbitur deus deorum in Sion»; et talis rectum cursum agit, quia, sicut dicit Macrobius super «Somno Scipionis»[2] : «Sole virtutes beatum faciunt nullaque alia via hoc sibi quisque nomen adipiscitur». Sic Aristoteles librum Ethicorum ordinavit ut de felicitate tractatum minime compleret, donec de singulis virtutibus per quas est transitus ad foelicitatem tractavisset. Virtus enim erigit hominem ad summa — unde Virgilius, 6º Eneydos : «Facilis descensus Auerni, Noctes atque dies patet atra janua ditis, Sed revocare gradum superasque evadere ad auras hoc opus hic labor est. Pauci quos equus amavit Jupiter aut ardens evexit ad etheram virtus diies geniti potuere»[3]. Deus enim sedem posuit in virtute — iuxta illud Lucani : «Nulla dei sedes est nisi terra pontus et heter et celum et virtus»[4]. Et ideo Tullius, 1º «De officiis» : «Qui sumum bonum constituit ut nihil habet cum virtute commune neque amicitiam colere posse nec iustitiam nec liberalitatem». Et Salustius, in principio Cathilinarii : «Divitiarum et forme gloria fluxa atque fragilis est, virtus clara eternaque habetur». Et, in prologo Iugurtini : «Dux atque imperator vite mortalium animus est; qui ubi ad virtutis gloriam via grassatur habunde pollens potensque et clarus est, et cetera». Et Bernardus, «veras divitias» uocat virtutes quas secum conscientia portat ut in perpetuum dives fiat. — Nam omne aurum in comparatione scientie et virtutis arena est exigua, et tanquam lutum estimabitur argentum in conspectu illius — Sapientie 6º[5] — . Est enim bonum intrinsecum non dependens a fortuna quo non contingit male — uti, primo Rhetorice Aristotelis :

1. *Sátira*, IX, 128-129.
2. Lib. I, cap. VIII.
3. V. 126-131.
4. *Farsalia*, IX. 716.
5. És el versicle 7.ª.

«Ad uirtutes autem addicendas et aliis et demostrandas multum est utilis Rhetorica». Est enim Logica philosophie moralis : «Multum enim eriguntur homines ad virtutes per Rhetoricam et per cloquutionem». Unde in Machabeorum libro legitur : «Exortati sermónibus», inde statuerunt fortiter dimicare. Sic Annibal et Scipiones et ceteri antiqui duces bellorum priusquam bellum inirent oratione militum animos accedebant. Et ideo dicit Egidius de Roma — libro «de regimine principum»[1] — quod hec scientia necessaria est filiis liberorum et nobilium, et maxime filiis Regum, quia horum est conversari inter gentes et dominari populo; ad inspirandum igitur in eos vitam virtuosam oportet Rhetorica, que est ornamentum elocutionis uti.

»Per aquesta rahó los trobadors d'esta ciutat, exercitant se en l'estudi d'aquella, han fets e presentats molts gays dictats, cascún digne de major joya que no és la que vuy se presenta, mas, per tal car no la poden[2] tots haver ni pot esser dada sinó a hun, || han f. 90 v.
triada[3] los iutges, etc.»

[Fragment a'] «Dedit carmina in nocte docte nos, super iumenta terre et super f. 84 v.
volucres celi erudit nos». Haec verba scripta sunt — Job, 39° — in dictis Heliu buzites sicut deus omnipotens cuius sapientia conditi sumus et providentia gubernamur, quare providentia eius «attingi a fine usque ad finem fortiter et disponit omnia suauiter» — Sapientiae, 8° — et — Job, 37° — super omnes celos considerat et lumen illius super terminos terre. Subter dicit quare super etiam philosophus paganus et nesciens perpetuitatem anime rationalis concesserat dicens : «Nubes latibulum eius circa carnes celi perambulat et nostram non considerat». Ubi Gregorius : «Summa regit et extrema non deserit, quare sic impenditur maximis ut tamen ea cura regiminis non prependiatur a paruis», per demonstrar la fi e beatitud humana esser en || adhesió e unió de conexença e participació amorosa f. 85
del sperit nostre racional ab si mateix be sobirà — Isaie, 69°[4] — : «Deus absque te non vidit occulis, etc.».

»Per que algú no's retragués del cos, pensant esser impossible aconseguir tal unió final per distancia e differencia dels extrems, féu ab lo cors humanal de lim de terra la ànima, molt pus noble, convenir e ajustar — Genesis, 2° : «fecit deus hominem de limo terre et ins-

1. 2.ª part. lib. II, cap. 8.è
2. Ms. «los podem».
3. Ms. «tirada».
4. És el 64.ª

piravit in faciem eius spiraculum vite». E per mils dar a entendre açò a humana natura, féu aquella ab natura divinal ypostàticament unir, id est, in verbo divino — iuxta illud, Joannis, 1º : «Verbum caro factum est» — et fabricà de Deu ab homens parentat, fahent una verge esser mare de Deu — Isaie, 7.º : «Ecce virgo concipiet et pariet filium et vocabitur nomen eius Emanuel», id est, «nobiscum Deus». Et «ad Galatas», 4º : «Misit Deus etc.». Et «ad Romanos», 1º : «factus est si ex semine David secundum carnem».

»E axí com ha fets convenir en hun compost la ànima e lo cors, ten diverses, axí ha fet el hom participar en operacions de ànima e de cors. Unde Salustius, in prologo Iugurtini : «Ut genus hominum compositum ex corpore et anima est, ita, res cuncte studiaque omnia nostra, corporis alia, alia animi naturam secuntur». Mas per donar entendre que molt més val seguir los studis e operacions e delectacions de la ànima que del cors, per tal com són pus durables e menys subjectes a fortuna, subiungit : «Igitur preclara facies magna divitie, ad hoc vis corporis et alia huiuscemodi omni brevi dilabuntur. At ingenii egregia facinora sicuti anima immortalia sunt. Postremo corporis et fortune bonorum, ut initium, sic finis est; omniaque orta occidunt et aucta senescunt : animus incorruptus, eternus, rector humani generis, habet atque agit cunctan neque ipse habetur». E per tal se maravellà aquest autor, loat per sant Agostí — primo «de ciuitate dei» : «dicit Salustius, nobilitate veritatis hystoricus» — d'aquells qui, desemparats los studis de la ànima, se donen del tot a vida dels bruts animals, dicens : «Quo magis pravitas eorum admiranda est, qui dediti corporis gaudiis per luxum et ignaviam etatem agunt. ceterum ingenium[1] quo neque melius, neque amplius, in natura aliud mortalium est, in cultu atque secordia[2] torpescere sinunt : quum presertim tam multe varieque sint artes animi, quibus summa claritudo paratur». Et idem in prologo Cathilinarii, excitans homines ad exercitium ingenii presertim mediante lingua que est instrumentum mentis — iuxta illud, 1º «peryasmenias voces sunt note earum que sunt in animo passionum». Ait : «Omnis || homines f. 85r
qui sese prestare student ceteris animalibus, summa ope niti decet ne vitam silentio transeant, veluti peccora, que natura prona atque ventri obedientia finxit. Sed omnis nostra vis in corpore et animo sita est : animi imperio, corporis seruitio magis utimur. Alterum

1. Ms. «ingenium quoque quo neque neque melius neque melius n. ampl.»
2. Ms. «socordia».

nobis cum diis, alterum cum beluis commune est. Quo mihi rectius esse videtur ingenii quam virium opibus gloriam querere, et, quoniam vita ipsa qua fruimur brevis est, memoriam nostri quam maxime longam efficere. Nam divitiarum et forme gloria fluxa atque fragilis est. Virtus clara eternaque habetur». Cui alludit, decimo Eneydum, Virgilius[1] : «Stat sua quique dies breve et irreparabile tempus omnibus est vite. Sed famam extendere factis hoc virtus opus». Sed quia hoc paucis datum est, dicit in sexto[2] : «Facilis descensus Auerni etc.». Et in Georgicis : «Foelix qui potuit rerum cognoscere causas, etc.[3]». Et enim melius in his liberalibus studiis exerceri quam miseriis inservire castrorum. Unde Lucanus : «Nulla fides pietasque viris qui castra secuntur. Venalesque manus ibi ubi maxima merces[4]». Et commendat Virgilius, octauo Eneydos, regna Saturni quia leges imposuit. Quod spectat ad animi artes dicitur[5] : «Primus ab ethereo venit Saturnus Olimpo, arma Iovis fugiens et regnis exul ademptis. Is genus indocile ac dispersum montibus altis, composuit legesque dedit», et sequitur, «aurea, etc.». Et ut lingue exercitium commendare, subiungitur quibusdam interpositis : «Pulchrum est benefacere rei publice etiam benedicere haud absurdum est».

»Et «quoniam dedit Deus carmina in nocte et» illius rationabili exercitio «docet uos super iumenta terre» — ut late deducit Tullius in principio prime Rhetorice — quasi in nocte et valle miseriarum huius mundi iuxta forma virtutis eutrapelice — de qua Philosophus, 4° Ethicorum : — ludos honestos et gaudia permiscendo, quare in libro oñso (?) Ezechielis prophete scripta erant simul lamentationes carnem et ve et in ludo honesto gentis judaice. Cuius memini Salvator — Mathe, 2° —. Non solum erant qui dicerent : «Lamentabimus vobis et non planxistis sed etiam alii quibus ipse se ipsum comparat qui dicebant : «Cecinimus vobis et non psaltastis», canemus carmina virgini gloriose.

»Ací dictadors havets materia de lahor, no us cal mendicar ne treballar en sercar, si donchs abundancia no us feya freturosos. Si de bellesa, «spetior est sole et super omne dispositionem stellarum luci comparata in venitur prior» — Sapientie, 7° — et — Canticorum 6° — : «Pulchra ut Luna». Et Canticorum, 9°, vocatur «pulcherrima

1. V. 466-468.
2. V. 126.
3. Lib. II, v. 490.
4. *Farsalia*, X, 441.
5. V. 319-322.

mulierum». Et Proverbiorum, ultimo : «fortitudo et decor indumentum eius et pulchritudo eius priuilegiata quare concupivit Rex decoratore ‖ eius». Psalmo 44° : «Et nullus unquam libidinose f. 86
ipsam valuit intueri». Si fortitudo queritur, Proverbiorum, ultimo : «Mulierem fortem quis invenitur?». Contrivit enim caput serpentis. Genesis, 3°. Cui non est potestas similis super terram. Job, 41°. Si temperatia, Prouerbiorum, ultimo : «Panem otiosa non comedit». Si prudentia : «Os suum aperuit sapientia». Proverbiorum, ultimo. Si libertas : «Manum suam aperuit inopi ibidem unde offert amatoribus» — Ecclesiastici, 24° — dicens : «Transite ad me qui concupiscitis me et quare in amore queritur fides ipsa fidelissima». Unde Bernardus* : «Sileat misericordiam tuam, Virgo beata. Si quis, te inuocatam in suis necessitatibus, sibi monuerit defuisse.»

MARÇAL OLIVAR

* *In Assumptione B. Mariae Virginis*, Sermo, IV.

EL FEUDALISME I ELS ORÍGENS DE LA NACIONALITAT CATALANA

(Acabament)

IV. BERNAT DE SEPTIMÀNIA I LA CRISI DEL SEU TEMPS. — Cap home ha representat en el Migjorn carolingi un paper comparable al del famós duc S. Guillem, el qual ha estat celebrat per les cançons de gesta sota el nom de Guillem d'Orange i Guillem *au Court Nez*. Històricament fou el braç dret de Lluís *el Piadós* (rei d'Aquitània vivint son pare Carlemany) en la lluita contra els sarraïns, les incursions dels quals a l'altra banda dels Pireneus foren aturades en la batalla de Villedaigne o de l'Orbieu (793). Tot seguit tingueren lloc les memorables campanyes que arrabassaren a l'Islam els comtats catalans, el punt culminant de les quals fou la presa de Barcelona (801). Quan S. Guillem, en 806, es retirà del món, fent-se monjo de l'abadia de Gelona, l'antic nucli de la futura Catalunya estava deslliurat. Tot el territori ja recobrat en aquest moment havia format part de la Marca confiada a S. Guillem perquè hi exercís les funcions de duc o marquès. Aquesta Marca era immensa : s'estenia del comtat de Tolosa al de Barcelona i del Roine a l'Ebre. Aquesta pesada càrrega, S. Guillem (pròxim parent de la família imperial) l'havia mantinguda amb un prestigi excepcional.

Després de S. Guillem esdevingué duc Bera, comte de Barcelona; però la Marca havia estat partida en dues : la Septimània, o Gòcia (que fou la presidida per Bera), i Tolosa (que sembla que fou confiada a Bigo). En 820, quan Bera caigué en desgràcia, fou successor seu en el comtat un fill de S. Guillem,

NOTA. — En les pàgines 150, 152 i 153 del fascicle anterior dels QUADERNS D'ESTUDI, on diu *censal*, s' ha de llegir *cens*.

anomenat generalment pels historiadors Bernat de Septimània; però, com a duc, Bera tingué per immediat successor el comte de Girona Rampó. Fou en 826 que Bernat obtingué el marquesat.

Durant aquesta època l'Imperi carolingi estava sota el règim de la *Ordinatio* de 817, l'autor de la qual, Wala, abat de Corbie, que governava com a primer ministre de la monarquia, havia fet adjudicar a Lotari, fill gran de l'emperador Lluís, no solament una quasi totalitat de l'herència paterna, sinó també una realitat immediata de poder, fent-li donar el títol d'emperador associat. Però, en 819, Lluís *el Piadós*, vidu de sa primera muller, Irmingarda, s'havia casat amb Judit, filla de Welf, de Baviera. Aquesta, amb sos germans, constituí aviat un partit, entre el qual i el del ministre Wala va produir-se una lluita sorda. En 823 (13 de juny), Judit infantà un noi (Carles), que esdevingué tot seguit un factor de complicacions capaç de determinar la crisi violenta en què havien d'anorrear-se les esperances de tot el règim.

En 824 (25 de juny), en el palau d'Aquisgran, Bernat, comte de Barcelona (probablement fillol de l'emperador), es casà amb Dhuoda* (la qual no era, com alguns han suposat, filla de Carlemany). Bernat, que gaudia de prestigi, no sabem si estava ja llavors afiliat al partit de l'emperadriu; però sembla versemblant, car en aquell moment el Palau estava agitat pel conflicte dels dos partits rivals. Aquest conflicte, iniciat com una lluita d'influència, després de la naixença de Carles *el Calb* s'era concentrat sobre un punt vital : la part que Carles obtindria en la successió paterna. Judit reclamava per a son fill una part legítima; Wala refusava retocar la *Ordinatio* de 817, la qual havia repartida ja per endavant l'herència imperial. Judit ha estat acusada per molts historiadors com a autora de la desorganització de l'Imperi, com a dona ambiciosa i sense escrúpols; però cal confessar que, de bon principi, la seva reclamació era justa. Carles tenia en la successió drets iguals als de Pepí i Lluís, fadrins externs nats del primer matrimoni. D'altra part,

* Dhuoda escriví un *Manuale*, llibre interessant, més ric en preceptes educatius i morals que en dades històriques, i revelador d'un esperit delicat.

és un principi elemental de Dret, que un pare no pot perjudicar els fills que encara són per néixer. Ni es podria argüir amb la raó d'Estat, perquè la mort de Bernat d'Itàlia deixava una part lliure per a Carles sense modificar les proporcions establertes per la *Ordinatio*. La reclamació de Judit en favor del seu fill era, doncs, equitativa i no posava en perill el règim polític ideat en 817. Els historiadors moderns que accepten les indicacions dels publicistes de l'època partidaris de Wala, diuen que aquest i els seus amics s'oposaven als desitjos de Judit perquè eren unitaristes, imperialistes. Però, en realitat, del que es tractava era de fer perdre Judit, d'arruinar el prestigi de l'emperadriu. Aquesta intenta convèncer Lotari; però el casament d'aquest amb la filla del comte Huc *el Poruc*, un dels principals amics de Wala, augmenta la força del partit ministerial. La influència de Wala sobre Lluís *el Piadós* és tal que aquest sembla conformat a deixar desheretat son quart fill, tractant-lo pitjor que un bastard. Però llavors és quan Bernat pren el primer lloc de la política carolíngia.

Bernat, com a successor de Rampó en la dignitat de marquès, ajuntava a les funcions de comte de Barcelona el comandament suprem de l'exèrcit en tot el conjunt de comtats mediterranis i pirenencs que des del Roine a l'Ebre constituïen la Marca de Gòcia, o Septimània. Precisament en 826 greus esdeveniments tenien lloc a Barcelona i tot el S. de la Marca. Esclata un alçament general contra la dominació franca promogut pel god Aizó, el qual s'apodera de Vich (Ausona) i Roda del Ter, derrota les tropes franques, pren castells, envia son germà a Còrdova per tractar amb l'emir Abderraman II, i s'associa amb Willemund, fill del comte Bera. Durant l'hivern de 826-827 Aizó avança fins a la Cerdanya i el Vallespir. La situació de Bernat era perillosa : per això havia demanat socors al Palau, però aquest estava en mans de Wala i dels seus amics. ¿Sabien aquests que Bernat era favorable a Judit? El cert és que usaren, en relació amb el comte de Barcelona, de mitjans dilatoris : li enviaren tres *missi* perquè informessin sobre la situació. Mentrestant un cos d'exèrcit mulsumà, comandat per Abumarvan, reforça Aizó, el qual, juntament amb aquest, assetja Barcelona.

Llavors, l'emperador, commogut davant l'agreujament de la situació, organitza un exèrcit de socors dirigit (això sí) per dos amics de Wala : Matfred i Huc *el Poruc*, els quals el condueixen amb tanta lentitud que Barcelona hauria ja estat presa si Bernat, amb les forces pròpies, no hagués sostingut una defensa heroica. Els sarraïns, després de devastar els comtats de Barcelona i Girona, es retiraren cap a Saragossa carregats de botí.

L'escàndol per la negligència de Matfred i d'Huc fou gran: l'opinió pública reclamava el càstig dels culpables, i aquests, en 828, foren judicats en el *placitum* d'Aquisgran i condemnats a mort. Per intervencions fàcils d'endevinar, l'emperador, propens a la clemència, els perdonà la vida, limitant-se a treure'ls llurs dignitats. Alguns dies després d'aquesta condemna sorollosa, arribava al Palau la notícia que una nova onada sarraïna amenaçava Barcelona. L'emperador envià llavors cap al Migdia el seu fill gran, Lotari; però bon punt aquest arribava a Lió, son germà Pepí, rei d'Aquitània, li donava notícies tranquil·litzadores. Bernat, amb sa ferma actitud, havia conjurat el perill. El resultat de la prova era finalment favorable a Bernat; i, en canvi, el partit de Wala, per la conducta i la condemna de dos dels seus homes illustres, havia rebut un cop fort. I és en aquestes circumstàncies que, per l'agost de 829, esclata el cop teatral de Worms. L'emperador hi celebrava un *placitum* solemne, i en ell concedí al seu fill petit, Carles, un reialme que té per nucli central l'Alsàcia; envia Lotari a Itàlia; crida Bernat al Palau, atorgant-li la dignitat de *camerarius*. Wala és allunyat, amb prec que se'n torni a la seva abadia de Corbie.

El comte de Barcelona, tot i esdevenir de fet el successor de Wala com a primer ministre de la monarquia, no cessà per això en el càrrec comtal. El règim carolingi admetia que un comte no residís, mentre es fes reemplaçar en son *pagus* per vescomtes o *missi comitis*. En canvi, això no era admès per a les funcions del marquesat : com a comandament militar era una càrrega massa personal per a poder admetre la procuració. Bernat, durant la seva estada al Palau, fou substituït en el marquesat per son germà Gaucelm, comte de Rosselló.

La missió essencial de Bernat com a primer ministre era

mantenir l'acte de Worms, que representava una satisfacció donada a l'emperadriu. Per desgràcia, l'allunyament de Lotari a Itàlia li donava una aparència de venjança femenina. És clar que la resistència de Lotari a les justes reivindicacions de Judit i els lligams que tenia amb el partit de Wala expliquen prou clarament que se l'allunyés; però com que amb això deixava d'ésser l'associat de son pare, la *Ordinatio* de 817 quedava trencada. I així resultava possible convertir la *Ordinatio* en plataforma contra l'emperador, parlant de la unitat compromesa i del perill de l'Imperi, cosa que tot seguit féu Wala, esdevingut cap de l'oposició. La *Ordinatio* fou presentada com l'ideal, l'acte de Worms com un escàndol. Una campanya plena de violència i d'enginy començà : es tractava de fer caure el nou ministre, l'emperadriu i el mateix emperador si fos necessari. Wala, des de Corbie, manté comunicació amb tots els seus antics protegits i aconsella a alguns dels oficials del Palau, que s'hi quedin a fi de poder informar-lo. En la campanya de calúmnies contra Bernat i contra l'emperadriu, tres són les acusacions llançades: adulteri de Bernat i Judit, ús de la màgia comès per ells per a fer perdre la raó a l'emperador, i projecte d'assassinat de l'emperador i els seus fills.

L'adulteri de Judit amb Bernat és un tema desenrotllat principalment per Pascasi Radbert (deixeble i apologista de Wala). Històricament és un cas de difícil apreciació; però el cert és que els dos biògrafs de Lluís *el Piadós*, autors igualment seriosos, Thekan i l'Astrònom, declaren que es tracta d'una calúmnia infame, i, per altra part, els fets que seguiren no s'avenen pas amb aquella acusació. La que es refereix a la màgia és bona per a commoure el poble crèdul. Més extravagant encara és la tercera acusació; i es deia (Pascasi Radbert) que Bernat ho tenia tot preparat per a, si el cop fallava, fugir a Barcelona amb la seva amant Judit. Exemple de les absurditats que pot inventar l'odi polític.

A la campanya de calúmnies s'hi ajunta un seguit de maniobres amagades. Wala excita els fills externs de l'emperador, nats del primer matrimoni, en contra de llur germà, Carles, prometent-los (el *soi-disant* partidari de la unitat) engrandiments

de llurs regnes si ajudaven el primogènit a fer caure el cap de la família. I, efectivament, es produí la revolta dels fills de l'emperador contra d'aquest. Mentre Bernat prepara una expedició militar a la Bretanya, l'exèrcit que ha mobilitzat es subleva : els antics amics de Wala (Huc, Matfred), són els caps del moviment. Lluís i Pepí hi participen, Lotari retorna d'Itàlia, i l'emperador, l'emperadriu i Bernat es troben isolats, sense forces. Bernat no havia previst ni aturat res : home de guerra, no ha sabut ésser home d'Estat. Fracassat com a cap de govern, i obligat per les circumstàncies, abandonà el poder i tornà a Barcelona a reprendre les funcions comtals.

Aquesta és la crisi de 829-830 : crisi decisiva per a l'esdevenidor carolingi. De llavors endavant es produeixen successives oscil·lacions sota l'empenta dels partits : oscil·lacions que destrueixen l'equilibri i el règim i que, en conjunt, precipiten aquella evolució política de la qual havem ja analitzat les causes i els factors, evolució que tendeix a minar en sos fonaments l'obra carolíngia i a determinar la transformació del món occidental en el sentit feudal.

L'endemà de la caiguda del comte de Barcelona, l'imperi és dominat pel triunvirat Wala, Hug i Matfred. Una reacció violenta s'opera contra Judit, la qual és tancada en un convent, igual que son fill Carles. Bernat, a Barcelona, sembla lluny de perill; però la seva família no se n'escapa : a Heribert, germà seu, li fan saltar els ulls, i son cosí, el comte Eudes, és revocat. Però en la tardor del 830 ve un nou capgirament : mercès a l'apoi dels saxons i a la divisió que es produeix entre Lotari i sos germans, Lluís *el Piadós*, en el *placitum* de Nimega, és restablert en les seves prerrogatives, Judit recobra la llibertat i el prestigi, Carles torna a rebre la seva porció, i, a l'ensems que Lotari se'n torna cap a Itàlia, Wala es retira de nou a la seva abadia. El que ha dirigit ara el partit de l'emperadriu és un monjo, Gundevald. Bernat no ha recobrat el lloc de primera fila que havia ocupat passatgerament.

Amb dues revolucions en un any l'ordre polític ha estat capgirat de tal manera que fatalment han de seguir-li d'altres capgiraments. Des de llavors la història del regnat serà una

sèrie de revoltes i revolucions, d'agrupaments de partits, de particions contradictòries. Bernat prengué part en aquestes lluites: era un personatge massa gran i massa ardent per a quedar amagat. A l'assemblea de Thionville, seguint la moda del temps, Bernat ofereix provar en duel judiciari la falsedat de les acusacions fetes contra d'ell; i, com ningú gosés acceptar el repte, es vindicà per jurament, segons el procediment en ús.

En 833 cau per segona vegada Lluís *el Piadós* en la cèlebre i dramàtica aventura de Lügenfeld, el camp de la mentida. Bernat, recentment revocat per haver intrigat amb Pepí, es rehabilita alçant-se en armes per restaurar l'emperador. En el curs de la lluita, Lotari, havent pres la vila de Chalons-sur-Saône, fa executar el germà de Bernat, el comte Gaucelm de Rosselló, malgrat els termes de la capitulació. També fa negar en el Saône una germana del mateix Bernat, la monja Gerberga. Malgrat tot, l'esforç en el qual havia participat Bernat reïx: Lluís *el Piadós* és retornat al tron. Bernat torna a la Marca i reprèn el títol de marquès, vacant per la mort de Gaucelm; al comtat de Barcelona hi uneix els de Girona i Besalú, potser també el de Rosselló. Tenim una primera cristal·lització dels comtats catalans, una prefiguració de ço que havia de restablir-se un xic més tard en condicions més duradores. No obstant, s'havia creat a Bernat una situació ben delicada, ja que durant la seva desgràcia el Palau havia concedit el marquesat i potser el comtat de Barcelona a Berenguer, comte de Tolosa. I aquest personatge aspirava també a dominar l'antiga Marca integral de S. Guillem. La Marca i tot el migdia carolingi fou llavors trasbalsat per la competència dels dos rivals : Bernat i Berenguer. Solament la mort de Berenguer, en 837, resolgué la qüestió en favor de Bernat.

En aquell moment Bernat és al capdamunt del seu poder: el nombre dels comtats que té, el títol de marquès que hi ajunta i la seva autoritat personal fan d'ell el personatge dominant d'una vasta regió. Per una casualitat contradictòria podria encara reconstituir l'antiga Marca de son pare ajuntant Tolosa i tot el que d'ella depèn a tot ço que ja té. En aquestes condicions, el paper d'un home així semblava haver d'ésser molt

important en la guerra fratricida que seguí, en 840, a la mort de Lluís *el Piadós;* però els fets prengueren de seguida un caire ben contrari al comte de Barcelona. El primer agrupament que es dibuixà fou aquest : per un cantó Lluís *el Germànic* i Carles *el Calb*, per l'altre Lotari i Pepí II. Favorable a Pepí, Bernat no pot posar-se al seu costat, ja que amb això ajudaria Lotari, el perseguidor de la seva família; però tampoc pot decantar-se pel partit contrari per a no perjudicar Pepí. Tan sols aquest estrany cas de consciència pot explicar el fet paradoxal que en la batalla de Fontenoy-en-Puysaie, Bernat, present amb les seves tropes, hagi restat inactiu, no decidint-se a decantar les seves forces ni d'un ni d'altre costat. Aquest conflicte psicològic denota la pertorbació profunda portada per la crisi en els esperits i en els actes.

La victòria fou de Carles i Lluís contra Lotari i Pepí II; victòria considerada pels contemporanis com un judici de Déu que decidia el procés (insoluble en dret) de la successió carolíngia. La concreció diplomàtica del judici fou el famós tractat de Verdun de 843, acte que ha pesat fortament sobre les generacions futures, havent creat, entre altres coses, el problema del Rin i la rivalitat secular de França i Alemanya; i, per començar, va determinar en el Migdia carolingi els espinosos problemes en què hauran de debatre's Carles *el Calb* i els seus contemporanis.

V. CARLES *el Calb* I ELS PROBLEMES MERIDIONALS. — La crisi del temps de Lluís *el Piadós* va començar la dissociació de la nebulosa carolíngia. El tractat de Verdun de 843, sanció de la guerra fratricida, va determinar ja la formació de tres masses distintes : Alemanya, Lotaríngia, França. Sota Carles *el Calb*, la França del tractat de Verdun (en la qual estan compreses l'Aquitània i la Catalunya) va a dissociar-se per sa part.

En el tractat de Verdun, Lotari havia abandonat son nebot Pepí. Els drets d'aquest príncep eren enterament negligits: l'Aquitània, amb les seves marques, havia estat inclosa en el lot de Carles *el Calb*. Pepí II, fill de Pepí I, rei d'Aquitània, era, doncs, víctima de la combinació de Verdun. Ara bé : de

fet, Pepí, sostingut per Bernat de Septimània, no era fàcil d'eliminar. D'aquí que els problemes meridionals exigeixen, com a particularment greus, l'atenció de Carles *el Calb*.

L'endemà del tractat de Verdun, el poderós comte i marquès Bernat de Septimània apareix com el braç dret de Pepí. Aquest no pot negar res a un protector tan important. Llavors el somni de Bernat es realitza : reconstitueix, en profit propi, la unitat de la immensa marca del seu pare S. Guillem. Car jo tinc per segur que en aquest moment Pepí va confiar a Bernat, a més a més de ço que ja tenia, el marquesat i el comtat de Tolosa. El títol de comte de Tolosa li és atribuït pel text, en part legendari i en part històric, del pseudo Eudes-Aribert. Així, per gràcia de Pepí, el comte de Barcelona esdevenia un veritable virrei del Migdia, cosa que els historiadors no han vist suficientment. La situació preponderant d'aital personatge en aquest moment, ens interessa molt per al nostre tema, i en tornarem a parlar a la darrera lliçó. Aquesta situació preponderant explica el mot del redactor dels *Anals Bertinians* a propòsit del nostre heroi, del qual assenyala les altes aspiracions:

grandia molliens, summisque inhians.

Mentre que Pepí feia a un marquès comte de Tolosa, Carles *el Calb* procurava disposar també, almenys teòricament, d'aquests títols (d'aquí provenen els nomenaments recomptats per Nithard). Carles *el Calb* nomena marquès de la marca de Tolosa son fidel Guerí (comte de Mâcon) i comte de Tolosa Ecfrid. Aquesta doble situació, mal entesa i mal presentada per la majoria dels historiadors, resulta per a mi evident de la confrontació dels textos.

Però Carles *el Calb* no podia acontentar-se amb nomenaments ineficaços. L'activitat de Pepí i de Bernat obligava el rei de França a intentar una conquesta del Migdia, i s'hi va decidir. Cap a la fi de gener, o a començaments de febrer, de 844, el rei concentra tropes, i, aprofitant-se d'un hivern molt benigne, del qual els *Anals Bertinians* en subratllen la moderació, es dirigeix cap a Tolosa. El setge de Tolosa comença dintre la segona

meitat de maig. Els diplomes, bastant nombrosos, sotascrits per Carles *el Calb* davant de Tolosa, s'ajunten, per a la nostra informació, a les fonts narratives, i llurs indicacions són extremadament precioses. En efecte : quan un rei carolingi arriba a un país, laics i eclesiàstics tenen costum d'anar a ell per fer-se confirmar per diploma llurs béns i immunitats, i, si és possible, fer-se'ls augmentar. El sojorn de Carles *el Calb* davant de Tolosa, en 844, havent durat diverses setmanes, va donar temps que anessin a ell no solament dels voltants del campament, sinó també de tot el Migdia, i oficialment de la marca de Gòcia.

A tot el Migdia i a la marca hi havia partidaris de Pepí i partidaris de Carles, amics i enemics de Bernat. Els uns es venien llur fidelitat a canvi d'aventatges, altres es prevenien contra un possible èxit del partit contrari. Diversos diplomes que s'han conservat ens mostren aquests sentiments entre les esglésies catalanes. La major part dels diplomes a què alludim estan datats pel rei Carles a l'abadia de Sant Cerní. Aquesta famosa abadia estava, en realitat, extramurs, car la muralla romana de Tolosa, que llavors es conservava, tallava l'actual Plaça del Capitoli, sota la qual s'han trobat fonaments. Solament un diploma de Carles *el Calb* per a l'abadia d'Amer, en la diòcesi de Girona, porta la data *Tho-l-a civitate* (llegiu Tolosa); però cal guardar-se de pendre al peu de la lletra aquesta fórmula massa abreujada, ja que Carles *el Calb*, en 844, no va pas entrar a Tolosa, fracassant el setge.

L'expedició, però, havia semblat estar a punt de tenir èxit, car s'havia produït un fet favorable a Carles *el Calb* : la captura de Bernat de Septimània. Jo no puc pas decidir si Bernat estava dintre o fora de la ciutat, si va ésser pres en una sortida o anant a socórrer els assetjats. Els *Anals de Fulda* ens el mostren pres a traïció : *Karolus Bernhardum Barcinonensem ducem incautum et nihil ab eo mali suspicantem occidit.* Els *Anals Bertinians* ens presenten el comte jutjat regularment i executat legalment : *Bernardus comes marcae hispanicae jam dudum grandia molliens summisque inhians majestatus reus Francorum judicio, jussu Karoli, in Aquitania capitalem sententiam subiit.* Jo he demostrat, en una dissertació especial, que l'execució de Bernat

es troba situada cronològicament entre el 5 d'abril i el 19 de maig. L'expressió *Francorum judicio* dels *Anals Bertinians*, significa que el presoner va ésser jutjat en un plet *(placitum)*. Els *Anals de Fulda* diuen que Carles *el Calb* va matar el marquès *(occidit)*. Aquesta és una manera d'impugnar la validesa del jutjament. I és curiós trobar en un text bastant posterior (el del pseudo Eudes-Aribert) la versió desenrotllada de l'homicidi. D'aquí deriva una llegenda que combina aquest homicidi amb el pretès adulteri de Judit : Carles *el Calb* seria fill de Bernat, i aquest, en 844, hauria estat mort per son propi fill. Res de tot això no té cap valor històrica.

La caiguda de Bernat tingué sobretot repercussió a Catalunya. En la darrera lliçó tractarem de destriar-ne el sentit. Diguem ara solament que Carles *el Calb* escollí, per a succeir a Bernat en el marquesat de Gòcia, el comte d'Urgell Sunifred.

En canvi, en ço que es refereix a Tolosa i l'Aquitània, Carles *el Calb* tingué decepció si s'havia cregut que la supressió de Bernat li asseguraria l'èxit. Carles, coneixent la insuficència de l'exèrcit de què disposava per a pendre la ciutat de Tolosa, s'havia fet venir del Nord un altre exèrcit. Pepí, secundat probablement per Guillem, fill gran de Bernat, anà hàbilment a posar-se davant d'aquest exèrcit de socors, mentre que Carles restava immobilitzat a Sant Cerní. Pepí atacà els francs del Nord quan travessaven l'Angoumois, i els derrotà completament el 14 de juny de 844. No és pas després de semblant desastre que Carles *el Calb* podia confiar de pendre Tolosa; així, doncs, hi va renunciar, i aixecà el setge. Ignorem la data d'aquesta retirada : sabem solament que Carles *el Calb* es trobava a l'Auvèrnia el 12 d'agost, evidentment en camí de tornada.

Malgrat la desaparició de Bernat, Pepí conserva del tot la possessió efectiva del Migdia. Pel juny o juliol de 845, Carles i Pepí tingueren una entrevista a Saint-Benoît-sur-Loire, i varen signar un tractat. Aquest tractat de Saint-Benoît equival a una reglamentació provisional del conflicte mitjançant un compromís. Pepí promet ésser fidel a Carles com un nebot ha de ser-ho envers son oncle *(sicut nepos patrus)*, i rep la senyoria de tota l'Aquitània *(totius Aquitaniae dominatum)*. En resum,

Carles *el Calb*, bo i evitant de reconèixer a son nebot el títol reial, li deixa fruir ço que no li havia pogut arrabassar.

Sembla que pel tractat de Saint-Benoît no es canvia res a la Gòcia, car Sunifred probablement va continuar essent marquès fins el 847 o 848. En canvi, a Tolosa, el comte que estigué en funcions des de 845, Fredol, era indubtablement un vassall de Pepí. Però en els anys 847-848 millora molt l'estat general dels afers de Carles *el Calb*. El seu poder infon certa atracció en els magnats de l'Aquitània septentrional. Tal vegada Pepí havia fet alguns disbarats que li haurien alienat diverses personalitats importants. En resum, el compromís de Saint-Benoît fou trencat en 849, i la guerra recomençà. Carles *el Calb* emprèn una nova campanya, amb el mateix objectiu de 844, anant contra Tolosa.

Carles *el Calb* parteix dels voltants de Chartres. Des de la primeria de la campanya fa presoner el fill petit de Pepí, el príncep Carles. Aquest príncep és tonsurat i tancat en el monestir de Corbie. Per l'agost, l'exèrcit reial travessa el Loire i segueix la via romana, de la qual avui encara és, aproximadament, una reproducció el carril de París a Tolosa per Limoges. A Limoges, nombrosos aquitans van a saludar Carles *el Calb*. Des de Limoges, Carles envià un destacament per començar el setge de Tolosa. Ell mateix, amb el gros de les seves tropes, s'hi reuní poc més tard. I veu's aquí que, tant com la temptativa de 844 havia estat dificultosa, llarga i estèril, en 849 fou ràpid i complet l'èxit. La *Crónica de Fontenelle* conta que l'abat Heribert (de Fontenelle) va fer calar foc, pels seus homes, a la Porta Narbonesa, una de les portes romanes de Tolosa. Llavors el comte Fredol es va rendir. Carles, quan hagué rebut el seu jurament, el deixà comte de la ciutat. Així, Fredol, que havia rebut Tolosa de Pepí, lliura la plaça a Carles i la torna a rebre d'aquest. En una paraula, Fredol canvia de senyor, i esdevé vassall de Carles. Naturalment, Fredol es converteix en una de les pilastres del partit de Carles *el Calb* en el Migdia. Carles el combla. Fredol no és solament comte de Tolosa, sinó també de Rodez, de Limoges, de Pallars. Ja tindrem ocasió de fer avinent l'interès d'aquest darrer extrem. Fredol és també

marquès. Fins ara això era ignorat, però el diploma conservat a la Seu d'Urgell, i publicat per En Valls Taberner, en subministra la prova. Demés, aquest títol de marquès va ésser portat igualment pel germà i successor de Fredol, Ramon, el primer d'aquest nom i cap de la famosa dinastia raimundina de Tolosa.

Fins ara els historiadors s'han descuidat de relacionar els esdeveniments tolosans que marquen l'any 849 amb els esdeveniments concomitants i connexos que es desenrotllen a Barcelona. Ara bé : aquests no tenen sentit si no se'ls esclareix relacionant-los amb aquells. En efecte, la *Crónica de Fontanelle* ens diu que en 849, Guillem, fill de Bernat, s'apodera astuciosament de Barcelona, expulsant-ne Aleran, comte i marquès. Tradueixo comte i marquès perquè l'expressió de la Crònica *Custode illius urbis et limitis hispanici*, aplicada a Aleran, té aquest sentit precís per a qualsevol que estigui pràctic en les fonts de l'època. Segons sabem per altre cantó, Aleran era un home del Nord, un comte de Troyes (a la Champagne), un fidel de Carles *el Calb*. Havia succeït a Sunifred com a marquès, nomenat per Carles. En canvi, Guillem, que s'apodera de Barcelona en 849, és el fill de Bernat de Septimània, i indubtablement és un fidel de Pepí. Jo proposo, doncs, que en els esdeveniments barcelonesos de 849 s'hi vegi el contracop dels esdeveniments tolosans de la mateixa data. Al meu entendre, la lluita entre Carles i Pepí en el terreny de la història general, es tradueix dins el camp de la història pròpiament catalana en la lluita entre Guillem i Aleran.

Té aquesta lluita alguna significació? En la nostra conclusió intentarem resoldre aquesta qüestió. Constatem avui, simplement, que la lluita de què es tracta acaba l'any 850 en sentit favorable a Aleran. En efecte, els *Anals Bertinians* conten que, en 850, Guillem fou pres a Barcelona pels partidaris del seu rival i decapitat, tocant-li així, sis anys després, la mateixa fi de son pare. Aquí trobem directament una nova repercussió a la marca de les lluites que agitaven el Migdia carolingi. Els fets aquitànics governen i ritmen els fets de Barcelona. El domini d'un Fredol, vassall de Carles *el Calb*, a To-

losa i al voltant de Tolosa, implica l'èxit, a l'altra banda dels Pireneus, d'aquest altre vassall de Carles, Aleran.

Pepí mateix, després de la pèrdua de Tolosa, resta absolutament desemparat. Sosté penosament la campanya fins el dia en què, batut per tot arreu, és capturat, en 852, pel comte Sanxo de Gascunya, lliurat a Carles *el Calb*, tonsurat i reclós a l'abadia de Sant Medar de Soissons. De totes maneres, l'esperit particularista no és pas anihilat a Aquitània. Aquest esperit es manifesta sota una forma imprevista : la intervenció germànica. Ja pot ésser considerat com a cosa curiosa que els *Anals de Fulda*, font oficiosa alemanya, presentessin en un sentit netament desfavorable a Carles *el Calb* l'execució de Bernat en 844. Veu's aquí que, a propòsit de l'Aquitània, es produeix la primera manifestació de la rivalitat franco-alemanya després del tractat de Verdun. Lluís *el Germànic*, per produir un fracàs a son germà Carles de França, permet que un dels seus fills, Lluís *el Jove*, passi a Aquitània per sublevar-hi el nacionalisme meridional. En tant que és possible reconstituir els fets a través de les imprecisions dels Anals, es veu que Carles *el Calb* no va trobar res millor que deixar escapar Pepí, desfent així la temptativa germànica. Lluís *el Jove*, abandonat de tothom, s'ha d'escórrer i retornar al seu país. Després, en 855, donant un cop encara més hàbil, Carles *el Calb* va establir el seu propi fill Carles *el Jove* com a rei d'Aquitània : gest significatiu com cap. Tal com Carlemany en altre temps, Carles *el Calb* no troba altre mitjà de conciliar la seva autoritat amb les aspiracions del Migdia que crear una mena de virreinat meridional. Contra Carles *el Jove*, Pepí hi brega amb diverses alternatives d'èxit i d'infortuni. Aquesta lluita té també les seves repercussions a la Marca Gòtica : en veiem una prova en 863, quan l'episodi curiós d'Humfrid.

Humfrid, comte de Narbona, era llavors marquès de Gòcia, essent ell el que figura especialment en el diploma de Carles *el Calb*, conservat encara avui en original a l'Arxiu del Sr. Duc de Medinaceli; diploma publicat recentment per M. Prou. En 863, Humfrid, en condicions bastant misterioses, s'apodera de Tolosa, arrabassant-la a Ramon, germà i successor de Fredol.

Essent Ramon un fidel segur de Carles *el Calb*, devia ésser Humfrid un partidari de Pepí? Algú ho ha volgut suposar, però jo crec haver demostrat, en un article especial, la impossibilitat d'aquesta hipòtesi. Segons les meves deduccions, Humfrid era un dels fautors d'un complot tramat entorn del petit rei Carles *el Jove*, al qual acabaven de fer revoltar contra son pare. Pepí, en aquest moment, caigut ja a baix de tot, va fer-se el cap d'una banda de normands, vinguts per la vall del Garona, i amb ells assetjà Tolosa en 864. Però vet aquí que Carles *el Calb* es reconcilià amb son fill; llavors, Humfrid, decebut, hagué d'abandonar el seu marquesat de Tolosa i desaparèixer, mentre que Bernat, fill de Ramon, rebia del rei el comtat del seu pare. Algunes setmanes després, Pepí, acabava el curs de les seves aventures : fet presoner, fou condemnat a mort a Pistes; però essentli perdonada la vida, fou empresonat a Senlis.

Un període més tranquil comença llavors per al Migdia carolingi. La lluita per la corona és closa. Sota Carles *el Jove* primerament, i després sota son germà Lluís *el Tartamut*, el virreinat d'Aquitània funciona com un règim normal. Un sol fet important, des del punt de vista meridional, marca aquest període més tranquil del regnat : la divisió de la Gòcia en 865.

Evidentment, el poder del marquès de Gòcia s'havia demostrat excessiu amb l'atemptat d'Humfrid. Aquest personatge reeditava les gestes de Bernat de Septimània; com ell, pensava en la reconstitució de l'omnipotència que havia tingut Sant Guillem. Disminuir, doncs, la força d'un comandament que conferia al seu titular un poder tan perillós, fou una mesura imposada per les circumstàncies.

En la pròxima lliçó veurem de quina manera es va fer la modificació territorial de 865 i com això és no res menys la veritable acta de naixença de la Catalunya. Reservant avui aquest punt, resta esbrinar què és ço que dintre la política general del regnat de Carles *el Calb* ha d'ésser tingut en compte, des del punt de vista de les transformacions polítiques i socials, per a aclarir l'objecte propi d'aquest curs.

Com deia al començament, el regnat de Carles *el Calb* ha estat decisiu. Les dificultats en mig de les quals aquest príncep

va haver de bregar, l'obligaren a deixar estendre, i de vegades a cultivar amb ses pròpies mans, els ferments dels quals anava a germinar el Feudalisme. En particular aquestes conseqüències varen manifestar-se en el Migdia per dues raons : l'allunyament de les marques i l'acuïtat del problema dinàstic.

El Migdia, molt allunyat del centre d'acció habitual del rei, s'escapava més fàcilment de la influència i de la direcció del Palau. Com un cos que es refreda per les extremitats, aquesta nebulosa, *que era la dependència respecte al rei*, va refredar-se, condensarse, feudalitzar-se per les seves marques extremes.

Enlloc més es troben documents d'una tal audàcia com alguns dels que es troben en arxius catalans. D'entre aquests documents, el de modalitat més atrevida és el diploma original de Fredol, trobat a Urgell, el qual és, ni més ni menys, un diploma comtal, sotascrit per aquest personatge com a comte de Pallars, però redactat amb les mateixes fórmules que emprava el rei. Fredol arriba a dur la seva afectació d'independència fins al punt de qualificar son escrivà, Langobardus, de canceller *(cancellarius)*. No és farà pas altra cosa en els segles XI o XII. Aquest document, únic en el seu gènere, però que no deu pas haver estat sol, és del tot característic. I no és pas com a comte de Tolosa, sinó com a comte d'un pagus extrem, transpirenenc, que el poderós Fredol es pren tan atrevides llibertats. Però Fredol mateix no s'hauria atrevit, indubtablement, a expedir un document semblant, si no s'hagués cregut indispensable. I aquí toquem ja la segona consideració : l'acuïtat del problema dinàstic en el Migdia. Si el rei cloïa els ulls és perquè tenia necessitat de grans vassalls per a fer front a les pretensions de Pepí. Calia conservar els vassallatges adquirits i adquirir-ne de nous. Els reis lluitaven a força de vassallatges. Però el vassallatge es compra : és per al millor postor. L'exemple de Fredol, canviant de senyor, resulta eloqüent des d'aquest punt de vista. I el cas més remarcable del sobrepreu per a la conservació o adquisició de vassallatges és el cúmul de comtats en mans d'un mateix personatge. Bernat de Septimània, i després Fredol, són bons exemples de semblant acumulació. D'aquesta manera es creen veritables entitats feudals, les quals són (és veritat) mo-

vibles i variables, segons les contingències polítiques; però cal donar-se ben bé compte que els grans Estats feudals dels temps següents no van a ésser altra cosa que la consolidació i la concreció de combinacions anàlogues en principi a la que Fredol es complaïa a assajar. D'altra banda, cal recordar fets ben coneguts en la història general, perquè varen produir en el Migdia efectes d'una importància extrema. Els grans Capitulars de Carles *el Calb* (entre ells els cèlebres Capitulars de Quiersy i de Meerssen, que tantes discussions han promogut entre els historiadors), aquests Capitulars que ritmen ço que hom poţ anomenar la política interior del reialme, tendeixen a regularitzar, a generalitzar, a desenrotllar la pràctica de l'adhesió personal.

El fet colpidor és que el govern carolingi actua a França, a mitjan segle IX, com si el sistema de vassallatge fos per a ell una manera d'administrar. El rei es fa prometre o renovar jurament de fidelitat; sembla esforçar-se a crear la confusió, la compenetració de la fidelitat i del vassallatge, de la qual cosa derivarà la *fe* i l'*homenatge*, veritable nus vital del feudalisme. S'esforça per fer que tot home lliure tingui un senyor. El diploma de Fredol dóna la sensació neta que aquesta evolució està singularment avançada a l'extrem Migdia. Els gran vassalls del rei i els grans immunistes tenen prous aventatges en l'aplicació dels Capitulars per a empènyer-los fins al fons de llurs conseqüències. L'estudi dels documents de la Marca proporcionaria la demostració fàcil d'aquesta deducció, imposada ja per la lògica.

Però si el govern carolingi afavoreix fins aquest punt l'expansió de l'adhesió personal, ¿no treballa, en fi de comptes, per a la seva pròpia ruïna? ¿Com explicar-se, doncs, que un règim es suïcidi d'aquesta manera? Ês, aquesta, una pregunta desconcertant. Un hom s'hauria pogut figurar que la reialesa tractaria de contenir tant com pogués els progressos del vassallatge privat. Pel contrari, veiem que la reialesa empeny i afavoreix aquest vassallatge privat. Aquí hi ha qualque cosa que sembla un enigma. I és difícil d'eludir aquesta dificultat. ¿Quina raó ha pogut fer actuar la dinastia en un sentit que ens sembla tan manifestament oposat als seus interessos? Jo crec que

l'explicació, la clau de l'enigma, ha d'ésser cercat en el *mithium*. He explicat, en una de les lliçons anteriors, ço que cal entendre per *mithium*, aquest poder inherent al patronat i pel qual el senyor esdevenia responsable dels seus vassalls en justícia. Això, pràcticament, significa que, en cas de necessitat, incumbeix al senyor l'assegurar l'acció judicial sobre el vassall. Ara bé : ens podem bé figurar que en un Estat tan pertorbat com era l'Estat carolingi en decadència, en aquestes marques extremes sobretot, de les quals els Anals i els diplomes, massa sòbriament per a la satisfacció nostra, però prou eloqüentment, ens n'assenyalen el desordre, justícia i policia no anaven pas totes soles. Precisament el *mithium* millorava la condició d'aquesta justícia i d'aquesta policia. En efecte, gairebé desarmat davant d'un súbdit sense patró, el govern es trobava en canvi armat davant d'un vassall. El govern està dispensat de córrer en persecució d'aquest culpable obscur i llunyà : li basta adreçar-se al senyor d'aquest vassall. Aquest senyor és conegut i és vulnerable.

Existeix, doncs, un interès administratiu i pràcticament immediat perquè, tant com sigui possible, cada súbdit tingui el seu senyor, o sia un que respongui a la vista de l'Estat. Aquí trobem la raó lògica de ço que podria semblar desconcertant. Si jo no m'equivoco, tenim així la clau d'aquesta política governamental que es tradueix en els capitulars, en els quals es revela el favor, i es pot dir la complicitat, de la reialesa carolíngia respecte de l'evolució del vassallatge.

Semblant explicació és, fins a cert punt, necessària, perquè en Història tot ha de poder-se raonar; i Carles *el Calb*, que no era ininteHligent ni inactiu, no hauria actuat tal com va fer-ho si no hi hagués estat determinat per positius aventatges i necessitats immediates. Veritat és, no res menys, que tot afavorint la recomanació personal; per a les necessitats dels seus serveis quotidians, el Palau del segle IX comprometia l'esdevenidor. El Palau de Carles *el Calb* comprometia l'esdevenidor, puix que, tot i essent la personificació de l'Estat, afavoria l'adhesió personal, principi rival, antinòmia vivent de la idea d'Estat.

No qualifiquem massa fàcilment d'encegament la política carolíngia. Pensem quantes vegades els governs s'han trobat

més o menys obligats, per circumstàncies urgents, per la necessitat quotidiana de viure i de resoldre els problemes al dia, a pactar amb els principis adversos, de vegades amb principis que porten en ells mateixos el germen mortal respecte de tals governs. El parlamentarisme modern ¿no es veu obligat a transigir amb el sindicalisme, que és el seu antípoda, havent de legislar per a ell, fer-li lloc, discutir amb ell? Al mig del segle IX, la posició de l'Estat carolingi i del vassallatge privat em sembla que presenten un aspecte semblant.

I, de cop, ens trobem en el punt crític, aquell en què es produeix la col·lisió, el xoc dels dos principis. La reialesa creu poder-se servir de l'adhesió personal, i aquesta s'infiltra dins l'estructura política, i arribarà a dissoldre els seus ressorts i a trasmudar els seus elements. El senyor interposat entre l'Estat i el súbdit, retindrà tot el poder efectiu. Com més lluny estigui el rei, més es farà sentir la força d'atracció del senyor local. Els perills quotidians reforçaran aquesta atracció. Quan els pirates, els brigands, apareixeran per la contrada, ¿entorn de qui s'agruparà la gent si no és al voltant del senyor d'aquell indret? Dins el recinte del nou castell, bastit per aquest senyor sobre alguna alterositat del terreny, serà on els camperols dipositaran llur bestiar, llur modest mobiliari. La torre de Querol és el prototipus del soberg castell feudal.

Així es dibuixa el nucli de cristal·lització, el centre de gravetat de la senyoria naixent. És un nou aspecte de la història que s'esbossa; és una nova forma política que apunta; és la civilització de les nacionalitats feudals que comença.

VI. Formació d'una Catalunya. Conclusions. — La formació d'una Catalunya : tal és el tema de la nostra darrera lliçó. L'evolució política i social que ha substituït pel Feudalisme l'estatut antic, era una condició necessària perquè es pogués formar una Catalunya, raó per la qual ha estat prèviament necessari fer l'anàlisi de la dita evolució. Sota l'estatut antic el país català hauria romàs ço que era : una *província*, una part d'un conjunt. No hauria pas pogut ésser una entitat de per si. Imaginem-nos la *Ordinatio* de 817 produint el seu efecte, con-

vertida en la fórmula de l'esdevenidor : la Catalunya no hauria estat res més que una marca del reialme d'Aquitània, subordinada a l'Imperi; no hi havia pas, per a l'esdevenidor, Estat català. La ruïna de l'estatut antic era, doncs, una condició necessària de possibilitat. La feudalització, tal com l'havem explicat, fa possible la formació d'una Catalunya.

Però no n'hi ha prou d'explicar la possibilitat d'una Catalunya : cal explicar-ne també la realització. En primer lloc, a més a més dels factors generals que havem estudiat i que han tingut aquí com en altres bandes llur influència, ¿no hi ha pas algun element propi d'aquest país del qual calgui haver-ne esment? Sí, tal element existeix : es troba en els Capitulars que reglamenten la *colonització hispana* i l'*aprisió*.

La immigració hispana i l'aprisió varen ésser estudiades en altre temps per M. Cauvet, després per M. Imbart de la Tour, i recentment per un rossellonès, M. Melchior. No crec que del cantó català se n'hagi intentat cap estudi, i és llàstima, perquè és sobretot en el vessant sud dels Pireneus on la matèria és de major importància. Per concretar-me al més indispensable sobre això, diré que el govern carolingi tendeix en els Capitulars a una doble finalitat : *militar* i *agrícola*. L'Estat carolingi crida de l'Espanya musulmana cristians desitjosos de venir a habitar en territori franc. Per atreure aquests *colons* els són concedits privilegis; però alhora els hi són imposades obligacions, principalment militars. Gràcies a aquestes càrregues militars, una força militar és creada sobre el terreny, la qual permetrà als marquesos successius de conservar la frontera, de derrotar als sarraïns, sempre a punt de rependre el terreny perdut. Tanmateix, els episodis, les fluctuacions de la lluita, proven que aquestes precaucions militars eren indispensables. Però, al costat de les obligacions militars que pesen sobre els colons, cal posar-hi els privilegis econòmics que aquests obtenen, i que en són la contrapartida. El Palau carolingi (actuant com a govern reparador) vol assegurar el conreu de les nombroses terres incultes i desertes, els erms, que en llur majoria pertanyien al fisc i que, segons sembla, cobrien grans extensions de país. Aquesta obra necessària i urgent de valorització topa, l'endemà de la

conquesta carolíngia, amb grans dificultats, car, per efecte de les guerres i dels excesos aràbics, hom es troba en presència d'una crisi de mà d'obra. Fer refluir braços vinguts de l'Espanya sotmesa al jou musulmà, era una troballa de l'enginyositat carolíngia. Carlemany ho inaugura; Lluís *el Piadós* i Carles *el Calb* ho continuen. El mitjà que es va trobar per a atreure i fixar els colons fou l'*aprisió*.

L'*aprisió* serveix alhora per a les institucions monàstiques i per als particulars; més particularment és destinada a aquells que els textos anomenen *Gothi sive Hispani*. Per virtut del dret d'aprisió, el colon pot installar-se en una terra vacant amb tal de conrear-la, sense poder ésser inquietat, i convertint-se al cap de trenta anys, aquesta manera de possessió, en propietat. El sistema de l'*aprisió* va tenir, tant des del punt de vista militar com des del punt de vista agrícola conseqüències del major interès. Els estudis fets sobre aquest tema no l'exhaureixen pas, i seria de desitjar que en fos intentada una enquesta completa, sobretot en el domini català, car en això rau, en part, el secret dels orígens catalans.

Per l'*aprisió*, la marca carolíngia va ésser transformada; l'acreixement de la població i l'augment de la riquesa anaren aparellats. Així va constituir-se un dipòsit de forces que va alimentar en els segles següents l'obra de la reconquesta, l'expulsió progressiva dels àrabs, l'alliberació lenta de les Espanyes. Però al costat d'aquestes conseqüències (llunyanes i d'altra banda esclatants) cal registrar també les conseqüències més immediates i més obscures : la modificació ètnica de la marca, la formació d'un poble dens, fortament caracteritzat, l'amalgama d'elements, dels quals va fer-se una nacionalitat forta, que serà precisament la Nació Catalana. Aquesta nacionalitat nova, de la qual tots els elements són ja per sempre més reunits, es crea en forma feudal, dins l'ambient carolingi del segle IX. Tal és el punt cabdal d'on deriva, al meu entendre, tot l'esdevenidor.

¿Què ha calgut perquè s'hagi després de la nebulosa carolíngia una Catalunya? Ha calgut un element material, és a dir, un quadre territorial; i ha calgut un factor moral, és a dir, una consciència catalana.

Vejam primerament com s'ha dibuixat el quadre territorial. La marca primitivament única de Sant Guillem havia estat tallada en dues quan ell es va retirar; havia estat a punt d'ésser reconstituïda amb Berenguer, amb Bernat de Septimània i amb Humfrid. A l'entorn de cada un d'aquests personatges semblava formar-se un sistema polític, sortit de la nebulosa; però cada vegada les seves possibilitats s'havien esfumat. De totes maneres, la fórmula del marquesat i l'acumulació dels comtats tendien a formar, a l'entorn d'algun gran senyor, una entitat política. El nacionalisme aquità tantost afavorí i tantost va trencar aquestes formacions, massa fràgils i massa variables.

En realitat, mentre la marca o les marques fossin massa extenses, no podria produir-se cap condensació durable. Les divisions operades pel govern central són, doncs, altres tantes jornades cap a un quadre territorial definitiu. Constatem, per exemple, que a partir de la distinció en dues marques operada en retirar-se Sant Guillem, els comtats de Pallars i Ribagorça són dependents de Tolosa. És aquest, un punt molt important, posat en clar pels treballs recents dels Srs. Serrano Sanz i Valls Taberner. En canvi, els altres comtats del S. dels Pireneus formen part de l'altra marca.

L'agrupament d'un cert nombre d'aquests comtats en una sola mà representa el primer assaig de cohesió de tals comtats. Ara bé : havem vist, anteriorment, com i fins a quin punt, per raó de la crisi del temps de Lluís *el Piadós*, aquesta acumulació de comtats va produir-se en mans de Bernat de Septimània. Ja en aquest moment es dibuixa un esbós de Catalunya, que Bernat mateix fa esvair per tal com no en comprèn pas l'interès, i tendeix més enllà, mogut per ambició. Però la modificació de 865 va ésser encara més decisiva. En 865, Carles *el Calb*, volent aplicar una sanció a la falta d'Humfrid, talla en dues la marca gòtica, que s'estenia del Roine a l'Ebre, i fixa la frontera en les Corberes. Tots els comtats del S. dels Pireneus compresos dintre la jurisdicció de Bernat, i a més a més el Rosselló i la Cerdanya, formen la nova marca del S., anomenada *Marca d'Espanya*. I ¿què és aquesta marca sinó el nucli mateix de la Catalunya? El quadre territorial del Principat és l'obra de Carles

el Calb; i l'acte de 865, és realment, com hem dit ja, l'acte de naixença de la Catalunya.

Però una nacionalitat no és pas solament un territori (que és tant com dir un cos) : una nacionalitat no podria ésser qualificada de tal sense tenir una ànima. Ens cal constatar també la formació d'una ànima, l'eclosió d'una consciència catalana. Però en aquest cas ¿no anem pas a embrancar-nos amb quelcom impalpable i imponderable? El cor de l'infant batega abans de sa naixença, i si no tingués cor no naixeria pas. També la Catalunya deu haver palpitat abans de néixer. Ens cal descobrir aquesta vida latent, o bé renunciar a tota explicació. En les lliçons precedents havem trobat analíticament els fets reveladors: ara és qüestió de tractar-los sintèticament i de fer-ne relluir, per dir-ho així, la clarícia explicativa.

El primer fet és la caiguda del comte Bera, en 820. Bera, creat comte de Barcelona en 801, era un god, ço és, un indígena. Havem ja remarcat que el primer comte installat a Barcelona hagi estat no un franc, no un home del Nord, sinó un home del país. Això és un acte de conciliació davant del sentiment local; per tant, existeix ja sobre el terreny un *sentiment local.* Després de vint anys d'actuació, Bera és acusat de traïció per un altre god, Sanila. La història, indicada pels Analistes, és recontada més abundosament pel poeta aquità Ermold el Negre. Malauradament aquest poeta s'interessa sobretot pel duel judicial entaulat, seguint el costum, entre l'acusat i l'acusador; i, en canvi, deixa de donar-nos les notícies precises que nosaltres desitjaríem a propòsit d'aquesta pretesa traïció de Bera, de manera que el sentit d'aquest episodi romandria del tot incert per a nosaltres si no poguéssim relacionar el primer fet amb el segon : la revolta d'Aizó.

La revolta d'Aizó esclata en 826. Aquesta és la crisi que, segons havem vist, posa en perill i a l'ensems dóna relleu a la personalitat de Bernat de Septimània. Bernat, fill de Sant Guillem, no és pas un god, sinó que és un franc. El seu nomenament després de Bera marca una reacció de la part del Palau. Bera havia estat massa complaent amb les aspiracions locals; Bernat representa una política centralitzadora. Vet aquí la raó

perquè Aizó, un god, aixeca contra Bernat el partit indígena. He dit que aquest episodi es relaciona amb el primer i en determina el sentit. Efectivament : el fill de Bera, Willemund, es fa lloctinent del rebel Aizó. A l'entorn d'aquests dos cabdills locals s'agrupen l'antic fons indígena i l'element nou; els colons gods i hispans. D'altra banda, veiem que els comtes francs són hostils a l'*aprisió*, la qual limita llurs pròpies adquisicions sobre les terres fiscals. Tot s'explica, doncs; i de tot aquest conjunt resulta que es produeix una veritable sublevació nacional contra el comte franc Bernat. Fet cabdal, del qual, en veritat, no arribem a poder subratllar-ne tota la seva importància. Jo puc dir en aquest punt tot el meu pensament en declarar que els esdeveniments de 820, i sobretot els de 826-827, no signifiquen altra cosa que l'*aparició del Catalanisme en la història*. I el catalanisme, en efecte, havia d'existir abans que Catalunya, car ell precisament devia engendrar-la. Perquè és ben bé del Catalanisme, del que es tracta. Una individualitat ètnica aspira a l'ésser, reivindica el seu dret i el seu lloc. ¿Quin paper juga aquest nacionalisme naixent a través de les peripècies del temps de Lluís *el Piadós* i de Carles *el Calb*? Això no és pas fàcil de destriar, per causa de la concisió de les fonts; però podem agafar alguns dels fils de la trama i resseguir el dibuix general. Bernat sembla haver dominat l'element local, sense pactar-hi ni desarmar la seva autoritat davant d'ell. I com que Bernat es decantà en favor de Pepí, vet aquí que, per una aparent paradoxa, Carles *el Calb*, al començament del seu regnat, s'apoià més aviat sobre el partit indígena a la marca. D'aquí ve que, en el setge de Tolosa, Carles *el Calb* donés el marquesat a Sunifred. I ja he demostrat en altre lloc que Sunifred, comte d'Urgell, era fill d'Aznar Galí, comte d'Urgell abans que ell, qualificat d'*hispanus* en un text ben clar. Fou, doncs, el fill d'un colon hispà remarcable el que Carles *el Calb* va triar per al marquesat en 844. ¿Què significa aquesta elecció? Evidentment, en contra de les armes de Bernat, disposades en favor de Pepí, Carles *el Calb* cerca son punt d'apoi pel costat indígena. De retop podem compendre el nombre dels diplomes datats del setge de Tolosa i conservats en les esglésies catalanes:

senyal de la mateixa política, maniobra relacionada amb la designació de Sunifred. Però la lluita entre Pepí i Carles continua : aquesta lluita segueix el ritme de la història interna i moral de la futura Catalunya. Llavors semblen produir-se certs contrapassos, i si, en compte de qualques mencions seques d'alguns Anals, tinguéssim textos explícits com els que ens han transmès els secrets de la rivalitat d'un Bernat i d'un Wala, potser la flexibilitat de determinades actituds individuals ens resoldria diverses dificultats aparents. Jo tendiria a creure que l'estranya paradoxa de 844 va esvair-se després de Sunifred. Demés, és lògicament necessari que llavors, o poc després, s'hagués produït aquesta fixació de posicions. És molt probable que a partir d'aquest moment, si a l'Aquitània l'esperit nacional sostenia Pepí, l'esperit nacional català sostingués els partidaris de Pepí. D'altra manera no es compendria pas la qüestió de Guillem i Aleran. Havem ja esclarit que Guillem, fill de Bernat, lluità contra Aleran, comte de Troyes, home del Nord, vassall de Carles *el Calb*. Cal, doncs, admetre que a l'entorn de Guillem es formà novament un partit indígena. En tot cas, el cert és que amb Aleran, i després d'ell, els comtes posats per Carles *el Calb* a Barcelona són francs de soca a arrel, personificant l'esperit del Nord i el poder central. Aquest mètode de govern és revelador. El Palau es dóna compte del grau d'importància del sentiment local en aquest país, i reacciona, confiant l'autoritat a homes dels quals està segur. I justament, per oposició a aquests comtes estrangers, l'ànima catalana adquireix més plena consciència. Aquest treball de psicologia collectiva es va continuant encara fins al famós episodi que costà la vida al comte franc Salomon. Fou aquest el segon marquès de la marca reduïda, la qual, després de 865, ofereix ja el quadre territorial de la futura Catalunya. Aquest franc fou mort pel fill de Sunifred, Wifred *el Pilós* o Jofre *el Pelut*.

No em cal pas dir ara qui era aquest Jofre, aquest heroi català del qual en altra ocasió vaig establir la filiació, temps ha discutida. Nét de l'*hispanus* Aznar, fill de Sunifred, Jofre no sols va matar Salomon, sinó que el va reemplaçar. En deixar que Jofre s'estableixi com a comte a Barcelona, Carles *el Calb* no fa altra cosa que reconèixer un fet des d'ara ja irrefragable:

el triomf de l'esperit català. Aquest catalanisme, del qual havem vist amb Bera els primers barboteigs, parla ja alt des d'aquest moment, i s'imposa. Tres quarts de segle han bastat per fer-lo despendre. El sol clar surt de la nebulosa i resplendeix.

Vet aquí que amb Jofre es crea una casa comtal catalana, la qual serà indestructible. El poder de Jofre i de la seva casa no tindrà pas la fragilitat dels seus antecessors, perquè l'evolució feudal ha madurat ja i també perquè la base d'aquest poder reposa sobre un fonament moral que la fa invencible : el nacionalisme català. Hi ha acord, harmonia, entre ço que representa En Jofre i ço que representa la Catalunya. Des de llavors, a l'entorn d'una dinastia nacional es farà la cristal·lització feudal pel joc de les forces polítiques i socials, de les quals havem estudiat ja la naturalesa i els factors que les componen. En dret, Jofre, sos germans i sos fills són uns comtes com els altres. Jo he fet esvair l'error dels que creien en una concessió documental de l'autonomia, o fins i tot de la independència en favor de Jofre. El document allegat no és altra cosa que una concessió de terra del tipus corrent; tan sols una frase mal compresa ha pogut donar lloc a la falsa interpretació. Però Jofre, oficialment comte i marquès com els seus collegues de l'Estat franc, esdevé el cor i el centre de l'evolució feudal a la marca catalana : hi fa sentir un prestigi, hi influeix amb una força d'atracció tota especial, perquè, a l'ensems que funcionari del Palau llunyà, és el cap d'una nacionalitat afirmada pel seu triomf i personificada en ell. Quan vingui l'apropiació dels poders polítics en mans dels seus hereus, i en caure els altres comtats catalans a les mans del comte de Barcelona, ciutat central i pol d'atracció del Principat, llavors, a una Nació Catalana ja formada, s'hi ajuntarà un Estat Català. La llegenda de Jofre no és res més que la història sublimada, irradiada per la imaginació popular: l'heroi és, realment, el fundador de la Nacionalitat Catalana en el segle IX.

Amb el govern de Jofre, ço que sols estava latent i apareixia únicament amb la claror fugitiva d'algun episodi, esdevé brillant i sòlid. L'esdevenidor resta fixat des d'aquest moment; i entre els Estats nacionals de l'Edat mitjana hi haurà un Estat

anomenat *el Principat de Catalunya*. Jofre i els de la seva dinastia són els que afaisonen aquest Principat, són ells els que l'estendran i arrodoniran. Però la història de llurs esforços excedeix del programa que jo m'havia traçat.

Veu's aquí que he arribat al meu terme. Si jo hagués reeixit en la meva temptativa, hauria mostrat de quina manera s'ha de situar històricament el problema dels *Orígens catalans*, i com, aquest problema, enllaçat amb el dels *Orígens feudals*, ha de trobar la seva explicació en la combinació dels fets directors de l'evolució general amb els fets que presideixen els destins locals. I això em reconducix a les constatacions, o, per dir-ho millor, als principis sobre els quals jo atreia la vostra atenció des de les primeres paraules de la primera lliçó.

El quadre polític i social de l'Edat mitjana, vos deia, és el quadre feudal, i és dins d'aquest quadre que es varen formar i com emmotllar les Nacionalitats de l'Edat mitjana. Entre els quadres possibles i fins esbossats durant el segle IX, és la marca dibuixada en 865 per Carles *el Calb* la que va ésser el motllo dintre el qual fou introduïda la Catalunya encara fluida del temps de Jofre *el Pelut*. Això és tan exacte que n'hi ha prou que el Pallars i Ribagorça hagin format part d'una altra marca, perquè llur sort hagi estat diferent.

Però si el cos, així entallat, va ésser feudal, l'ànima va ésser ètnica i nacional. L'ànima de les Nacionalitats de l'Edat mitjana emana de forces internes, com aquest catalanisme del segle IX, del qual havem pogut resseguir (malgrat les llacunes de les fonts) el *processus* impressionant. I és d'aquí d'on prové la força, la intensitat, la vitalitat de les nacionalitats d'aquest ordre; les quals no són pas creacions artificials, ni deuen res als capricis polítics, sinó que són (tornem a emprar aquesta expressió) fets d'ordre natural en història. I no devent res a les contingències, tampoc tenen res a témer de les contingències. Llur bellesa i llur noblesa, llur perennitat i llur infrangibilitat els vénen dels orígens. I és per això que aquest problema dels orígens és un problema tan apassionant. Jo he intentat simplement de traçarne davant de vosaltres les grans ratlles.

*PSICOLOGIA DE LA INTEL·LIGÈNCIA**

I

L'estudi psicològic de la intel·ligència és interessantíssim, puix que en tal funció es basa la formació de sentiments morals i socials demés de l'activitat característica que li és pròpia. Els manuals corrents de Psicologia no serveixen, en aquest sentit, ni ni pel mestre ni per al psiquiatra : en ells es troben millor elements lògics que dades psicològiques; la Psicologia, altrament, ha d'esdevenir ciència d'observació i situada davant mateix l'aplicació, amb mires directes a la Pedagogia o a altre interès immediat : és així com la ciència fuig de fantasies romàntiques esdevenint concreta i mostrant sa fecunditat.

La psicologia de la intel·ligència ha restat fins ara infructuosa per estar sota l'imperi de dos prejudicis filosòfics : de primer antuvi la qüestió de les facultats; com a reacció l'associacionisme dels Locke, Hume, Spencer, etc. Ni la primera ni la segona teoria poden explicar-nos els fets de consciència : dir que la intel·ligència és una facultat, és no dir res, situant-se encara en un punt místic; la materialització, però, de tots els fets mentals segons lleis d'associació, malgrat son aspecte més científic, arriba a un exclusivisme prou combatut per Wundt : els fets més elementals, les *Ideen flucht* dels alemanys, per exemple, queden al marge d'aquest intent de simplificació.

Fins ara, certament, la Psicologia no ha arribat a determinar el procés que significa l'acte de la intel·ligència : ni l'estudi dels infants ni el mètode patològic han conduït a recerques precises. Què és la intel·ligència?, les respostes són ben poc fecundes, totes

* Resum de quatre conferències de M. Ed. Claparède en l'Escola d'Estiu de 1920.

van a parar a considerar-la treball d'una facultat o d'un grup de facultats : Rousseau diu que és la possibilitat de donar un sentit al nexe *és*, la definició del qual no és pas general, puix que el mot *és* pot tenir molts significats.

Solament un plantejament altre del problema pot situar-lo camí d'utilitat; cal cercar sa posició biològica, sa valor funcional; des d'aquest punt de vista hom pot dir que : *és la capacitat de resoldre, mitjançant el pensament, problemes nous.* A això s'arriba cercant *quan és* que hom fa acte d'intel·ligència, ja que aquesta no actua sempre, i *com es fa* aquell acte; contesta ferma pot donar-se a aquestes qüestions : la intel·ligència intervé quan els altres mitjans d'adaptació al món — instint, habitud — fallen. Hi ha molts éssers que no fan acte d'intel·ligència i viuen perquè s'adapten mitjançant l'instint o en éssers superiors l'habitud; solament en els problemes nous, en els quals no pot actuar ni l'instint ni l'habitud, actua la intel·ligència. La solució de problemes sense veritable crida a la intel·ligència, com en el cas del trencaclosques, és deguda a una forma superior de l'habitud caracteritzada com per una mena d'intel·ligència empírica, la resolució és deguda a l'atzar; la veritable solució, altrament, necessita d'una crida a reports establerts pel pensament; per això cal bé precisar la qualitat de cosa pensada a la capacitat resolutòria dita.

Una dada notablement interessant seria la de conèixer el naixement de la intel·ligència, l'ascendent primer : el Dr. Bohn ha publicat una obra *La naissance de l'intelligence*, emperò quan els ulls delitosos de l'enfeinat psicòleg pensen assolir una solució, es troben davant d'un assumpte distint i d'una confusió desconhortadora : tan aviat veu el Dr. Bohn eixir la intel·ligència de l'instint, com de l'habitud, com d'una mena de revolució psíquica incomprensible. Nosaltres, altrament, cercarem la seva actuació primitiva en els éssers inferiors. Certament és difícil establir una escala gradual de vida, emperò pot bé afirmar-se com àdhuc en els primers éssers de l'escala zoològica es troba un instint i una habitud, i fins i tot una mena d'acció que és reacció. En son exemple els treballs sobre Tropisme : l'actuació en certs casos dels animals inferiors era explicada mecànicament com a con-

seqüència de forces físico-químiques que actuen sobre els dits animals, emperò l'americà Jennings ha constatat, seguint-los al microscopi durant llargues hores, com fent actuar sobre d'ells una font de calor desagradable no s'allunyen arbitràriament: hom veu com no marxen de seguida en sentit oposat, sinó que, en direccions distintes, van cercant l'origen del malestar per apartar-se'n. Hi ha, doncs, un altre aspecte, un nou instint : la recerca, ço que l'americà suara nomenat diu el mètode dels assaigs i dels errors, el *tâtonnement;* aquest és el començ, el rudiment de la intel·ligència : quan l'animal no pot servir-se de l'instint assaja, recerca, *tâtonne*. Aquesta forma de reacció es distingeix de la intel·ligència en això, que l'individu posseïdor d'aquesta, en realitat no fa experiències més que en la ment : el laboratori del químic no va a l'atzar, sinó guiat per un pensament.

El desenrotllament de la intel·ligència és així com expressa la taula següent

Instints fonamentals { Instint
Nutrició { Habitud
Respiració { *Tâtonnement* < empíric o fortuït
guiat pel pensament o intel·ligència pròpiament dita.

El *tâtonnement* és, en els animals inferiors, guiat no per la intel·ligència sinó per les coses exteriors, a l'atzar. Entre aquest i el guiat pel pensament, o intel·ligència pròpiament dita, hi ha molta diferència, millor antagonisme. Bautan ha vist, posant en una caixa, tancada mitjançant un mecanisme complicat, lleminadures delitoses als ulls dels infants, com són precisament els més petits els que l'obren més aviat : és que aquests se serveixen encara del *tâtonnement* empíric, els grans comencen pel pensament, emperò com que aquest és feble no serveix encara per una solució ràpida. És que hi ha antagonisme entre una i altra forma de recerca. Profundament ha dit Bain que pensar és retenir-se d'actuar.

En aquest punt caldria veure els resultats profitosos que provenen d'aquest estudi. En sentit d'aplicació pedagògica hom pot dir, d'una manera breu, que per desenrotllar la intel·ligència cal deixar al nen cercar i recercar, equivocar-se, posant-li cons-

tantment problemes nous davant els quals calgui sempre una nova adaptació.

II

El procés seguit en l'acte d'intel·ligència va assenyalat pel camí

Inadaptació..... → Adaptació

i comporta el pas a través de distints estadis:

a) *La qüestió* : Sense problema la intel·ligència no entra en acció, ja deia Rousseau com cal preposar a tota tasca escolar la formació d'una inquietud. L'adaptació suara citada pot adreçar-se en molts sentits : hom pot adaptar-se en el temps, hom pot adaptar-se en l'espai; les categories del filòsof no són sinó camins ascendents en el procés de l'adaptació, ja que la intel·ligència cerca sempre la via més curta. Cal, però, tenir sempre en compte el to de curiositat que ha d'acompanyar l'estat subjectiu en la seva disposició davant d'un problema; en realitat, els savis, els tècnics, són gent la característica primordial dels quals és la curiositat, l'eterna inquietud. El nen és, naturalment, inquiet i cal conservar-lo així, responent degudament a les seves preguntes i deixant sempre obert el seu *per què*...

b) *La hipòtesi* : La característica intel·ligent dels animals inferiors és, com s'ha vist, la recerca; en l'home apar, una vegada plantejat el problema, un conjunt de solucions engendrades per altra activitat, que no és la raó, sinó la imaginació. La imaginació, mostrant hipòtesis, contribueix a la solució : certament és potser la primera virtut després de la curiositat. Així, és evident que Newton havia imaginat geomètricament primer, els reports numèrics de la gravitació universal, segurament ell havia *vist* la relació de caiguda d'una pedra damunt la terra com d'aquesta damunt el sol. Per això, també, en els infants cal deixar desenrotllar aquesta font tan rica que posseeixen des de primer antuvi : en aquest sentit l'actuació de l'educador ha de situar-se, no en posició de formador, sinó de salvaguarda, mitjançant la

provocació d'actituds millors. Cal recordar la frase de Bacon: solament es mana la Natura tot obeint-la.

c) *La verificació* : Així arribem al tercer estadi : la imaginació produeix un conjunt d'idees que viuen de per si, que acuden de manera gairebé inconscient; la tasca de la intel·ligència és, ara, la d'escollir, la de pensar-les i verificar-ne una. Es pot representar d'una faisó bastant exacta el fenomen enunciat mitjançant el següent símil : l'activitat mental, com un rellotge, té una molla que empeny i una pèndola que regula; el ressort de la imaginació que la posa en marxa, oferint-li un camp il·limitat, la pèndola de la verificació que compara ses formacions amb realitats concretes, que tria el millor, que fa tocar de peus a terra.

Pedagògicament cal notar com en aquest camí de perfeccionament intel·lectual que va de la inadaptació a l'adaptació, l'Escola hauria d'ésser no un factor comunicador de lliçons, sinó millor, un lloc on es viu, on es troben qüestions contínuament, on s'aprèn a resoldre-les batent el record dalt enunciat. Com diu Dewey, la coneixença no és més que un incident en el desenrotllament de la intel·ligència; de manera tota diferent, avui es veu la intel·ligència com mitjà d'adquisició; per això el pla de Herbart pel desenrotllament de les lliçons, pot tenir una valor en l'ensenyament sobri dels adults, jamai aquella valor funcional pel desenrotllament de la intel·ligència.

Es presenta ara un problema : la possible confusió entre el *fet* d'intel·ligència i el de voluntat, i és que ambdós són readaptacions davant les fallides de l'instint i l'habitud. Una diferència essencial cal, però, anotar : mentre la intel·ligència s'adreça a cercar els mitjans per assolir l'adaptació sense interessar-se pel *per què*, la voluntat té més compte de la decisió, de les causes finals, sense tenir cura dels mitjans per obtenir-les.

III

De ço anteriorment exposat, es dedueix un fet : la intel·ligència resol un problema; ara bé : cal recercar, amb quins mitjans? Lògicament, la solució d'un problema és un judici; en la

formació d'aquest hi ha una crida a l'experiència anterior — ja ho notava l'associacionisme —, l'home, però, — i això ja no ho notava — hi té una part essencial : l'home *tria;* cerca en l'experiència passada els elements per la solució. Aquest fet, funcionalment considerat, és ço que constitueix l'abstracció; això no ho pot fer un animal. James ho nota : l'animal fa pures associacions, no en treu elements, no abstreu, no fa acte mental; ressegueix els *tots* mecànicament, inconscientment.

Aquesta faisó en el procedir té una gran importància pedagògica : la formació d'una ment no necessita tant de memoritzar com de comparar objectes, fets i resultats, tenint sempre en compte que en l'acte de la intel·ligència no hi ha una reproducció, sinó una *utilització*, per a la qual cosa cal sovint dissociar com associar, en fi, abstreure.

Continuant aquest estudi funcional veiem com judici vol dir exactament actitud manifestada per la readaptació. La fórmula d'aquesta adaptació rep el nom de *concepte;* aquest és, així, una mena de clau, quelcom simple i concret que permet el fet suara exposat i el facilita; per això hi ha pocs conceptes en comparació al nombre d'objectes, de maneres de sentir i de pensar i d'actuar; amb ell tenim un principi d'economia intel·lectual : certament una clau pot obrir molts panys.

És per això que cal que els infants adquireixin conceptes i justos, així s'inicia el pensament. Els primers seran grollers: estan a la seva altura, dins el seu món; és de tal faisó, que realment serven per ell una valor. Aquests han d'afinar-se i generalitzar-se gradualment, la qual cosa s'efectua ja per llei natural, tenint, però, sempre en compte com són noves possibilitats d'accions i de moviments. Els mitjans de treball intel·lectual cabdals són aquells nomenats pels logicistes : inducció i deducció. Examinats des d'un punt de mira biològic, funcional, hom troba com la inducció és el procés pel qual l'home *es construeix* els instruments, les eines necessàries pel pensar i que esdevenen expressats pels conceptes, idees generals, lleis científiques; la deducció d'una faisó inversa, *utilitza*, fa treballar tots aquests instruments que la inducció li proporciona per assolir aquella adaptació concreta que és constantment sa finalitat.

El desenrotllament de l'abstracció constitueix una prova directa de la capacitat mental; en aquest sentit són molt convinents els *tests* de mesura : en ells hom se serveix de la comparació de dibuixos a fi d'esguardar les diferències i les semblances, la qual cosa exigeix un funcionament immediat de l'abstracció.

IV

L'actuació de la intel·ligència es manifesta en dues formes: la *comprensió* i la *invenció;* en ambdues es troba sintetitzada l'activitat total de l'esperit, àdhuc en la comprensió pot trobar-s'hi la descoberta passant per la qüestió, la hipòtesi i altres actes que es manifesten en l'activitat de l'esperit.

La comprensió i la invenció són, però, dues formes de l'activitat intel·lectual ben diferenciades malgrat ésser son estat inicial fonamentalment una desadaptació. En la comprensió l'individu es troba davant de fets, d'objectes, i li manca establir la idea; hi ha sensacions i cal recercar o establir el concepte que permeti l'adaptació; les sensacions poden ésser interpretades d'una o d'altra faisó, poden, per tant, originar distints conceptes. La fórmula, així, d'aquest procés, seria

$$S \longrightarrow \begin{matrix} i \\ i' \\ i'' \end{matrix}$$

en la qual S representa les sensacions, i, i', i'' les distintes idees que en poden esdevenir.

En la invenció el procés és invers : la dada primera és la idea, i cal, solament, actuar, per a la qual cosa cal assolir els mitjans, les dades concretes exteriors. La fórmula que li correspon serà

$$I \longrightarrow s$$

La idea com a punt de depart, la sensació com a resultat final. En el llenguatge és on d'una faisó més clara es veu l'actuació alternativa d'aquests dos actes, constituint un bell exemple de la vida intel·lectual tota.

Es presenta, encara, un nou problema : l'esperit del nen, va del tot a les parts o, inversament, d'aquestes al tot. En els tractadistes clàssics d'aquestes qüestions hom troba una conclusió o altra indistintament; l'experiència, però, sembla afirmar la tendència d'aquells envers la generalització.* Hi ha, però, certament dificultats : la generalització es basa en l'acoblament de semblances resultant, altrament, d'exàmens psicològics el fet clar d'una extrema dificultat en la percepció d'aquelles semblances en gràcia a la delimitació de les diferències, en el qual fet es basa tota separació d'objecte; la noció d'analogies, de semblances (que li fa veure com dos éssers distints són, per exemple, animals), no és pas de procedència experimental, sinó que constitueix una percepció intuïtiva, de la qual solament es dóna compte, n'esdevé conscient quan és contrariada. Aquest fet comporta un procés que evoluciona molt lentament provenint sempre d'una necessitat : és quan cal comparar que sorgeix la tasca conscient i d'ella la solució. D'aquests fets pot induir-se una llei de desenrotllament de la consciència formulable en els següents termes : el nen adquireix consciència d'una relació tant més tard com més son comportament hagi implicat el seu usatge d'una faisó automàtica; és quan l'automatisme falla, quan la fórmula de reacció usada per molts objectes no serveix, que esdevé, que neix la consciència.

Aquesta sèrie de resultats en l'estudi d'aquesta qüestió tenen tot un interès pedagògic: cal, en l'educador, una actitud tota diferent de la preferida per l'associacionisme : segons aquesta teoria el desenrotllament intel·lectual s'ajuda repetint constantment exercicis. Cal bé assenyalar aquest error : repetint, el nen acumula, certament, experiència, emperò no desenrotlla res; és quan la norma de la causalitat manca, que ell es dóna compte de la seva existència, és la desadaptació que li exigeix una tasca total; per

* En realitat aquest problema és mal posat: en general, cal dir que el nen comença per idees confuses que *funcionen* com idees generals, això prové d'ésser ja les sensacions confuses; d'aquest estat de vaguetat surten paral·lelament les idees generals com les particulars; també d'una manera general cal dir que els dibuixos esquemàtics dels nens no representen el tipus d'home general, sinó que llur causa està en una manca de perceptivitat orgànica. (Observació del C.)

això, el nen, necessita millor que res, problemes nous, sovintejats, els quals exigeixen aquella tasca indispensable a una readaptació.

En aquest estudi de la intel·ligència seria encara interessant distingir els diferents tipus amb llurs característiques, la qual cosa formaria la base per una classificació mental : hi ha nois que es distingeixen especialment en la comprensió, altres en la invenció; des d'altre punt de vista hom pot veure tipus analítics, sintètics, adés objectius, adés subjectius. Totes aquestes dades poden esdevenir de les experiències de Binet : amb els seus *tests*, fent descriure dibuixos, per exemple, hom constata diferències molt notables : qualques descripcions resulten predominantment objectives; altres, però, no paren esment en ço que veuen, la qual cosa esdevé solament *motiu* per reflexions en les quals l'objecte desapareix en gràcia a una inflorescència imaginativa interior. Encara el tipus erudit, encara el poètic. D'ells cal dir com remarcant diferents períodes de creixement, s'observen variacions paral·leles a aquell desenrotllament mental i físic.

No cal remarcar la importància que la delimitació d'aquelles característiques té pel noi; la distinció exacta de sa manera d'ésser ens ha de donar la mesura qualitativa com quantitativa de les seves aptituds, la qual cosa permetrà una orientació de les energies tot privant que els seus afanys restin estèrils; és d'aquí que ha de provenir una norma per tota la vida : l'orientació professional és, però, qui hi té la tasca.

GIL TRIGINER

L'ANTIGA ESCOLA POÈTICA DE BARCELONA[1]

I

Introducció. — La llengua i la poesia dels trobadors. — Els trobadors catalans. — Els poetes de les darreries del XIII.ên segle.[2]

Abans d'entrar en l'estudi de l'escola poètica de Barcelona, objecte d'aquesta sèrie de conferències, convé pendre nota d'alguns fets literaris l'establiment dels quals és indispensable per desbrossar millor el camí que hem de recórrer.

Hem de dir tot seguit que, d'una manera general, així com la prosa, com a forma popular, es manifesta en català en el nostre país, la poesia es produeix en una altra llengua, una llengua manllevada, l'única que es creia bona i apta per l'expressió d'un moment líric, en forma perfecta i acabada.

Aquesta llengua és l'anomenada provençal, per entendre'ns,

1. Lliçons donades en els Cursos monogràfics d'Alts Estudis i d'Intercanvi els dies 29 i 30 d'abril i 2, 6, 7 i 9 de maig de 1921, les quals versaren sobre els següents temes : I. Introducció. La llengua i la poesia dels trobadors. Els trobadors catalans. Els poetes de les darreries del segle XIII.è — II. Els poetes del segle XIV. L'escola de Tolosa i la «Gaia Sciencia». Creació del Consistori. Els poetes catalans concurrents a Tolosa. Els tractats. La qüestió del llemosí. — III. Creació del Consistori a Barcelona. Els llibres del Gai Saber i l'ordre de la cerimònia. El favor reial i la poesia cortisana. — IV. Els poetes barcelonesos del segle XV.è. Fortuna i decadència dels Consistoris. Els reis i els ofertors de joies. Els poetes cavallers i els artesans. Barcelona i València. — V. Relació dels principals poetes de l'Escola de Barcelona en el segle XV.è. Els poetes forans. Catalanització gradual de la llengua poètica. La cort del Magnànim a Nàpols. — VI. La poesia patriòtica. Els fets generals i els esdeveniments importants de Catalunya. La caiguda de Constantinoble. El príncep de Viana i les guerres de Joan II. Els darrers Consistoris. Els debats. Decadència de Barcelona.

2. Aquestes notes es publiquen sense bibliografia : tal com són servien només de guia pel desenrotllament de les conferències.

però se l'anomenava abans també *lingua occitana*, *provençalès* i *llemosí*, que és, aquest darrer, el nom pel qual els nostres poetes la coneixien.

En aquesta llengua, que usaven els trobadors, es cantaren obres artístiques de forma impecable en una època en la qual tot just en els documents, constantment escrits en llatí, s'hi transparenta alguna que altra frase en vulgar que declara un testimoni o un escrivà transcriu en un inventari els objectes més íntims d'una família.

En tals frases, d'una importància cabdal per la filologia, hi bat la naixença d'una llengua : per exemple, la nostra.

D'aquesta llengua, provençal o llemosina, o més exactament llengua dels trobadors, es pot dir que'ls catalans en som els hereus.

Quan les normes poètiques d'aquella escola ja no influeixen enlloc, perduren a casa nostra i reglamenten àdhuc algunes produccions dels inicis de la nostra decadència, com ens tocarà observar un altre dia.

Els filòlegs solen compendre sota el domini lingüístic del provençal tot el domini del català, si bé reconeixent que, per les lleis que el regulen i sobretot pel seu desenrotllament literari, formem una llengua a part.

En els bons temps dels trobadors potser es tenia una idea contrària. Si bé és cert que la llengua de la poesia no s'ha dit catalana, s'han dit catalans molts pobles del Migdia de la França d'avui.

És molt coneguda la demanda una mica desconcertant feta envers l'any 1220 pel provençal Albert de Sisteró al Monge perquè triï

«qual valon mais : Catalan o Francès?»

i entén per catalans els de Gasconya, Provença, Llemosí, Alvernya i Vianès.

Els dos darrers comtes de Barcelona i els dos primers reis d'Aragó d'aquesta casa dominaven sobre bona partida d'aquelles extensíssimes regions.

Les llurs corts eren les més protectores de la poesia, i l'esfera d'acció catalana devia ésser gran.

En el Ribagorça, on avui domina un dialecte aragonès, és on s'han fet troballes de documents catalans dels més primitius. En regions endinsades de l'Alt Aragó (Jaca, Sant Joan de la Penya) els arxius demostren que en el segle XIII.è i primeries del XIV.èn abunden els documents escrits en català que són suplantats a les següents centúries per l'aragonès o castellà.

Es podria dir que el primer tractat de literatura conegut en el temps que parlem està contingut en les instruccions que el nostre cavaller Guerau de Cabrera dóna envers l'any 1170 al seu joglar Cabra.

És clar que entre les obres de provençals, catalans, aquitans, gascons o italians s'hi trasllueixen diferències, sobretot de lèxic i d'algunes formes peculiars de regió, però tal se creia una la llengua de la poesia, que avui dia costa molt treball distingir el país on s'han produït certes obres que ens han pervingut anònimes.

No obstant, alguns trobadors del millor temps eren afectats a construir obres dialogades o cobles en diversos llenguatges: aleshores sí que fa de més bon destriar si els interlocutors parlen genovès, gascó, toscà, català.

Un poeta nadiu de Provença, Ramon Feralt, en plena decadència del segle XIII.è temia no fer-se entendre prou bé:

«Car ma lengua non és
De dreg provençalés.»

No hi ha dubte que, durant la major partida del segle XII.è, el nom general de la llengua de la poesia era el de *llemosina*.

El primer trobador del qual es té notícia és, cosa prou sabuda, el jovial comte de Poitiers, Guillem VII, i novè duc d'Aquitània (1071-1127), que posseïa més terres que el rei de França.

Doncs no usa en les seves poesies el *gascó* parlat a Aquitània ni el *peitevi* parlat a Poitiers, sinó la varietat *llemosina*.

Del Llemosí eren Eble II, vescomte de Ventadorn, contemporani i amic de Guillem d'Aquitània, del qual no ens ha arribat sinó l'anomenada de bon poeta; Marcabrú i Cercamon, noms que joglaregen; també era del Llemosí el dolç i inimitable Bernat de Ventadorn, les obres del qual, malgrat ésser velles de vuit centúries, trasbalsen encara al lector d'avui; En Bertran de Born, ple d'odis, cantor de la guerra, enemic personal del nostre rei-poeta Alfons, el primer rei d'Aragó de la casa de Barcelona, que li tornava grat per desgrat; En Guerau de Bornell, d'Excidull, que els seus admiradors posteriors anomenaren el mestre dels trobadors; N'Arnau Daniel, de Riberac, aquell que el Dant i el Petrarca, que s'hi coneixien, tenien pel més excellent.

Hem dit els noms del quatre més notables poetes de tot el cel poètic de la literatura provençal, de tres dels quals diu el Dant *(De vulgare eloquio,* II, cap, 2) : que En Bertran de Born excellia en cantar les armes; N'Arnau Daniel, l'amor; En Guerau de Bornell, la rectitud, i posa un vers de cadascú.

És cert que hi continua dos poetes toscans del *dolce stil nuovo* (que era d'aire trobadoresc), que són Cino de Pistoia i ell mateix, delicadament anomenant-los així : *Cinum pistoiensem, amorem* (així mateix com Arnau); *amicum ejus, rectitudinem* (com Guerau), malgrat que l'Alighier tingués preferència marcada per l'Arnau Daniel que se li apareix al *Purgatori,* posant en sa boca els vuit versos llemosins, entre els quals,

«Eu sui Arnau que plor e vau cantan.»

Toscà i llemosí entrelligant-se.

Per això En Jaume M.ª Barbieri, savi italià del segle XVI.è, qui sap si fent-se ressò d'una opinió expressada anteriorment, diu en *Dell'origine della poesia rimata,* p. 28, que el *llemosí* era el *toscà* de la producció occitana.

¿No era cosa natural que el nostre Ramon Vidal de Besalú, que coneixia les obres dels principals trobadors, citant-los en les seves noves força sovint, en les *Razós de trobar* i potser en les *Regles,* sentís predilecció per la parladura llemosina com a llengua poètica?

Sobre la ventura del mot *llemosí* en la nostra literatura i les confusions a les quals ha donat lloc provarem tractar-ne el dia vinent.

L'estudi de la poesia provençal hauria d'interessar als catalans d'una manera especial, per diverses consideracions, entre les quals les següents:

1. Per la semblança, en línies generals, de la nostra llengua amb la dels trobadors, tenint-ne més que cap altra. La usada pels actuals felibres n'està més distanciada que no pas la catalana.

2. Per l'acceptació d'aquesta llengua literària pels nostres poetes quasi tota la durada de la producció llur.

3. Perquè Catalunya compta amb trobadors dels més illustres : per la visió de realitat que distingeix les obres llurs, en general, són els que millor retraten la societat del segle XII.è. Per això les poesies dels trobadors catalans solen ésser les més sovint esmentades.

4. Per la influència decisiva en la poesia religiosa anònima catalana. Sembla que, pel seu objecte i per la seva destinació, hauria de tenir un caràcter popular, i, no obstant, si hem de judicar per les poesies conservades, tenen tot l'aire trobadoresc: tot lo més, de vegades, són adaptació de poesies religioses populars a Provença o altres comarques veïnes.

El material, o deu inestroncable on es beu la poesia lírica d'aquells segles passats, són els reculls titulats cançoners. Gairebé tots els que contenen obres de trobadors varen ésser executats en el segle XIII.è i alguns en el XIV.è. Les més extenses d'aquestes antologies solen ésser còpies d'altres, on les obres de cada poeta es troben en el mateix ordre en manuscrits diversos. Això va portar a En Grober *(Die Liedersammlungen der Troubadour*, 1877) a establir aquesta teoria : Els cançoners són antologies formades tretes d'uns quaderns contenint obres d'un sol trobador.

Aquests cançoners, sobretot els més moderns, solen insertar una biografia capçant les obres dels principals poetes, i al començament de certes poesies hi apareix de vegades una razó, una mena d'argument o motiu pel qual el poeta l'hagués

escrita. Tant les biografies com les razós són inspirades sobre fets que es desprenen de les mateixes obres per compiladors o trobadors de la decadència que, com hem dit, s'inicia envers la segona meitat del segle XIII.è.

Algunes biografies tenen autor declarat : p. e. la d'En Bernat de Ventadorn és obra de N'Uc de Sant Circ, qui certament en degué escriure d'altres. Algunes, pels seus italianismes evidents, delaten la pàtria del redactor.

De totes maneres són excellents mostres de la prosa provençal. Algunes, encara que el fonament de la llegenda, inspirada en la incomprensió d'una o més obres d'un autor, se sostingui per un fil, són d'una bellesa veritable : p. e. la d'En Jofre Rudel i el seu amor a la princesa llunyana; una de les formes de la biografia del nostre Guillem de Cabestany i el seu cor donat a menjar a la seva enamorada; llegenda que es retroba en la literatura francesa, però cap tan divulgada com l'aplicació al trobador rossellonès.

Els cançoners provençals es coneixen per unes sigles de lletres que va senyalar-los En Bartsch en 1871, i per tots els estudiosos acceptades.

Totes les poesies dels trobadors eren per ésser cantades i no es comprenien els mots (lletra) separats del so (melodia); tres cançoners contenen abundants melodies, però sobre tots el conegut amb la lletra *R*, que és justament el qué conté més obres de catalans. Alguns poetes excellien, com se comprèn, tant en els mots com en el so, altres produïen mals mots amb bons sons (Jofre Rudel) i altres mals sons amb bons mots.

Mai més en el transcurs del temps la poesia ha ajuntat les gents més separades per diferències socials. Mentre el poeta fos cortès i ben dispost de sa persona, podia ésser admès en les corts dels més elevats personatges, i, si era d'humil procedència (la mare d'En Bernat de Ventadorn era fornera del castell) podia arribar, amb els dons dels magnats, a obtenir la cavalleria i bons palafrens. Senyor que no fos llarg de donar, mereixia el menyspreu i era objecte de la crítica més mortificant.

És cert que des del gran Alfons d'Aragó fins a Marcabrú,

fill de Na Bruna, el pobre Pan perdut, existia una llarga gerarquia senyorial tocada de poesia o afectada o protectora.

Poesia lírica i cortesa sense amor no es comprèn. El trobador triava la dama dels seus pensaments, la qual havia d'ésser el símbol de tota perfecció, bellesa i mèrit, de pretz, mereixedora del més gran respecte. Gairebé sempre, amb rares excepcions, era la dama d'un noble que acullia el poeta en sa cort. El trobador devenia com cosa, com vassall de la dama, un vassallatge amorós que tenia els mateixos aspectes del vassallatge feudal. Si el poeta traspassava els límits d'aquest amorós respecte, entrava en ira del senyor que l'havia protegit, abandonava la dama i la cort, i tal vegada el país, i se n'anava a un altre lloc a la recerca de protecció i d'un nou amor que tingués pretz fi i pogués obtenir-ne el joi.

Amb tot i això hi havien amors més vulgars. El primer trobador conegut, el gran Guillem d'Aquitània i de Poitiers, no li dolia fer-se passar per mut perquè la muller d'En Garí i d'En Bernat el fessin entrar a casa llur.

Tal com se'ns apareix aquest primer trobador-senyor, amb ritmes i rimes perfectes, amb el concepte de l'amor (en les obres menys vulgars, s'entén), amb l'entrada primaveral, relació de l'alegria de la natura amb el joi d'amor; així durà dos segles més de poesia trobadoresca amb mil varietats, fins que ve l'abús i les guerres amb França que vol apoderar-se d'aquell país ric i pròsper, les corts s'empobreixen, la condició social canvia i no estan per sentir cants novells ni sons prims.

Quin misteri i quina força té aquest acoblament de mots amb l'escandeig rítmic i el jugar d'uns consonants que, passant per Itàlia i per França, domina tots els països, i els poetes des de fa vuit centúries versifiquen de la mateixa manera que va fer-ho aquell més antic trobador!

És clar que al comte Guillem degué precedir una sèrie de poetes l'obra dels quals seria més imperfecta; és cert que existeixen algunes cobles monacals que apareixen molt antigues, que el fragment metrificat de Boeci és anterior a l'any 1050; però és veritat que se'ns presenta En Guillem d'Aquitània amb una frescor de fontana popular elevada a la més alta per-

fecció sabent i cortesa. Model veritable, en resum, del que serà sempre més la poesia artística de tots els pobles.

És hora ja de tractar, encara que sia passant-hi una ullada rabent, dels trobadors nadius de terres catalanes.

BERENGUER DE PALOL és el més antic. Les diverses formes amb què es troba el seu nom en els cançoners són aquestes: *A E I K* donen Berengiers de Palazol; *D*ª *f* Berenguier de Parazol; *R* Pararols; *D H* Berengiers de Palaol i Palaiol; per últim *C* ens ofereix la forma més catalana Berenguer de Palou. El lloc d'on era originari es nomena avui Palol, en el Rosselló, prop d'Elna. Creu En Jeanroy que aquesta darrera forma testifica un original català que el compilador de *C* devia tenir a la vista. En la poesia *Si eu savi'aver guiardó* hi fa una endreça al comte Jofre de Rosselló: això prova que aquesta obra ha d'ésser anterior a l'any 1163, data de la mort d'aquest comte. S'ha publicat diverses vegades un document de 1157 en el qual figura com a testimoni un *Raimundus Berengarii de Peladol*, que diferents provençalistes sospiten que fou el trobador. Va haver-hi dos bisbes de Barcelona de la mateixa família. El primer, havent estat abans canonge de Barcelona, signa el decret del seu predecessor Bernat de Berga en 1172 i en 1197 rep de l'església alguns llibres que ofereix glosar: en 1200 era ja bisbe i per actes se saben notícies fins a l'any 1203 (Villanueva, XVII, p. 201). L'altre bisbe Berenguer de Palou és prou conegut per haver pres part a la conquesta de Mallorca pel rei En Jaume, i perdut un peu en una acció.

La biografia, molt curta, esmenta alguns fets que les poesies no proven ni contradiuen. Es conserva en tres cançoners *A I K* que virtualment és redueix a dos, per l'excessiva semblança que existeix entre *I* i *K*. *Berengiers de Palazol si fo de Cataloigna, de la terra del comte de Rossillon. Paubres cavalliers fo, mas adregz et enseignats e bon d'armas; e cantava de n'Ermessen d'Avignon, moiller d'en Arnaut d'Avignon, que fon fils de na Maria de Peiralata.* En les tretze obres conservades no parla d'Ermessen, però té una endreça a una Maria, precisament una de les millors, la que comença *Ab la fresca clardat.* Fins ara no

ha pogut ésser identificat un tal Bernat que menciona dues vegades, en *De la gensor qu'om vei al mien semblan* i *Ab la fresca clardat*, en la que declara *me avetz, en Bernat, en vostra senhoria*. En Milà troba que els versos d'En Berenguer de Palou es remarquen per la dolcesa i facilitat i per una senzillesa que sembla haver estat distintiu, encara que no esclusiva, dels antics trobadors rossellonesos. En Jeanroy accepta aquesta opinió, fent algunes reserves sobre determinats defectes que hi troba.

Com que el comte Jofre III de Rosselló va començar a regentar el seu comtat en la minyonia i va morir a més de seixanta anys, ignorem evidentment si la vida poètica d'En Berenguer de Palol va escolar-se en la primeria o a la fi de la del comte (1113-1163). De totes maneres, En Milà, que tots els fets sospesava i verificava, va establir el següent principi : «Poeden por su antigüedad considerarse sus obras como el primer paso de la poesía de los trovadores, antes de introducirse en Cataluña».

Les cançons d'aquest trobador tenen un altre encís. El cançoner *R* que ens n'ha preservat més obres, ens dóna el so de vuit d'entre elles. De manera que, a més de llegir-les, podem cantar-les; com tothom sap, els Srs. Jeanroy i Aubry, varen donar-les a conèixer en 1908 en l'*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*.

Alfons d'Aragó, I de Barcelona, nat a Barcelona el 1.r d'abril de 1152, fou rei el 1162; morint a Perpinyà el 20 d'abril de 1196.

La biografia no diu sinó : «*Lo reis d'Aragon, aquel que trobet, si ac nom Amfos : e fo lo primer reis que fo en Aragon, fils d'en Raimon Berengier que fo coms de Barcelona*». En acabat, no fa més que posar els seus successors fins a Jaume I, època en la qual fou escrita.

De segur que des de molt jove componia cançons; En Guerau de Cabrera l'esmenta envers l'any 1170, quan el rei no tenia sinó divuit anys, com obres que un joglar hagués de saber. En Bertran de Born, en una obra injuriosa contra Alfons, ens fa

saber que «era flac e gran, tal que·s lauza en chantan»; i el cantor de la guerra compongué aquesta obra abans de 1187.

De tantes poesies com degué escriure, els cançoners *C I K R c r* ens donen una sola obra, per cert tan fresca i gentil com correcta, republicada moltes vegades, que comença:

«Per mantas guizas m'es datz
Jois e deportz e solatz;
Que per vergiers e per pratz
E per foillas e per flors,
E pel temps qu'es refrescatz
Aug alegrar cantadors.»

En Guerau de Bornell li fa una demanda, un xic desconsiderada, «*Be·m plairia, seign'en reis*», a la qual respon amb molta traça i elegància. El rei va influir perquè el gran poeta llemosí d'Excidull abandonés el «trobar clus» a les puerils subtilitats del qual s'havia entregat de ple. Per això sens dubte diu En Guerau de les seves cançons:

«C'aissí leu, s'era plas,
Poiri' entre ·ls Catalas
Passar en Provensa,
Que chansós leu enterduda
Lai val e s'esvertuda.»

No prenent a ofensa els insults que li havia dirigit En Bertran de Born, deia que volia casar els sirventesos d'aquest amb les cançons d'En Guerau de Bornell.

Guerau de Cabrera. Ja hem tingut ocasió d'esmentar avui l'obra única d'En G. de C., però de segur que no n'existeix una altra que tingui tant d'interès per la història literària. Sembla haver estat escrita després de 1170, perquè retreu N'Ebles de Ventadorn, que va morir molt vell en aquella data. Parla també de N'Alfons i d'En Rudel i d'En Marcabrú com a poetes, i no en cita cap més de posterior. Tot indicant al joglar Cabra el que un joglar ha de saber i ell no sap, li dóna En Guerau un veritable *ensenyament* retreient-li moltes cançons de gesta franceses i prous del cicle Asturià. En Bertran de Born l'anomena

Ponç Guerau, i dient que és un dels cavallers més poderosos de Catalunya,

«De lieis que ten Cabreira e·l fons d'Urgelh»

referint-se a Marquesa, esposa d'En Guerau. Del trobador Ponç Guerau, personatge històric, en Milà en reuneix els fets principals de sa vida.

Gervasi de Tilbury, mariscal del regne d'Arles, en els seus *Otia imperialia* (III, XCII) fa una pintura *De aquo Giraldi de Cabreriis* i d'ell ve a dir que era en el seu temps a Catalunya un cavaller notablement ornat per la naixença, valent en cavalleria, de gràcil elegància; en la joventut era alegre, rialler, instruït en diversos instruments musicals, envejat pels cavallers i desitjat per les dames.

Els ensenyaments destinats al joglar Cabra, encara que conservats en un sol Cançoner, degué tenir molt crit en el temps dels trobadors immediats : Guerau de Calansó (1200-1210) el pren per model de les seves instruccions de joglar, i el mateix va fer En Bertran de París, de Roerga, contemporani del comte Enric II de Rodés (1274-1302).

No cal dir que l'obra única d'En Guerau de Cabrera ha estat publicada diverses vegades, estudiant-se les poesies que anomena, per Bartsch, Milà, Crescini i Bartholomeis, essent molt útil la contribució d'En Patzig per l'esclariment d'alguns punts foscos encara.

GUILLEM DE BERGADÀ. L'obra poètica d'aquest turbulent senyor, que pel seu mal cap va perdre el vescomtat, és de les més notables i digna d'estudi. Se conserven trenta cinc poesies, i la gran majoria dels cançoners provençals, en contenen bon nombre; divuit manuscrits, més dos de catalans. En Milà, que va conèixer poques obres, va estudiar-les bé, malgrat la repulsió que inspiren algunes d'entre elles que no contenen més que ultratges. En Miret va acoblar diversos documents interessant la vida d'aquest trobador extraordinari, però la biografia encara està per escriure. La que duen els manuscrits aquesta vegada va bastant d'acord amb les dades que ens ofereixen les poesies i els fets que poden certificar-se documentalment.

El document més antic, que és de 1140, ens el presenta firmant una concòrdia amb els seus pares Guillem i Berenguera. Vivia encara el pare, quan el trobador va matar traïdorament el vescomte de Cardona en 1174. Amistats i enemistats és un seguit durant la resta de la seva vida, i les poesies, sirventesos i cançons, algunes d'un caire popular que cercaríem debades en tota la llarga producció trobadoresca. Vives i mogudes, en elles maldiu del marquès de Mataplana, o del bisbe d'Urgell, del rei Alfons o d'En Bernat de Basell. Convençut de la seva força poètica, de l'èxit de les seves cançons, no s'està de lloar-se'n ell mateix com de fer caure de cavall el cavaller més esforçat amb la llança seva contra la qual ningú té resistència.

En Miret creia que degué morir pels vols de l'any 1203, setze anys abans, havent atorgat testament. Però una poesia molt delicada, *Arondeta, de ton chan m'azir*, el suposa atendat a les vores del Garona. Si fos certa aquesta suposició, hauria caigut a la batalla de Muret amb el seu rei; però no és fàcil que estigués en estat de combatre als vuitanta anys, si també es refereix al trobador l'esmentada concòrdia de l'any 1140.

Gairebé la major part dels provençalistes han tractat de l'obra o de la vida d'aquest trobador. Hem de dir ben de pressa que té sis obres en les quals, sense maldir de ningú, En Guillem de B. s'entrega a tot pler a la seva emoció, no sortint, però, dels amples cànons que afectava en aquells bons temps la lliure poesia.

Guillem de Cabestany. D'aquest Guillem si que la biografia, o les biografies, li han donat molta més anomenada que les seves obres. Aquella es conserva en quatre estats, amplificació de la llegenda del cor menjat de la qual hem dit quelcom més amunt. El trobador, la bella Saurimonda, En Ramon de Castell-Rosselló, són personatges reals i històrics, però no tenen res a fer amb la llegenda, prou bonica i escrita en bona prosa i que és impossible precisar quan va ésser incorporada al nostre trobador, cantor dolç d'una història amorosa, que podria començar amb la poesia *Lo jorn que·us vi, domna, primeiramen.*

Quant a Saurimonda, que en havent menjat el cor d'En Guillem va tirar-se daltabaix d'una galeria, era vídua d'En

Pons de Vernet, quan envers 1197 va casar-se amb Ramon (el suposat matador del poeta). Havent enviudat d'aquest, va casar-se encara amb Aimar de Mosset, amb el qual signa diverses actes entre els anys 1210 a 1220. L'haver posat en evidència aquests documents es deu al savi arxiver de Perpinyà, Alart.

Des de l'any 1869 data l'edició de les poques poesies que ens resten de tan suau poeta. Ara n'existeix una excel·lent edició, publicada en 1914, deguda a En Langfors.

D'En Guillem de C. se sap que figura com a testimoni en un document de 1162, que ha estat publicat diverses vegades, i que va assistir a la batalla de les Navas, entre els cavallers de Catalunya.

Huc de Mataplana. D'aquest gran i ric senyor se'n conserva un partiment amb el joglar Reculaire, quan el poeta era donzell, perquè es nomena encara pel diminutiu *Uguet*. Te també un sirventés dialogat amb En Ramon de Miravals i una demanda, sempre enginyosa, endreçada a Blancasset. A les acaballes del segle XII.è tenia una sumptuosa cort el castell de Mataplana. Família i castell, del que no en resten ara sinó l'emplaçament, dels quals tan afectada ha estat la llegenda.

Però En Ramon Vidal de Besalú, una de les figures més simpàtiques i més intel·ligents dintre els nostres poetes, ens pinta el castell de Mataplana ple de vida i de color, del seu protector i amic Uc. Ens cal imaginar el castell en peu, els cavallers jugant als escacs, les dames solaçant-se amb la bonesa de la temperatura, mentre se sentien els cavalls renillar a baix en les estables. Els llocs d'Abadals i Monagals, avui convertits en confoses runes, devien ésser ben habitats, i Sant Pere de Montgrony devia tenir encara aspecte d'edifici nou. *So fo e·l temps c'om era jais;* al bo i millor, veuen un joglaret pujar al castell, i tots, dames i cavallers, abandonen els deports, esperant quines noves portarà i quins sons sabrà de noves cançons. El joglaret resulta que ve a sometre a la decisió del vescomte de Mataplana una qüestió amorosa entre dues dames del Llemosí, del mateix Excidull, pàtria de l'il·lustre Guerau de Bornell, que amen un mateix cavaller. N'Uc, el joglar i En Vidal, se'n van

a un bosquet a la banda ubaga (que el que ha seguit la regió sembla endevinar l'indret) i allí proven de pendre determini.

Un altre caire de la vida del joglar espandidor de bones obres ens descriu en unes altres noves, *Abrils issi'e Mays intrava*. El poeta s'està concirós sota les voltes de la plaça de Besalú i veu venir un joglar que se li acosta. En Vidal li proposa d'anar-se'n tots dos a conversar en un verger, sota l'ombra d'un arbre; i el joglar es queixa dels temps que corren, de la poca protecció que troba ara en els poderosos, comparat en el temps de la infantesa, quan acompanyava al seu pare, joglar com ell mateix; i li fa relació d'un interessantíssim itinerari de les corts i castells que ha passat i com ha travessat el Pireneu per arribar fins a Besalú. En Vidal li contesta amb paraules plenes de seny i li aconsella on ha d'anar per Catalunya per cantar amb èxit.

Havia aconseguit Alfons, a qui nomena *paire nostre rey cortès*, és a dir, Pere el Catòlic. Havia visitat la cort d'Alfons VIII de Castella i la seva esposa Elionor d'Anglaterra. En un bonic poema, *Castiagelós*, ens presenta una interessant qüestió com una novelleta, en la qual també intervé un joglar.

Aquests tres llargs poemes han estat comentats i publicats, com es pot suposar.

La llur divulgació en el nostre país degué ésser molta, a judicar pel nombre de cançoners que n'hi havia.

El *C* ens dóna quatre poesies de caràcter líric, però és l'indispensable *R* que ofereix l'única redacció sencera d'aquests tres poemes. No obstant, els mss. *L*, *N* i *P* proporcionen fragments de cançoner d'En Ramon Vidal, *Noves* imperials, que eren l'obra *So fo e·l temps*. Però encara en escobertes a Perpinyà i a Barcelona varen descobrir-se altres fragments de nous cançoners d'obres rimades d'En Vidal de Besalú. I encara molt darrerament, en un inventari va retrobar En Duran i Sanpere notícia d'un cançoner que debutava *Aysó son les noves rimades den R. Vidal de Bezaldú*.

Hem hagut d'esmentar les *Razós de Trobar*, que va tenir una decisiva influència entre els poetes catalans, essent imitada per altres tractadistes, de la qual en tenim dotze còpies conegudes.

Amb les obres dels tres últims trobadors que acabem d'esmentar, hem fet entrada al segle XIII.è. Quan s'inicia la decadència en les regions d'origen d'aquesta lliure poesia trobadoresca per raons d'ordre polític, no para i tal volta creix a Catalunya, essent encara terra de trobadors professionals.

Ja entrat el nou segle, notable per grans fets de conquesta i de força expansiva dels catalans, per més que va dur un canvi total d'orientació política als nostres reis (abandó dels països ultra pirenencs i extensió per terres del sud i illes mediterrànies), va dur-nos també una gran força productiva en diverses branques de la literatura.

En ço que es refereix a la poesia, citarem només per memòria els rossellonesos PONS D'ORTAFÀ (del qual no en podem llegir avui més que dues poesies), En FORMIT DE PERPINYÀ i En RAMON BISTORTS DE ROSSELLÓ, cada un dels quals és conegut per una obra.

En un llibre que fa temps que estic preparant, crec poder demostrar que ens pertanyen en BERNAT MARTÍ, el pintor, conegut per set obres prou interessants, i En RAMON DE CASTELLNOU que, després de sis obres líriques que ens donen els mss., va ésser autor d'un *Doctrinal* en metre èpic, en el qual s'arrepenteix dels *crois cantars c'ai fagz per mon abeliment;* sens dubte no és obra de jovenesa.

Aquest *Doctrinal* fa pensar en els *Proverbis rimats* d'En GUILLEM DE CERVERA, escrits posteriorment a l'any 1269. També fa constar que prefereix escriure

«Verses proverbials en loc de cells qu'ay faits
Legers e venarsals qu'ai en cantan retraits.

Les dues obres eren producció de senectud.

El cançoner *E* ens ha conservat tres cançons del poeta GUILLEM RAMON DE GIRONELLA, de segur pertanyent a la illustre família gironina d'aquest cognom.

En Milà no el va conèixer, i nosaltres l'identifiquem amb el RAIMUNDUS DE GERONELLA, mort en 1239, segons testifica una llauda sepulcral del monestir de Sant Daniel de Girona.

Són sens dubte en nombre regular els poetes del segle XIII.è

dels quals no ens n'ha pervingut cap obra. Convindrà, en nom de tots, esmentar En BERNAT VIDAL. En Cerverí de Girona diu d'aquest que l'ha vist finar i que era del bisbat de Gironès i, junt amb un tal Palaol, diuen que

«trobaire pus prims no n'és
el mon, de xans afinar».

El rei Jaume diu en la Crònica, *que era hom savi e anava ab nos*, i En Bernat Desclot també el nomena amb distinció.

El rei PERE EL GRAN (1276-1285) que havia estat mentre era infant Pere, afectat i protector de trobadors i joglars, té una demanda al seu trobaire PERE SALVATGE, que demostra la preocupació per la propera invasió francesa. El cançoner *C*, que tantes vegades hem hagut de nomenar, ens ha conservat aquesta obra amb la resposta d'En Pere Salvatge, però el que porta la sigla *I* completa la del comte de Foix, Roger Bernat III, enemic personal del rei per haver-lo vençut a Balaguer i empresonat a Ciurana : no cal dir que es posa del cantó de França, el mateix que En Bernat d'Auriac, de Bezers, el primer meridional que es mostra hostil al casal d'Aragó.

D'En Pere Salvatge no en tenim res més que la resposta que fa al seu rei. Per documents és més conegut : En Pere el Gran li concedeix diverses pensions com a joglar del rei, des de 1280; després de fer-li donacions de terres a ell i a sa muller el convoca a 13 de juliol de 1285 per anar a la guerra contra els francesos invasors. Mort Pere, el successor Alfons II encara li fa més dons; elevant-lo de categoria, li dóna càrrecs administratius, entre els quals la d'ésser distribuïdor de les monedes degudes als joglars i cantadors que havien animat les festes de la coronació. En 1287, vivint ell i la seva família al palau reial, varen reptar la filla d'En Pere Salvatge; essent creença d'En Miret (que publicava aquestes notícies) que el deturar-se de cop la documentació referent al poeta, fa sospitar que morí no havent pogut resistir aquell drama de família.

Els mss. ens han tramès dos sirventesos molt estranys del TROBAIRE DE VILARNAU. Se sabia que es trobava a Narbona l'any 1257 amb En Guerau Riquier, lloant Felipa d'Andusa, muller

del comte Amalric, i que formava part del seguiment de l'infant Pere, com En Cerverí, en viatge a Castella de l'any 1269. El malaguanyat Miret i Sans, en un estudi pòstum, va trobar-lo encara a sou de l'infant Pere en 1275.

Hi ha tres Vilarnaus a Catalunya : Vilarnau de Canós, aprop de Banyoles; Vilarnau, a la vora de Canet del Rosselló; un castell de Vilarnau de Subirats d'Anoya. En la documentació de tots tres abunden Guillems. En Miret s'inclinava pel primer, el Vilarnau de Canós, de manera que el nostre trobador podria dir-se Guillem de Vilarnau.

CERVERÍ DE GIRONA. És un fet curiós que mentre en el país d'origen decau la llengua i la poesia dels trobadors, a Catalunya semblen créixer, si no sempre en qualitat, en extensió, l'ús de la llengua i l'ofici de trobador. Ja hem dit fins ara una sèrie de noms de poetes de la segona meitat del segle XIII.è, però cap va ésser tan popular en el seu temps i va deixar un rastre més llarg que va durar més de dos segles, com En CERVERÍ DE GIRONA. De cap altre trobador, i aquest ho era de professió, ens n'han pervingut tantes obres i tan variades : tots els gèneres, totes les formes de rimes i combinacions estròfiques va cultivar; també del seu temps es copiaren i se'n formaren reculls i cançoners. Per donar només una lleugera idea de la seva producció, caldria un llibre. Els neguits que passa, l'alta idea que té de la inspiració, el cansament de pidolar als rics, els personatges que retreu, el concepte trobadoresc de la seva dama, Sobrepretz, la casa de Cardona, descripcions plenes de vida de les corts, l'activitat del rei Jaume el Conqueridor, el seguiment de l'infant Pere, la seva possessió de Santa Seculina, l'alberg que construeix que li costa molts versos, la datació dels seus sirvantesos, la vida local de l'Empordà, els molts pobles i castells que cita, les dames i els senyors que nomena en el seu interessant testament humorístic; tota una època apareix retratada fidelment amb la vivor que solament pot presentar l'obra literària, i que no s'acostuma transparentar en la fredor dels documents. Però també l'enorme quantitat d'obres d'En Cerverí només podem fer que llegir-les i estudiar-les amb certa fredor; cap poesia seva ens ha arribat

acompanyada de l'indispensable so, de tantes i tantes melodies com degué compondre en sa vida, que degué escolar-se segurament durant una bona part del llarg regnat del Conqueridor i els primers anys del seu fill Pere el Gran.

Si en l'obra poètica de l'acurat i excellent gramàtic Ramon Vidal de Besalú, els erudits hi han trobat catalanismes, en els versos d'En Cerverí se'n trasllueixen a centenars, de declinació que està mal regularitzada, de diftongació que està molt sovint reduïda a la catalana, de rima i sobretot de lèxic. Era fatal, malgrat les escoles, que el llenguatge parlat tot el dia per tothom s'infiltrés en el dels poetes catalans.

D'En Jofre de Foixà se'n sap ara ja prou cosa per documents. Era fill del comte Bernat de Foixà i de Beatriu. De tendra edat professa en l'any 1267 en el convent de frares menors de Barcelona. En 1275 sortia de l'Ordre de Sant Francesc i entrava en la de Sant Benet, probablement al monestir de Sant Feliu de Guíxols. Deu anys més tard té el càrrec de cambrer d'aquell monestir; l'infant Alfons li regala una mula, i és nomenat procurador de Sant Pere de Galligans, i Pere el Gran li encomana el castell de Montagut al fort de la invasió francesa; l'any següent, Alfons II li encarrega l'administració de les rendes del priorat de Montserrat.

En Jofre de Foixà és autor de les conegudes *Regles de trobar* inspirades sobre les d'En R. Vidal. Com que les dedica a Jaume (més tard rei d'Aragó II) com a rei de Sicília, hagué de fer-ho entre els anys 1286-1291. Probablement ja no es degué moure de Sicília, perquè el trobem a Sant Joan de Palerm i a l'església de Castronovo, protegit pel ja rei d'Aragó Jaume II.

Es conserven d'En Jofre de Foixà quatre obres poètiques trobadoresques endreçades a la Mare de Déu, i una d'humorística, com a monge, desconeguda encara.

Ramon Lull. No convindria cloure avui sense mencionar, d'una manera rabent com tots els poetes catalans dels quals ens ha pertocat tractar, de les obres rimades de la figura magna de la nostra antiga literatura, En Ramon Lull. De les que

tenen per objecte divulgar tractats valent-se de la forma mètrica narrativa per a més fàcilment popularitzar la seva doctrina, no ens interessaria parlar-ne avui, que les més són obres de darreries del segle o dels primers anys del XIV.è Però ell conexia trobadors i joglars, que surten sovint en les seves obres en prosa : té les dues poesies de Blanquerna, *A vos, Dona Verge Santa Maria* i *Senyor ver Deus tot glorios*, que intenten ésser escrites en llengua llemosina i tenen tot el caient de les obres líriques d'un trobador devot: ambdues són força inspirades. De les *Hores de Nostra Dona* i dels *Cent noms de Deu* plegats n'hem vist dos mss. que tenen l'aspecte d'un veritable devocionari o d'unes *horetes*, petits i caplletrats. Les obres en metre èpic, de cobles monorimes amb cesura marcada *(Plant de Nostra Dona*, 1275-6), el punyent *Desconort* (1295) i les *Regles introductores*, són del més gran interès, àdhuc considerades per la forma externa.

Els rims de Ramon Lull, càlids com eren d'amor diví, mai varen incorporar-se en els cançoners provençals ni catalans; la seva imperfecció els allunyava i ell mateix no ho pretenia, el llur objectiu era ben diferent del que perseguien els últims trobadors. Els cançoners que porten composicions poètiques, en nombre de sis, no porten obres de ningú més, de manera que són exclusivament cançoners lul·lians.

Amb aquest nom insigne clourem la present primera lliçó, encara que no hem dit res de nou pels presents. Tots plegats, i jo mateix, estarem més ben preparats per a seguir les petjades que els poetes catalans de temps passats varen deixar marcades al llur pas per la vida en aquesta nostra ciutat de Barcelona.

JAUME MASSÓ TORRENTS

(Seguirà.)

CATALUNYA VISTA PER UN ESTRANGER

(Any 1494)

L'agost de 1494 l'alemany Jeroni Münster (llatinitzat *Monetarius)*, ciutadà de Nuremberg, emprenia amb tres companys un llarg viatge per Espanya, França i Alemanya. La relació del seu passatge per la Ibèria ha estat publicada íntegrament per primera vegada per Ludwig Pfandl en la *Revue Hispanique* (vol. XLVIII, pp. 1-179)*. Donada la importància d'aquest itinerari, del qual N'Artur Farinelli ha dit ja fa anys que el reputa com el més interessant viatge per Espanya de l'Edat mitjana, en donem a conèixer alguns fragments tan interessants com pintorescos, en català. Hem triat la part principal relativa a Catalunya, sentint que la manca d'espai no ens permeti traslladar tot ço que es refereix a terres de llengua catalana, així per exemple la descripció de València. Hem traduït literalment, en tot el possible, no sempre essent factible ni necessari seguir-lo al peu de la lletra, ni calent vertir certs passatges.

Per a la bibliografia relativa al *Itinerari* d'En Münster, cal veure la darrera obra d'En Farinelli, on reuneix i completa tot ço que havia publicat sobre viatges per la península : *Viajes por España y Portugal desde la Edad Media hasta el siglo XX. Divagaciones bibliográficas* (Madrid, 1921, pp. 74-76). De lectura suggestiva, aquesta obra del gran crític i erudit italià fa venir el viu desig de llegir narracions de viatges per Catalunya, fonts literàries per a la seva història, completament desconegudes entre nosaltres i que ell indica. Una d'elles era certament la del viatger nuremburguès. — A.

[DE LA CIUTAT DE BARCELONA]

El 21 d'aquell mes [setembre] des de Girona, en 14 llegües, arribàrem a la nobilíssima ciutat de Barcelona, la qual està

* *Itinerarium Hispanicum Hieronymi Monetarii, 1494-1495.*

situada a la riba del mar baleàric i és cap de tota Catalunya. Les seves muralles són construïdes bellament. Amb carreus per tot el voltant fins al costat de mar, amb baluards i torres.

Hi ha una plana bellíssima tocant al mar pel cantó de migdia i voltada per l'orient, occident i septentrió de fèrtils muntanyes a manera de semicercle. Al llarg de la costa hi és edificada la nobilíssima ciutat de Barcelona i, com he dit, està voltada d'una muralla fortíssima, i disposada en forma circular. En el centre de la ciutat, sobre un muntijol, s'alça magnífica i superba l'església Catedral i Episcopal, dedicada a la Santa Creu. La seva estructura és molt exquisida. En el seu recinte hi ha més de vint altars amb taules importants, daurades, una magnífica biblioteca, demés d'un hort de tarongers, llimoners i xiprers. Ens foren mostrats els principals joiells del tresor. Entre els quals hom ens féu veure una custòdia, de noranta quatre marques, d'or puríssim, difícil de descriure, decorat com és de tantes perles i pedres precioses. L'església, no res menys, és d'una fabricació meravellosa. Sota el chor hi ha la cripta on reposa el cos de santa Eulàlia, verge, martiritzada en temps de Dioclecià. Vint llànties cremen tothora en aquesta cripta. Vaig pujar a un altíssim cloquer, des d'on com des d'una torre de guaita, vaig albirar clarament l'encontrada i la ciutat. Quin espectacle més admirable! La ciutat té, entre el seu recinte i dues llegües al voltant dels seus murs, més de trenta monestirs de frares i de monges, i crec que és dues vegades més gran que Nuremberg. En sa major part, totes les cases són fetes amb carreus. Des del portal de Sant Antoni fins a la mar, cap a occident, tot són horts i camps i bella florida de magraners, llimoners, nesplers, tarongers, palmeres, cards, pins i vinyes, etc. La terra és fecunda i fèrtil. Fora el portal de l'Àngel, pel cantó del nord, hi ha el convent dels frares menors de l'observància, dit Santa Maria de Jesús. ¡Oh que és bell aquest edifici, amb la seva important biblioteca, amb les seves celles, hortets, fonts de regar i fruites diverses! Hi ha en l'església episcopal més de quaranta quatre canonges. Els altres clergues són en nombre tal, que sols els d'aquesta església són

dos cents, i no hi comptem els d'altres parròquies, Sant Just, el Pi, Santa Maria del Mar, etc. Estic que a Barcelona hi ha més de 2,000 religiosos entre homes i dones.

DEL REGIMENT DELS CATALANS

Barcelona fa més de quaranta anys era molt floreixent i havia crescut considerablement amb el comerç. Els reis d'Aragó, en lluites contínues, empenyoraren successivament en profit de la ciutat els patrimonis reials de tot el comtat català. Amb la marxa del temps, tots els béns de la corona del comtat de Rosselló, de Girona, de Tortosa, i, oi més, el llur patrimoni de la ciutat de Barcelona, pervingueren a aquesta ciutat. Així és com Barcelona viu ara amb gran llibertat. El seu regiment és tal, que cada tres anys són elegides tres persones; una per l'estament eclesiàstic, altra per la noblesa i una tercera pel poble. Els tres es reuneixen cada dia en un bell palau, que porta el nom de *Deputat*, és a dir, casa per a això deputada. Els tres perceben els tributs que abans eren reials, n'imposen d'altres quan convé, i ténen llurs escrivans que ho fan constar tot en ordre. Altres tributs són els propis de les ciutats i viles, no reials : cadascuna cura dels seus, segons li sembla. Fa quaranta quatre anys que, per raó de supèrbia i d'altres vicis el poble es revoltà contra els prohoms de la ciutat, havent-ne de fugir els més rics. Des d'aleshores, el seu comerç emigrà cap a València, de tal manera, que avui Barcelona és gairebé una ciutat morta si es compara amb el que era abans.

DE LA CASA DELS MERCADERS

Vora la mar hi ha una casa amb voltes magnífiques i superbes, tant que se la podria pendre per una església o per un gran palau. Li és adjacent un hort esplèndid en el qual hi ha deu rengles de tarongers i de llimoners, i en el mig un brollador, i als costats seients de pedra. En aquesta casa es reuneixen

dues vegades al dia els mercaders per tractar-hi llurs afers. Ells l'anomenen La Llotja, ço és, casa de contractacions. En l'interior hi ha bancs i taules de canvi, molt ben disposades per a guardar-hi els cabals públics.

DE LA CASA DE L'INFANT ENRIC

L'infant Enric, que morí l'any 1453 a Nàpols ferit d'una bombarda, va deixar un fill del mateix nom. El rei Ferran que ara governa i ell són fills de dos germans. El mateix infant fou més donat a l'oci i la voluptat que no pas a les armes. Prop de Sant Francesc féu construir una casa senyorívola i superba com cap n'hi hagués. Les cambres de tota la casa són agençades amb figures de diferent treball i color. Tots els seus sostres són decorats d'or puríssim i de flors vàries daurades. Quina casa més superba! [*L'autor continua parlant amb gran admiració d'una gazel·la i d'una mena de papagai que va veure en el palau de l'infant N'Enric.*]

DEL MONESTIR DE FRAMENORS

Prop d'aquesta casa [de l'infant Enric], vora la mar, hi ha el gran monestir de l'Ordre de Sant Francesc. El seu interior enclou el monestir petit amb un senzill claustre, refetor, celles i una església, a guisa de cripta, la qual sant Francesc féu bastir, quan hi féu, per alguns anys, una vida estretíssima. Aleshores la ciutat era petita. Té l'església una única finestra quadrada amb barrots de ferro, al través de la qual la gent de mar oïen la missa i les prèdiques del sant. Es conserva encara una antiga i senzilla imatge de la Verge, bell ornament de l'església primitiva. Ara totes les coses comencen de decaure. Ni els seus frares són de l'observància, bé que entre ells n'hi ha de doctíssims, com és ara Joan de Berga, home de molt talent, d'edat de setanta set anys, el qual, segons me va dir, prengué part en el Concili de Basilea. És persona doctíssima i de memòria privi-

legiada, malgrat els seus anys. En el chor de Sant Francesc hi ha magnífics enterraments de reis d'Aragó. Hi veiérem el cos embalsamat d'una reina morta feia més de vuitanta anys, i que es conserva incorrupte. En el chor hi ha també un bell retaule. El convent té un gran hort el qual és regat amb l'aigua viva d'un pou : un ase en treu contínuament catúfols plens d'aigua que, mitjançant canals, s'escampa per tot l'hort.

També hi ha el monestir de Sant Domènec, admirable i estupend, en res inferior al que s'acaba d'esmentar. En les esglésies d'ambdós convents s'hi veuen penjats molts escuts de nobles difunts, la qual cosa és d'un efecte bell i sumptuós.

DE L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA

Anys enrera la justícia era molt mal administrada per tal com els procuradors advocats — igual sol passar a Alemanya i als nostres països — amb llurs capciositats pervertiren l'equitat i el dret. Un any, mentre el rei es trobava a Barcelona es van reunir els representants de Catalunya i, amb consentiment reial, foren nomenats vuit doctors en dret pagats per la Casa del Deputat a raó de 500 lliures anuals cadascun, és a dir, 600 florins del Rhin, i un *lloctinent* de Catalunya. Els quals, escoltades sense trigança les parts, fixen immediatament el dia i profereixen sentència de la qual hom no pot apellar, essent-los-hi prohibit sots pena pecuniària i corporal, de rebre cap gratificació. I moltes vegades hom els ha temptat ocultament perquè n'acceptessin. Aquell any han estat absoltes més persones que abans en vint anys. Feta aquella ordinació, el rei va perdre la primera causa : puix un cert apotecari el va demandar exigint-li mil ducats que devia el difunt pare del rei per aromes i medicines. Proferida sentència contra el rei com a hereu del seu pare, pagà immediatament a l'apotecari. Si aquells vuit doctors i lloctinent jutgen malament per engany, favor, ira o bé odi, aleshores s'apella al rei, i si es prova que la sentència és injusta, llavors el condemnat és absolt i aquells són condemnats en lloc seu, de manera que són obligats a pagar-li dels llurs cabals. En-

cara en aquells dies fou condemnat un subjecte amb la seva muller, els quals amb fals testimoni havien motejat de *marrà* un home honrat. Després que hom l'hagué cremat per mitjà de veritables *marrans*, fou descobert el fals testimoni, per la qual cosa foren lligats sobre someres i morts a garrotades.

DEL PRETORI [CASA DE LA CIUTAT]

Barcelona té un pretori sumptuosíssim amb un bell verger i grans palaus, on els magistrats i els prohoms es reuneixen, despatxant els negocis de la ciutat. Hom ens féu veure una gran sala plena de grans llibres, tant que semblava una biblioteca, i on any per any en cada llibre són escrits els anals de la ciutat, no sols en ço que es refereix a la part econòmica i administrativa, sinó també altres detalls. I així, si algú té algun dubte respecte algun fet determinat de temps passats, no té més que anotar el dia i l'any perquè hom pugui trobar en el volum dels anals ço que necessita.

DELS OBSEQUIS QUE SE'NS FEREN

[*L'autor reconta com els viatgers foren invitats a casa d'alguns comerciants alemanys*], on beguérem i menjàrem a la catalana. Per a delitar-nos no deixaren mai de tocar músics amb diversos instruments. Demés, ballaren, fent salts a estil dels moros. Què més? No crec que a Alemanya es trobi cap noble que pugui obsequiar de tal manera. Quants plats? Quantes fruites? Quants vins prenguérem? És impossible de dir-ho. ¡Tant de bo pogués correspondre dignament a aitals persones o als seus fills o amics!

DELS CANALS SUBTERRANIS

Barcelona té en la seva major part i en les places més freqüentades conduccions i canals subterranis d'aigua, de tal manera

que totes les immundícies de les cuines i dels clavaguerons desemboquin al mar. Si aquests canals fossin massa carregats per forasters ignars s'esbotzarien les conduccions i els paviments. Això es veu també a Nàpols, a Papia, ciutat de Lombardia, i a València, la gran ciutat espanyola.

DEL MONESTIR DE MONTSERRAT

El dia 26 sortírem de Barcelona arribant, després de 7 llegües de camí al Montserrat, essent hora molt avençada. Entre molts i diversos colls s'alça preeminent i alt gairebé fins als núvols, i sembla com si fos tallat i dividit amb una serra. En sa major part formen la muntanya roques nues sense vegetació, i entre els talls i el pedruscall, creixen varietat d'arbrissons. En ésser, doncs, al peu de la muntanya, pujàrem per un camí llarg, estret i tortuós fins arribar, a distància d'una milla, a un replec de la muntanya, on trobàrem l'insigne monestir, intitulat de Nostra Dona Maria de Montserrat, servit per monjos benedictins de rígida observància. Aquests van ésser portats enguany des de Castella pel rei Ferran, qui n'expellí els antics frares que havien menat una vida libidinosa i irregular. Igualment va concedir a l'abat un petit bisbat en un poble proper al comtat del Rosselló, per tal que no posés obstacles als seus plans.

És lloc devotíssim. En l'altar major cremen contínuament nit i dia vint-i-tres llànties, totes gairebé d'or i d'argent. Hi ha també grans ciris, dels quals en vaig comptar fins a disset. N'hi ha de deu i de dotze centes lliures, els quals són donats cada any pels pobles de la rodalia. Són encesos en les grans diades, des la consagració fins al sumir. Era un dissabte que en havent oit devotament una missa solemne amb orgue, pujàrem per un camí estret, rocós i perillós, per graons tallats en la pedra i viaranys escarpats, com per una escala. Després de feta l'ascensió penosa arribàrem al primer ermitatge anomenat de Nostra Dona de Montserrat. Després, pujant a mà esquerra, més amunt, arribàrem a la segona ermita, dita de la Santa Creu. Més enllà, també pujant perillosament, a l'ermita

de la Santíssima Trinitat que fra Bernat Boil, a qui vaig conèixer a Madrid, féu decorar i engrandir. En quart lloc, després de perills i suant de debó, ens trobàrem en la quarta ermita, de Sant Salvador. Fadigats d'una excursió tan aspra i precipitada, no pujàrem més. Són dotze les ermites que hi ha al Montserrat, en indrets més alts o més baixos. Totes són edificades decorosament. Cada una conté una bella capella molt ben ornamentada, i, demés, hortets pulquèrrims, dos o tres, segons ho permet el lloc. No res menys hi ha dormitoris, refetors, cuina i altres departaments. Totes també tenen cisternes d'aigua fredíssima, que mai o quasi mai manca i que flueix per tuberies de bronze, com el vi de la bóta. És un lloc ben formós per als ermitans. Aquests baixen cada vuit dies, i en les grans diades, al monestir, on se'ls proveeix a bastament de pa i vi i de tot el que els sia necessari. Un contemplador i solitari a penes podria elegir un lloc més avinent, per tal com aquests ermitatges són situats de cara a migjorn, de manera que contínuament poden fruir de bones vistes. Tant m'agradaren que vaig oblidar tot cansament i fadiga. N'hi ha de dedicades a Sant Jeroni, Sant Onofre, Santa Catarina, Sant Antoni, etc. En total són, com hem dit, una dotzena, espargides. Un cop visitades aquestes celles, per la mateixa via, amb penes i treballs, en dues hores vàrem arribar, a la tarda, al monestir. En havent dinat, anàrem a la sagristia, amb el pare prior, home docte, i hi veièrem els vasos i joiells d'or i d'argent que, com ell digué, són de 800 marques i d'una fabricació exquisida. A continuació veiérem ornaments en gran quantitat, de seda i brodats ricament d'or i d'argent. Entre altres coses també vam veure un collar de 4 marques, el qual duia al coll el rei Ferran quan fou ferit a Barcelona per un home foll, i del qual féu donació a Montserrat. Era una artística cadena que em vaig emprovar penjant-me-la al coll. Després, quines altres coses més sumptuoses se'm mostraren!, com vestits i altres objectes donats per Na Joana, filla del rei, després de la mort del seu marit el rei de Portugal, produïda per una caiguda de cavall en una cacera prop del Tajo, al setè mes de la celebració de les noces a Ebora. Na Joana féu vot de castedat vidual i àdhuc dorm vestida de llana i no

amb lli, portant una vida castíssima i fent donació a Santa Maria de Montserrat de molta roba treballada amb les seves mans. Més tard, sortint del monestir, inspeccionàrem el lloc on és situat, i pujant a una cova sota una gran bauma, veièrem el lloc on l'any 853 cert ciutadà de Barcelona, Joan Garí, féu aspríssima penitència. Havent sentit la fama de la seva santedat, el comte de Barcelona li aportà la seva filla posseïda del diable, per tal que amb la seva santedat la'n desliurés. Ell, però, vençut per la carn, pecà amb ella, i penedint-se'n, perquè no arribés a oïdes del comte la seva culpa l'occí, sepellint-la sota la cova. Garí anà a Roma menant una forta penitència de set anys en lloc desert, vivint nu com una bèstia i caminant a quatre grapes, fins que retornat al seu primitiu sojorn, fou capturat per uns caçadors, i negant-se a parlar fou dut a Barcelona lligat amb una cadena de ferro. Arribat a ciutat succeí que una dona portava un infant de sis mesos el qual tantost el veié cridà en alta veu : «Joan Garí, aixeca't! Els teus pecats et són perdonats». Tornat Garí a la cova, excavà el lloc on reposava la donzella occida per donar-li una sepultura decorosa, i veu's aquí que la trobà viva. Tot seguit hi fou fundat un monestir per homes i per dones. Tots dos hi visqueren amb observància rígida fins el moment del llur traspàs. Més endavant, les monges es traslladaren a Barcelona, on fou edificat el monestir de Sant Pere, i en ell serveixen avui a Déu. Els miracles que fa la Verge Maria són tants, que fóra llarg de recontar-los. Moltes coses podríem escriure de la font anomenada del miracle. Car sota el monestir hi havia un poble en el qual hi havia una font aleshores viva. I com una vegada, en la festa de la Mare de Déu, es trobessin aplegades moltes persones i els manqués aigua, el noble d'aquell lloc no els en volgué donar. Però pujant després aquelles cap al monestir, aparegué una font i el noble va perdre la seva. La qual font es avui dita del miracle, i en ella vàrem beure. El diumenge següent, que s'esqueia ésser el 28 de setembre, amb penes i fatics anàrem davallant durant tres llegües per un altre camí vers l'aquiló, cap al poble d'Igualada, i després, caminant altres dues llegües, arribàrem al poble de Santa Coloma en el qual hom mostra el cap de la santa. Hi ha a Catalunya

llargues tirades de montuós camí, gairebé férem a cavall quatre o cinc llegües per dia. A dues llegües de Santa Coloma hi ha el poble de Cervera....

[DEL MONESTIR DE POBLET]

El dia 29 de setembre, festa de Sant Miquel ..... arribàrem a l'insigne monestir de Poblet. Està situat en una planura al peu d'altes muntanyes. El monestir de Poblet és fet amb esplendidesa i es compon de tants claustres, bastiments, cellers, recintes, i d'un mur amplíssim que el volta, que sembla una fortalesa. Tots els seus edificis són de carreus tan consistents i ben disposats, que sembla s'hagi fet per desafiar els temps. Tot hi respira ben estar i comoditat. Mai no he vist un monestir de la seva ordre més ben construït i més bell que aquest, del Cistell. En un temps hi havia vuitanta preveres i conventuals i quaranta monjos llecs : són de rígida observància. Fou fundat pels reis d'Aragó, que hi tenen enterraments esplèndids. Hi reposen set reis amb les respectives mullers, començant pel rei Jaume que començà de regnar l'any 1223, governant per espai de cinquanta tres anys. Ell fou un acèrrim perseguidor per tota Espanya dels sarraïns, als quals prengué la illa de Mallorca, el regne de València, la província de Múrcia i altres territoris. A la fi vestí l'hàbit monacal i menant una vida exemplar reposà en el Senyor. Hi està enterrat en un sepulcre de marbre blanquíssim. Igualment hi reposa el rei Martí el Vell, com també el pare de l'actual rei Ferran. Mai no havia vist tantes i tan grans bótes com en el seu celler. Sols en un d'ells n'hi vaig comptar disset. Crec que en un d'ells hi caben fins a trenta carros.

Poblet té una magnífica apotecaria ben proveïda, de tota mena de medicines; el metge, home perit, per la conversa que hi vaig tenir, em va semblar molt docte. Tots els oficials i els operaris tenen les seves habitacions pròpies i els seus obradors. Com és d'admirable l'església construïda segons l'antic rite! I la graonada i els cadirals del chor! No res menys l'orgue és magnífic, decorat admirablement d'or i d'argent. Fórem objecte de grans honors i se'ns mostraren tots els tresors del monestir...

[LA CARTOIXA DE «SCALA DEI»]

El dia 30 de setembre, passant tot el dia amb afanys per monts altíssims, valls i precipicis, arribàrem finalment a la Cartoixa anomenada *Scala Dei*, situada en un pla voltat completament de muntanyes. És un lloc força devot i té exemplars monjos, dels quals vint-i-vuit eren preveres, i tretze llecs. Ens varen rebre generosament i ens distribuiren el que tenien. Hi havia allí un doctíssim jove prevere que era fill d'un doctíssim doctor de Barcelona i era malalt de tercianes, el qual escoltà amb admirable agraïment els meus consells. Tant de bo Déu li doni la salut! És ben formós i pulcre aquest monestir.

BIBLIOGRAFIA

S'ha publicat el volum cinquè del *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, que enclou el següent sumari:

L'estampa barcelonina d'En Pere i d'En Pau Malo davant de la rectoria del Pi, per Lluís C. Viada i Lluch. — El P. Jaume Custurer i els seus catàlegs lul·lians, per Josep M. March, S. J. — Tres impressions litúrgiques de Saragossa desconegudes, per Jordi Rubió. — Contribució a la bibliografia del P. Jaume Caresmar, II, per Ramon d'Alòs. — Publicacions periòdiques barceloneses escrites en llengua catalana des de 1879 a 1918, per Joan Givanel Mas i Lluciana P. de Givanel. — Viatges d'investigació a l'Arxiu i Biblioteca Capitular de Tortosa : I. L'Arxiu Capitular de Tortosa, per Ramon d'Alòs. — II. La Biblioteca Capitular de Tortosa, per Jordi Rubió. — Documents aljamiats de jueus catalans (segle XV), per A. Duran i Sanpere. — Catàleg dels manuscrits de la Biblioteca de Catalunya (núms. 80-99), fet de Jaume Massó-Torrents i de Jordi Rubió Balaguer (Continuació).

Notícies de Manuscrits:

Les homilies de Sant Gregori de la Catedral de Barcelona, per Mn. Pere Pujol. — Un manuscrit del «Pugio» de Ramon Martí, per J. M. March, S. J. — Els manuscrits del P. J. Pasqual. — La carta de Gabriel de Vallseca.

Documents:

Una botiga de relligadura i venda de llibres del segle XVI a Palma de Mallorca, per J. Llabrés Bernal. — Contractes de còpia, venda i préstec de llibres del segle XIV, per Mn. Pere Pujol. — Bibliografia treta d'alguns inventaris de l'Arxiu de la Catedral d'Urgell, per Mn. Pere Pujol.

Bibliografia:

Sobre : Sabbdini, Menéndez Pidal, A. López, Analecta Montserratensia, García Villada, Kruiwagen, Haebler, Bibliographical Society of America, Bibliofilia, Gudiol, Revista Gráfica, Massó-Torrents, Escar, González Sugrañes, Batlle, Moliné Brasés, E. Aguiló, Miquel i Planas, Bibliografia medical de Catalunya, Almanaque de las Provincias, Torroella, Sampol i Ripoll, Verein Germania, Cámara Oficial de la Propiedad Urbana.

Crònica. — Index de noms propis. — Errades. — Index general. — Gravats des de la fig. 1 a la 29.

NECROLOGIA

El dia 11 de setembre morí en aquesta ciutat, a l'edat de vint-i-quatre anys, el nostre malaguanyat company Sr. Salomó Campalans. Els treballs que havia publicat en QUADERNS D'ESTUDI reverberen de ple la flexibilitat i alta sobrietat de la seva ment que constituïen per a la nostra terra una de les esperances més plenes i legítimes.

QUADERNS D'ESTUDI tramet a la seva família, i particularment al seu germà D. Rafael, l'expressió del seu profund condol. R. I. P.

Imp. de la Casa de Caritat
Montalegre, 5 : Barcelona